3 1761 08820

Presented to

The Library

of the

University of Toronto

by

Czechoslovak National Alliance

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/spisygregoratajo05greg

Q8216

SPISY
GREGORA-TAJOVSKÉHO.

vol 5

Sväzok V.

(1910—1912.)

(Trpky.)

483739

10.1.49

Nákladom vlastným.
Tlačou Kníhtlač. úč. spolku v Turčianskom Sv. Martine.
1921.

3

Našim drahým krajanom
za morom
venuje:

Štátna ľudová škola v Rišňovciach

Kosec Môcik.

Lanského leta panovala v našom okolí taká nepohoda, že ľudia s poľa iba poschytali. I to miesto sena navozili na šopy — hnoja, z ktorého sa len tak kúrilo. Museli ho horko-ťažko znovu presúšať. Obilie, svalené, hnilo na koreni; zemiaky v zemi braly zkazu. Pre dažde nič sa poriadne neusušilo, nespravilo.

Gazdovia nariekali i hrešili. Mlynár i strieľal od zlosti do oblakov. Robotníci po krčmách i doma sa len tak obíjali. Keď sa slnce na deň-dva usmialo, i to len akoby cez plač: najímal kde-kto ako mohol a robotníka dobrého i zlého preplácal. A robotníci, keď sa zas čas premenil na dážď, postávali a prepíjali dobrý zárobok doma i po krčmách... Nie všetci, ale môj Môcik áno.

I.

Bola sobota. Gazda chcel mať trávu sofatú, aby cez nedeľu, ak bude čas, preschla i na radkoch. Neželel trungu. A kosec Môcik, ktorý i so 16-ročným synom trávu dokášal, za každým radkom pýtal „na popľutie rúk“ pálenky; gazda dával, len aby sa robotníci usilovali.

Dokosili, sadli piť a fajky pripekať. Večer, už potme, keď šli kosci domov, div Boží, že sa tackajúci po krivých chodníkoch poľom i horou

na kosy nepoprekáľali pri padaní na klzkej hlinačke a listí.

Syn Môcikov chcel otca viesť. Vyplakal sa, keď otec padol, a kde padol, tam — ako by sa schválne bol posadil — chcel „oddychovať“, a kosu si s pleca predsa vziať nedal a neprestával sa s chlapcom priečiť, že je cesta planá, ale nie že by on bol opitý... Že ho to len ony, deti, učiac sa od materi, potupujú a pre skleničku pálenky vše za ožrana uznávajú...

Chlapci — lebo Môcikovci mali dvoch: 16- a 14-ročného a 9-ročné dievča — ak s ním boli a v robote sa opil, v taký čas tak znenávideli otca, že by ho neboli ľutovali do priepasti strčiť od žiaľu i zlosti. Videli, vedeli, čo mať pri ňom vystojí, a že pred otcom predsa je len planá a že keď otec začína hrešiť, to začne vždy od materi...

Keď došli do mestečka, otec že si ide kúpiť dohánu, s nevinnou tvárou pobral sa do krčmy. Syn mu chcel poslúžiť, a keď si nedal, vykričal otcovi, že nie po dohán si ide, ale že mu pitia ešte málo bolo... To Môcika pohlo, vymykol sa synovi a „just“ vošiel do krčmy.

„A materi sa pozdrav, že sme šťastlive došli...“ miernil sa Môcik.

„Vy dôjdete...!“ zavolal syn a sám šiel domov. Bol mu žiaľ.

Mať a deti mu už poznaly po tvári, kde otec zostal. Rozumeli si všetci štyria, ale ne-

vraveli nič. Len mať, pre obyčaj, potvrdila, čo všetci mysleli:

„Otec nemohol obísť...“

„Nemohli...“

U nás taká obyčaj: robotníci od soboty večera do pondelka do rána sú v krčme, iba ak si idú „oddýchnuť“, vyspať sa a so ženou sa povadiť, deti rozdurič, ak sa to už nestalo večer v krčme alebo na ulici, keď na príklad poň prišly...

Lenže keď to i ženy nevedia pekne. Len hneď: „Ty taký a taký... Ožran! Niet čo do úst položiť, a on prežerie, čo zarobí. A pakuj sa domov, lebo a lebo...“ Staväjú sa pred svetom a iba hanbu si utŕžia. Viete, videli ste to, alebo i sami zkúsili.

Kým boli mladí, Môcik presedel i celé noci v krčme a žene čo hodil alebo mu vydrapila, na tom musela pristať a iba mala s ním oštaru: vyvárať mu, opierať ho, obšívať, doma vyčkávať a vše nemohla ísť do akej-takej roboty. Keď boly deti väčšie, Môcička prestala po otca do krčmy chodiť. Bol by iba hriech väčší. Zarobí teraz už s deťmi a ešte ony skorej otca chovajú, ako on ich, a aspoň v dome nemajú s ním pekla, a Môcik je tam, dokiaľ chce, ale predsa nezostáva tam, ako driev „just, tebe na priek!“ i po celom, po dva dni.

II.

Kedy otec domov došiel, nezvedeli. Nevošiel do izby, ale ľahol pod cieničku na seno...

„Nejdem ich budiť, čo by som ich... Zrobení, i mať chudera, žena moja“, dudral si, keď o tretej, ako ukradomky, ťahal sa do dvora.

Domáci — navyknutí na také soboty (i druhé dni) — pospali i bez otca. A ráno, že bola nedeľa, mať povolila synkom dĺž...

Kým v pitvorci navarila, vstaly i deti a, vyjdúc na dvor, našly otca pod cieničkou, zaprteného v sene. Vstala od neho mačička a trela sa im o bosé nohy.

Otca nezobudily.

„Nech sa vyzdochýňa, nechajte ho“, prikazovala mať.

Ale povstal šum na ulici, otec sa zobudil a hneď sa zbadal, kde je. Vytre oči — deň; načúva — v dome sú už hore; zodvihne sa — práve ide ktorési do dvorca. Spustil sa na seno a zavre oči, že bude premýšľať, ako a prečo sa sem dostal a prečo sa nezobudil v izbe na posteli...

„—'som ti kycku!“ zahrešil v mysli. „Nečudo — bola sobota“, a škrabal si hlavu, hoci ho i nesvrbela. Mrzelo ho. Vytieral oči a počúval, či niečo domáci o ňom nehovoria.

Mať postavila misku na stôl a poslala dievča po otca, aby šiel jesť.

„A čože mati? Hnevá sa?“ spytuje sa šeptom otec.

„Nevravia, že by sa...“

„Idem“, riekol otec a dievča sa vrátilo. Proboval sa zodvihnúť. Pre hlavu by to ľahko šlo, ale tí v izbe: žena, synovia dvaja. Kým boli

mladší, nehanbil sa tak, teraz ako by pred sudcov šiel za zlé skutky... „Ak už odišli... Nevieš...“ Kým takto premýšľal, jedlo chladlo; mať poslala staršieho syna poň.

„Ňanka, aby ste šli jesť“, sucho volal syn nad otcom.

Zodvihol hlavu, ale nehľadel naň. „A ktože ťa...? Mať?“

„Mať.“

„A vy ste už?“

„Za vami čakáme. Poďte!“ — a odišiel.

„Idem!“ a sadol si a zase sa len zamyslel...

„A čože robí, že nejde?“ bolo počuť materin hlas z pitvora a buchly dvercia.

Môcik si tíško ľahol, zažmúril oči a čakal, ako by mu šli sekerou hlavu odťať. Vara naň šla.

„Čože sa dáš vyvolávať? Ani oriadiť, ani najesť, len piť, piť... Kedyže sa schystáme do kostola?“ začul Môcik pokojný, dobroprajný hlas ženy. Už sa hanbil, ako holý v kúpeli...

„I ja pôjdem, pôjdem veru do kostola. Aby dal Pán Boh dobrého času“, — nevedel, čo má múdrejšieho povedať. „A jesť nemusím“, doložil nesmelo, vstal a šiel za ženou do izby mlčky.

„Máš zas otrávený žalúdok, preto nemusíš jesť“, vedela o obyčajnej biede mužovej žena.

„A mohol ma nepustiť“, mienil otec staršieho syna, od ktorého sa včera večer do krčmy odtrhol a teraz aspoň naoko jeho obviňoval. „Keby ma nebol nechal, bol by som si kúpil

dohánu a mohli sme pekne spolu domov prísť", a sadol k stolu.

Žena potisla mu lyžicu a obstali stôl. „Ty i vieš domov prísť", odpovedala za syna. „Ako sa ti pridá . . ." dopúšťala predsa, čo sa mužovi zdalo veľkým ústupkom.

„Tak", chlipol sladkej polievky, že potom niečo povie. Ale sladká polievka tak sa mu sprie-čila v ústach, že ju ťažko prežrel a položil lyžicu.

Všetci to videli a mať po chvíli šla do pi-tvora. Už vedeli, že zeliny treba variť.

Deti jedly. Na otca len tak úkosom vše kukly, a on hľadel do kúta a hľadal i našiel vo vrecku fajku a s tou sa začal zabávať. Nie aby si pripálil, na to mu chuť teraz nešla, ale pre prípletu.

Žena oparila vratiča a hrnček mlčky položila pred otca. Otec sa stúlil, pozrel, opáčil hrnček — horúce — počkal. Mať vzala misku so stola, chlapci vyťahovali lepšie háby. Otec vyvrátil hrniec a fajku odložil: „Ach . . ." že sa ide riadiť i on, do čoho ho po triezvej sobote musela žena durič. Teraz ju chcel predísť a sám sa ob-slúžiť; vzal si teplej vody na misku . . . „Ale musím sa i oholiť", a chystal sa do holenia. Chlapci odišli, dievča pomohlo materi postaviť obed a šly sa obliecť do kostola.

Otec mal variť, lebo by už i tak nedošiel a z kostola, čert vie, kam by sa zatúlal . . .

III.

Môcik sa oholil, umyl a obliekol. Podložil pod hrnce a vyšiel pred dom, aká sa vraj chvíľa ukazuje... Cez noc padol dážď, teraz pomedzi preháňajúce sa oblaky driape sa slnce. Vše zasvieti horúcim teplom, vše sa skryje, že sa stmí.

„Zas len neistý čas...“ dumá Môcik a hľadí ulicou... Nikoho nevidieť. Všetko ticho, iba lastovičky švitoria, sbierajú pilne blato s cesty. Akýsi starký krivká o paličke a dievčatko, pozdraviac sa, beži s fľaškou...

„Otcovi?“

„Mamke.“

„Pálenka?“ smeje sa Môcik.

„Ocot!“ chichoce sa dievča.

„Škoda. Dajže okúsiť“, plaší Môcik. Ale dievča, usmievajúc sa, beží ďalej... Tu uhádnete všetci Môcikovu myšlienku. Čert vie, či ju vzbudila v ňom fľaštička, či už sedela mu dávnejšie v mysli, len sa poobzeral a v papučiach, bez kabáta, ako bol, poď popod samú stenu voľne, nevinne, ako by sám nevedel, kam... A nebolo ďaleko.

„Otrávil červíka“ a kúpil si i dva paklíky dohánu, hoci si večer tri vopchal do vrecka. Hja, dohán ho mal zakryť, ak by ho niekto predsa videl. Ale stalo sa naopak: dohán ho zradil. Vrátivší sa z kostola zbadali na obloku hŕbu paklíkov dohánu, a deti si s materou pošuškaly a ona sa nezdržala.

„Už aspoň kým sú iní ľudia v kostole...“ začala.

„Ja som si bol dohánu vziať. Vieš, že bez neho nemôžem byť, a ak trafíme ďalej ísť kosiť, domov neprídem...“

Nepomohlo. Mať i obed dovarila, a otca len nepopustili. A bola mu bieda: on sám a proti nemu traja-štyria, lebo i dievča učilo sa už „od materi“.

Ráno, že bol triezvy, mlčky sa pomerili všetci s ním, a hľa, už zas nedôvera a zrada, nenávidenie sa. Mať podpálila kostolom, a teraz už doň všetci, ako osy.

Sekal sa, bránil sa i on a v obrane vše materi i ublížil bez príčiny, za čo zas deti by ho boly i z domu, z mestečka vyhnaly, otcom viac nepozvaly a mu i teraz i vše nagrobianily i do očú. Otec zato nechytal sa do bitky s nimi, ale že už mal zas v rožku — naopak — práve sa poplakal, že tak vychované materou, od nej príklad vidia, jej sa držia, a on ako by im ani otcom nebol... A že či sa on chce opiť? A že keď sa mu pridá, ako iným, že by ho mali poľutovať, a nie kolmi naň letieť. Bránil sa vážne. Druhý raz zas žartom, že aby len sami sa probovali raz opiť, uvidia, aké má taký človek sám so sebou biedy, a nevadili by sa s ním. Alebo zas vážne, že aký žiaľ chytá mu i vtedy srdce, všetko nešťastie a čo len zažil, trápenie sa mu na myseľ tisne a žena, deti mu s umu neschodia... Že sa i vtedy, keď pil, o nich trápil, o nich pre-

mýšľal, ako by im pomohol, aby im dobre bolo. A za to, za to sa vyvadia s ním, jesť mu nedajú . . .

„Preto som si bol vypiť!“ žiali teraz Môcik.

„A či som ti nenúkala . . .?“ zmiernila hlas mať.

„Ako vďačne . . . By si ma očima bola preklala“, zveličoval Môcik.

„Môžte si vypiť, ale sa nespravte na posmech“, zastarel sa starší syn.

„Že sa vy hanbiť musite za mňa — však?“ prišlo ľúto otcovi. „Pekne, pekne. Ako by som bol niekoho zabil, podpálil, ukradol niečo . . .“ a otec plakal, a mať sa rozžialila a synovia cítili sa vinnými pred otcom a svaľovali jeden na druhého, kto viac otcovi povedal, kto mu viac ublížil . . .

A bolo dobre. Odpustili, zabudli mu všetko. Pomerili sa s ním všetci, lebo otec bol teraz triezvy.

Potom sa mať nezdržala a deťom pred otcom dobrosrdečne pripamätala, že otec im je len predsa otcom, už aký je, taký je . . .

„Môžu vám krivdy nerobiť“, vyhovárali sa zahanbení chlapci a už milosrdne hľadeli na otca, ktorý s podopretou hlavou sedel v pitvore na schodoch, ako by sa bol hanbil do izby vojsť.

„Ale vám nerobí! Na vás predsa len robil; ako som vás mala, pomáhal mi vás odchovať.“

Otec, dojatý, zodvihol sa a vyšiel na dvor,

mysliac si: „Predsa len mám dobrú ženu, deti dobrú mať . . .“

Žena, keď zbadala, že otec vyšiel, šeptom ďalej poučovala: „A ja ho už poznám, viem, že inakší nebude; tak hriech by sme mali, deti moje, si ho znenávidieť. Sú ešte i horší, a zato deti na otca ruky nedvíhajú . . .“

Po takýchto výčitkách sebe i deťom prichodilo smierenie, láska. A keď vše synovia neradi šli len i do tej roboty, kde otec, že sa museli za jeho pijatyku hanbiť, zlostiť, teraz by boli bývali ochotní mu i sami trungu podať. A keď sa zajtra, pozajtre zas len opil, prepáčili mu, zaň, čo vedeli, napravili, kým to zas v nich nedozrelo na žiaľ a zlosť . . .

Dievča na pokyn materi šlo volať „ňanku svojho“ jesť . . .

Konečne na dlhé vynukovanie, prosenie otec šiel jesť, práve takej nálady, ako keď chlapca ubijú a potom ho ľutujú, že ho to bolí, a predložia mu mištičku s jedlom . . .

Ale keď sa otec zas len opil, ako mať ústami, tak chlapci v skutku hotoví by boli bývali otcovi do pálenky hoci ľuľku namiešať, aby aspoň ochoreli a viac nepili. Nevedeli, že keď má človek od pitia biedu, že to ani za biedu nedrží . . . narobil si jej sám. Ale nech by mu druhý len tisícu čiastku toho na hlave, žalúdku, zdraví, hoci nevinne, ublížil, dá ho na kriminál . . .

IV.

Popoludní dievča umylo riad, šlo sa ihrať. Chlapci odišli medzi mládež. Otcovi položila mať na lavicu hlavnicu s postele a vyšla do kmotrov . . .

Môcik si zdriemnul. Potom mu sadla nucha na nos, pacol sa po ňom a zobudil.

„Žena, deti, dajteže mi vody, ak ste ktoré doma.“

Nič, ticho.

Spustil nohy, sadol si a zíval „ááhá“ . . . Nabehlo mu slín do úst. Odpľul.

„Čože sa mi rozchľabujú, ako vráta“, pomyslel na ústa a vstal, vyšiel, kde je kto.

Nikde nikoho.

Vzal fajočku, napchal ju, zaprel dvercia a pustil sa dvorom a potom ulicou, že len tak, tak, sám nevie, kam . . . Trochu počuť hlasy trúby, ale on toho nepočúva. A predsa, ak neuhádneme, kde zajde, nepoznáme Môcika.

V našom mestečku mládež každú nedeľu v lete popoludní tancuje. I vo dvoje: gazdovská a sluhovská osobitne. Sveta v krčme po izbách a na dvore plno. Jedni sedia, fajčia, pijú a besedujú, iní o kolky hrajú, tretí tancujú. Krik, ako na jarmoku.

Ale nechoďme dnu ďaleko. Veď náš Môcik sedí hneď za prvým stolom, aby sa zdalo, „ak by ktoré poň prišlo“, že je len tak „na skoku“, ani nie v krčme. Veď ani nehľadel, keď vošiel, kde

sadne, a zasadol si, kde boli mladší, ktorí ho znajú, ctia a mu miesto spravili. Lebo i v krčme i korheli sa vám ctia, staršiemu dajú úctu, aká od nich vystane.

Čo si rozprávajú, to sa v tomto hluku hudby a dupotu, kriku a spevu nedá vyrozumieť; miesi sa to. Tu hovoria razom niekoľkí, tam zas si šuškajú; tu jeden druhého mykne za plece, tam tlesne dlaňou na stôl. Nazrite sa...

Môcik je ticho. Potisnutú skleničku síce prijal, ako sa patrí, „ale pomaly“, pomyslel...

Pred krčmou mocú sa gazdovia a najímajú, jednajú koscov, robotníkov. Niektorí vojdú i do krčmy a tam probujú, lebo, ako som povedal, je tvrdo o robotníkov.

„Ale sme vám teraz vzácni“, myslia si robotníci a v prvom rade krikľúni a leniví opilci. „Počkaj! Ty zaplatíš teraz!“ a držia sa.

I Môcik s nimi hudie. Už je zas nie ten dobrý človek doma, už je v inom „duchu“. Ale ešte je ticho. Fajká si a premýšľa, či dobre urobil, keď odišiel z domu, nič nepovediac. „Prišiel za robotou“, nemôže zato, že v krčme, a nie v kostole ľudí najímajú... Už bolo po nevinnosti v mysli.

Príde gazda, či by nešiel kosiť.

„Na to čakám, aby sa najal. Pôjdem.“

„Za čo?“

„Za to, i fruštik, olovrant.“

„Tu máte závdavok — korunu.“

„Dobre, pôjdem. Ale oldomáš nejaký tiež...

by sa len patrilo...“ a nedokončí, lebo sa ešte hanbí... Ale v hrdle ho svrbí, už povedal slovo.

„Nalejte im za štyri“, — a gazda ide ďalej iných robotníkov hľadať; veď sú mu treba šiesti, a ešte sú iba traja.

Oldomáš sa vypije, i tento, i čo druhý dostal, i ten i onen.

Služobná mládež, že sa blíži večer, musí sa porozchodiť k statku, opatriť ho ako-tak.

Hudci, čo jej hrali, vojdú si oddýchnuť. Teraz starší nedajú im sadnúť a rozkážu húsť. I Môcik rád počuje hudbu, dvíha hlavu, usmieva sa a otvára oči, ako zo sna. Bol skutočne trochu zdriemol pri otvorených očiach, len tak na ruke. Kdeže by: celý týždeň sa to len „smrká“ tá „čečina“, a robí, kosí, nevyspí... Dnes do rána skoro nič, popoludní zase sa mu ulezlo — nie div, nadišla ho slabosť. Bol zadriemal, či sa len zamyslel...

Medzitým ukáže sa druhý gazda, a Môcik počúva, čo sľubuje. Ide k nemu, spýta sa na plácu ešte raz. Vidí, že je toto väčšia — pomyslí, pomyslí — vráti korunu, i užil, i toľko zarobí... Hudci, huďte!

Tretí gazda... Sľúbil sa i tomu... Hudci, huďte!

Prepil rozum, a tak sa v tú nedeľu zjednal práve na pätoro a všade zádavky prijal. Z počiatku si myslel, že ich povracia, a ktorá robota, kosba najlepšia, do tej pôjde. I tráva pod kosu nie rovnaká! „Toto ako šalát, a tam psica a tam

samá krtica . . .“ Potom už nemyslel iba na to, aby čím viac korún do hrsti dostal.

Dva razy sa stalo i s porozumením gazdu, že Môcika predošlému odviedol a posmeľoval ho v tom. „Dobre, vráť, keď si si málo zjednal, a poď mne . . .“ I taký gazda sa najde.

Môj Môcik, ako vravím, z počiatku ešte dosť statočne si umienil zádavky povracať . . . Ale to hudci, to krčmár, kamaráti (už sa chichotali), ešte väčší ľahtikári, ako on: z piatich závdavkov do rána dva prepil, za dva si rozkazoval akúsi „žiaľnu“ a „na žiaľ“ . . . pritom čosi cítil, utrel si oči a vychytil sa do tanca. Najprv v pantofliach, že len tak lupkalo, a potom, keď ho pochvaľovali, i pantofle shodil s nôh a bosý dubil o milých päť, že mu svet tlieskal. „To nech dokážu synovia, čo otec!“ pochvaľovali ho kamaráti. „Ľaptáci takí . . .!“ mysleli na Môcikových synov. A podumali: tí, divná vec, sa na otca nepodali.

Môcik drobčil, druhých objímal a ťahal do tanca, len radosť! A keď mu konečne trafili na nôtu: „Povedzže mi, moja milá, povedz, kedy bude našej láske koniec?“ — museli mu vždy len tú a len tú húsť, až mu nezostalo vo vrecku ani haliera.

Hudci hrali už potom ako hrali, a Môcik zas len okolo tretej ráno dovliekol sa domov so spevom: „Povedzže mi, moja milá, povedz . . .“

Plakal, objímal ženu, bozkať ju chcel, a ona to pre pokoj nočný vďačne prijala, hrala spokojnú zaľúbenú ženu.

Razom — iste spara v izbe — svalilo Môcika na posteľ. Zaspal, tak prevalený krížom, hneď, len čo mu pantofle spadly, a žena, synovia stačili po biede kabát, nohavice stiahnuť.

V.

Žena s deťmi už potom do rána nespaly, vstaly a šly do roboty.

Otec sa nezobudil, ale chrápal, ako by drevo pílil.

„Nechajte ho, nech sa vyzdochýňa“, prikazovala mať, ale chlapci by ho boli i na hnoj vytiahli. Tak v nich vrelo! Lebo videli, že mať stojí to ťažké premáhanie, aby otca v návale zlosti a od žiaľu, že z nich robí iba posmech, za vlasy neschytila, alebo mu piestom hlavu neprebila, aby sa to večné cigánstvo už raz skončilo...

„Bože...“ vzdychne mať. „Pomyslíš, i čo nechceš...“

Chlapci stŕpli, stíchli v zlosti.

Môcik sa zobudil pozde.

„Deň, slnce!“ Sadol. Izba pustá.

Naťakal sa, ako včera, a tak zostal sedieť. Prvé, čo mu strelilo do hlavy, bolo: rozhútať, komu sa sľúbil do roboty...

„I tomu... i tomu... i...“ trápil sa, komu. „Prečo neboli po mňa? prečo ma nezobudili?“

Vstal a vyšiel do pitvora. Dvere zavreté.

Kľúč vložila žena malým okienkom. Otvoril chytro, prichystal kosu, riad a — chodí, ponáhľa

sa, potom malomyseľne moce sa a moce a nemôže rozmyslieť, kde by mal ísť kosiť.

„A už je neskoro!“ letí mu mysľou. Mal ísť pred piatou, a už bude i osem...

Namrzený sám na seba, zašiel obchodom, bočnou uličkou, do krčmy, že mu azda tam povedia, kde mal ísť...

Hádali, i s krčmárom hádali, s ktorým gazdom by sa bol Môcik shováral, zjednal. No nijako nemohli uhádnuť posledného. Môcik dodal si myšlienky skleničkou borovičky, ktorá mu ba žalúdok „napravila“, a nie rozum. Zapálil si, dumal, hútal.

„Aby to čert vzal i s pijatykou!“ zlostil sa. I poludnie prišlo, a nič, nič... Trafil sa, ako v krčme, kto-ten, i sa zvečerilo, a Môcikovi sa mala hlava puknúť, nie tak už preto, že by bol chcel letieť do roboty, ako od zlosti, že si včera rozum prepil, že mu nemôže posledný gazda zísť na um. Tisíc ráz sa chytil za čelo, zlostil, klial už potom, zas Boha prosil, ani ten len nič a nič nenašepne.

„Už musím dočkať i na poriadok prísť.“ Pôjde zajtra odrobiť. Darmo je, keď sa mu tak stalo, ľutoval skutočne. „Ako by ti mozog vypadol, ako by si pamäť tratil, ako by...“

Konečne mu večer povedali.

Šiel sa presvedčiť. Tak bolo. Gazda dohováral. Môcik uznal a prosil „pre tú slabosť ľudskú“... odpustenie. Občiahol ho a šiel, hoci podpitý, ale teraz už „pri rozume“ domov.

Žene, deťom sa vyspovedal a shováral sa s nimi ako veľký, kajúci hriešnik. Skoro ako včera ráno, na poludnie a vše...

Potom ľahol a ráno ešte pred svitom šiel s kosou...

V poli od spokojnosti, že mu gazda prepáčil, opil sa zas milý Môcik a od olovrantu už nemohol kosiť. Aby sa nedokaličil, nuž len radky rozhadzoval a padal na smiech ostatným hrabáčkam, ktoré si ho neprestávaly všelijakými výkrikmi, posmeškami podávať s jazyka na jazyk.

Do večera vytrezvel a večer šiel rovno domov. Doniesol zlatku, dal žene, aby šla vrátiť... tam i tam po korune. Ale z dvoch päť vrátiť je nemožná vec. Toľko rátať vedel i on. I doložil:

„Ak sa vám nepáčim, zabite ma obuškom. Ale sa už ani nevaďte, ja už lepší nebudem..." a povedal, uznal, čo len zlého na seba vedel a s plačom ich vyzýval, aby ho zahlušili. Žena, deti vyplakaly sa, že otec nebude lepší a že predsa obuškom ho zabiť škoda by bolo i hriech...

A žena, aby statočnosť domu i pred svetom udržala, priložila z toho, čo ona s deťmi zarobila, ešte dve koruny a pošla vracať závdavky...

Môcika gazdovia poznali, nemusela veľa vravieť, odpytovať. Všade jej povedali: „Pre tvoju a tvojich detí statočnosť..."

Jej však bolo muža hrozne ľúto, že ho už tak vytvárajú z radu „statočných", a tak sa jej ho uľútostilo, ako nejakej biednej siroty, ktorú len ona chráni pred zahynutím...

Idúc domov, pomyslela, vošla do krčmy kúpila deci rumu, a otec ani nevedel, iba keď mu predložila hrnček lipového odvaru s rumom a cukrom. Užili i synovia, i boli všetci ako med... a nikto nevedel, čo sa v materi pohlo, a ona zavádzala pri pití reč na inšie. „Navarené je — vypi!“

A bolo im dobre, sladko, nevraveli, nemysleli, len cítili, že to hádam láska bude medzi nimi, ktorá vraj hory-doly prenáša.

Štedrý večer.

Poznal som ho, otcovi-rychtárovi, dekanovi-farárovi pochválil, svedectvo mal dobré: vyvolila ho školská stolica k nám za učiteľa. A mladý človek. Ja som mal 17, on 19 rokov. Len čo vyšiel zo školy.

Ktože bol vtedy u nás dekanom-farárom?

Počínal som to už chápať, akokoľvek to maďarská škola vo mne pridúšala. Vedel som, že je z Oravy; videl som, že má nejaký znak nado dvermi, a učitelia zbožne ma poúčali, že je dekan „zemän" a nasledovne je i — Maďar.

„Maďar z — Oravy..." nešlo mi do hlavy. Ale už musí byť, keď sa mi, žiakovi, po pozdrave už roky inak neprihovoril, iba maďarsky, a vôbec — okrem sedliakov — s nikým slovenského slova neztratil.

A už driev, pred niekoľkými rokmi, kostol, pri obnovovaní, dal zamaľovať samými svätými kráľmi Štefanmi, Imrichmi, Margitami, uhorskými korunami, znakmi, a maďarská „nacionál" bola od dvier až do sakristie, od povaly až do Božieho hrobu za tretím oltárom. Stálo to „premaďarčenie" kostola farníkov vyše 6 tisíc zlatých a majetnejší, veru nie najvďačnejšie, museli skladať za niekoľko rokov až do stovky. Veľa sa starý učiteľ po domoch nachodil, kým to zinka-

soval. A z vďaky za to i za 30-ročnú prácu učiteľskú sa mu tak stalo, že musel ísť predčasne na 10-zlatovú penziu len preto, že nevedel správne po „uhorsky“, ako dekan a za ním i národ maďarčinu volali. Dekan vytískal ho prvý, lebo teraz vraj iné časy nastávajú, než boly, keď učiteľ v sedemdesiatych rokoch do školy chodil a sa ešte slovensky učilo.

Videli sme ešte, že dekan je bohatý a že skúpo žije. Iba čo dva-tri razy do roka „pánom“ hostinu spravil, k čomu gazdiná požičiavala od všetkých súsedov, čo mohla, len aby to vari lacnejšie vyšlo a sa roznieslo, že takí a takí „veľkomožní páni“ prídu do fary. Ináče sám dekan sa iba tak šťavil, a svet o ňom vravel, že to zato tak gazduje, aby sa mohol dostať za kanonika. „A tam treba veľkých peňazí“, šepkali si dedinci. Že peniaze dekan mal, to vedeli gazdovia najlepšie, lebo tisíce mali od neho požičané a mu i interes platili, i všetko pole obrobili a sami si nosili špiritus a do „farskej“ riedkej pálenky dolievali.

Na učiteľských poradách už ako študentík počul som ho pripíjať tým istým „veľkým pánom“ od hôrneho eráru, tuhým maďarským vlastencom, ináče takto dobrým poľovníkom. Vtedy totižto boli ho spravili cirkevným škôldozorcom a dedina hádala, kedy ho už vezmú za toho kanonika, veď už bude mať okolo 60 rokov...

Nový učiteľ prišiel už v auguste.

Sedliacky syn z tretej dediny. Ale veľký ho-

renos a tiež tuhý Maďar. Pozdraviť, prihovoriť sa — to by mu panstvo skapalo. Variť mu prišla sestra, dievča, preoblečené za paniu, a tak sa so sedliakmi nikde neschádzali, nikde nespoznali. Ona tiež, iba kde mlieko brali. Za štvrť roka nezáležalo mu ani školskú stolicu poznať. Z počiatku ešte aspoň v kostole bol sdielnejší, keď ho bolo treba učiť spievať, pri organe mu pomáhať služby odbavovať, ale čím sa bližšie s okolnosťami oboznámil, tým viac bol cudzejším, chladnejším k dedinčanom. Len do fary často chodieval na poklony a pre úpravy ohľadom školy a sviatkov. Okrem toho išiel iba ak na poštu. Ani do krčmy, ani na kolkáreň. Žil ako farár: doma. Ten čítal peniaze, učiteľ brnkal na klavíri. Slovensky vedel, ako sa doma naučil, ale na ulici so sedliakom sa neshováral, a ak sa mu trafil pán, hovorili spolu maďarsky. Poznáte i vy už takých . . . Prvé, čo uviedol do školy, boly maďarské šlabikáre, ba farár u vrchnosti vykonal do daru i maďarský katechizmus a Bibliu. O Michale sa už deti učily inni, vinni, ríni, a starí rodičia im zvedavo nazerali doma do šlabikárov, keď prišli na „ň“, „š“, „ľ“, „ť“, i škriepili sa s deťmi o výslovnosti a načúvali ako sprostí, keď deti mondokovaly veršíky, pesničky, „hejreťuťu“, a na ulici počalo sa ozývať: „dičírtešík“, „alásolgája“, „jó eštík“, a začaly sa staršie deti pre slovenskú reč obdávať, i kolovala akási knižka, do ktorej sa deti zapisovaly, že sa slovensky shováraly, a potom vše jedno,

vše druhé nosilo somára na chrbte, kým ho neoddalo tretiemu . . . atď.

Učiteľ si nijakej dôvery nezískal, nie pre tú maďarčinu, lebo na to národ šomral, ale myslel si, že čo by deti v škole robily, keby nevymýšľali im niečo nového; ale nezískal si dôvery hlavne pyšným chovaním sa na ulici, násilným uvádzaním novôt v kostole a vôbec, že nehľadal nijakých stykov s dedinou.

Neprišiel ani k nám, k otcovi, rychtárovi, hoci sme za dva roky boli spolu v preparandii. Ak chcel ísť so mnou na prechádzku, zaklepal mi paličkou na okno mojej izbietky, alebo odkázal mi od detí, že ideme niekam. Taký hanblivý dedinčan! Už i podľa svojej povahy a k tomu utvrdzovaný v tom ešte i farárom, ktorý tiež nevošiel do gazdovského domu za celých 30 rokov, iba ak spovedať a s koledou chytro, chytro „posbierať", ako sa všeobecne vravelo. Farár učiteľa totižto hneď pochválil, že nikam nejde medzi ľudí, lebo že je naša dedina i tak spitá, v každom dome je pálenka, hriato, a v nedeľu, vo sviatok karty i do polnoci, do rána.

Počiatkom septembra ja som šiel ďalej do školy a o učiteľovi som málo vedel, iba čo mi otec raz-dva podotknul v liste, že je pyšný, že nikoho nepozná, nepozdraví, neprihovorí sa. Dar, ovocie a lekvár že vrátil, neprijal, a veru že mu navyberal tých najkrajších jabĺk a hrušiek, len aby Maťa (brata) priťahoval. Maťo že sa úfal dišKrécii, ale že veru doniesol všetko nazad. Na-

písal som im, že sa dary neposielajú učiteľovi od detí, ale u nás to bol starý zvyk, rodičia nemohli pochopiť, prečo, keď i oni tak zanášali kedysi učiteľovi, a bolo dobre. Zo mlyna že poslali kačky, ale ani tých neprijal. To sa roznieslo, a tak potom nikto sa neopovážil dar poslať. Učiteľ platil za pyšného pána, tomu sa vari hnusí i len jabĺčko zo sedliackeho domu, a kolovalo o ňom porekadlo, že keď sa zo sedliaka stane pisár, myslí, že je cisár.

Jeho sestričke v srdci bolo ľúto i za ovocím i za kačkami, ale nesmela to prijať, lebo brat sa len toť v lete tak bol doučil v preparandii, že ak si chce „honor" zadržať, musí všetkému vyhnúť atď.

Pred vianočnými sviatkami došiel som zo školy domov, práve deň pred Štedrým večerom. Ako som sa doma s rodinou uvítal, hneď som sa ponáhľal k nášmu učiteľovi i so svedectvom, i už mu rozprávať, akú novotu máme teraz v preparandii: učia nás, pravda, nepovinne — za dve hodiny do týždňa i slovenčinu, čítať i pravopis, že za g, h, ch, k sa píše „y". (Na kláštorskej štátnej preparandii začali r. 1891 učiť slovenčine s úmyslom, že učiteľ, ktorý zná reč ľudu, tým lepšie môže maďarčiť i v škole i v obci.) Bolo mu to ľahostajné a shovárali sme sa i ďalej po maďarsky.

Sestra jeho už bola napiekla koláčov, poukladala niekoľko do košíka a ponáhľala sa na večeru domov, na tretiu dedinu. Ani by sa jej

vraj sviatky nerátaly, keby nebola doma. Tak mi to sladko prišlo, že hovorila mi z duše. To bývaly i moje blažené dni: doma sviatkovať, u ujčeka na orechy v karty sa hrať a piť hriato, sladké ako med.

Sestra odišla a učiteľ mal dosť práce: doučiť sa hrať na spomenutom starom klavíri vianočné pesničky, všetko nové, lebo naše tristoročné boly mu vraj do tanca, nevážné, nedôstojné! Hral i spieval a ja som mu pomáhal, a tak sme my dvaja mali zajtra o polnoci, i na prvý sviatok, i celý vianočný čas všetek národ prekričať, čo som si ja ani netrúfal a bál som sa prípadnej hanby. Ale na učiteľovi bude zodpovednosť, — pomyslel som si.

Večer som domov prišiel pozde; vytkli mi, že už teraz inde nebudem, iba u učiteľa. Preto som šiel na Štedrý deň ešte predpoludním i do fary na poklonu pánu dekanovi. Bozkal som mu ruku po starom zvyku, ukázal svedectvo zo školy, a on bol veľmi spokojný so mnou. Usadil ma na kanapu a dával mi naučenia na sviatky a na odchode hŕbu maďarských novín, aby som si cez sviatky prečitoval. Keď som prišiel domov, hneď som sa dal do toho, otec tiež bral a odkladal, a zakrikoval deti, aby boly ticho. Mať piekla koláče, prvý doniesla otcovi a mne. Potom otec naložil, že budeme kúriť cez sviatky obe izby, aby Jožko — to už že ja — mohol si pokojne čítať.

„Tam karty . . . k ujčekovi a kde-kade . . . nemusíme ísť . . .“

„Ani sa mu nepatrí“, doložila mať.

„Ak sa budeme chcieť zahrať, hodíme si doma.“ Ale — myslím si — s otcom karty hrať, to je nie zábavka. Otec je len vždy otec.

„Keby prišiel učiteľ . . .“ opovážil sa pomyslieť otec.

„Veď už keď sa s ním kamarátiš, mohol by si ho doviesť . . . Napiekla som takých koláčov, veru ich môže i veľkomožný jesť“, chválila sa mať.

„A či si tykáte?“ spýtal sa otec.

„Nie.“

„No, tak vidíš, mať, akože ho môže vodiť . . . A on pôjde hádam do fary.“

„Nuž akože, isteže“, prisvedčila matka. „Nepustia ho pán veľkomožný nikde inde . . . By sa báli, že ho my hneď opojíme . . .“

Popoludní zašiel som zas k učiteľovi, cvičili sme sa v spievaní a medzitým, že nám pesničky dobre idú, navrhol som mu, aby prišiel k nám na štedrú večeru, že otec, mať budú mu veľmi vďační . . .

Odoprel, lebo že ho pravdepodobne bude volať dekan. Nuž a to že sa už rozumie, keby ho ten volal, i čo by sa mi sľúbil, nemohol by tam odoprieť. „Ešte ma síce nevolal, ale môže každú chvíľu odkázať“, úctive sa chystal učiteľ a bol málomluvný, ako by bol rozmýšľal, čo bude hovoriť u dekana pri večeri. Už bol i pre-

oblečený do fráčka, sviatočne. Vlasy ani jež vyčesané, manžetky, golier, mašľa i košeľa len tak šuchorily na ňom; všetko nové, na nohách lakové topánky, nad nimi vyhrnuté nohavice. A ešte: drobné fúzky mal za celý čas podviazané, i tak spieval pri klavíri, s rozpustenými až po zem krýdlami fráčka. Celý bol červený, voňavý, ako i vykúrená, teplá veľká izba, po ktorej pár kúskov náradia tak riedko bolo rozložené, že čo ako usilovala sa ho pod nohy podložiť jeho sestra a oku ukázať, izba bola ako prázdna. Sestra bývala v druhej izbe, do ktorej som sa vôbec nedostal.

Pocvičili sme sa v speve a že mrkalo, pobral som sa domov, lebo menšie deti budú netrpelivé; už iste, hoci je zaoblačené, vyzerajú prvú hviezdu. No a mať, nebyť mňa doma, večere nepredloží.

Na ulici bolo ticho, nezaštekal ani pes, sneh mäkko ustupoval nohe, z chyžiek svietilo sa na ulicu ostrými lúčmi vari z každého okienka a len dvoch-troch chudobných ľudí som stretol, ktorí práve došli z mesta z fabriky a boli si vziať v sklepe a v krčme tiež niečo do uzlíka a krpôčky. Nehlasný pozdrav, a každé sa ponáhľa.

Dochodiac k nášmu vŕšku, dolu z dediny niesol sa už od niektorých okien spev: „Čas radosti, veselosti...“

„Sám?“

„Pôjde iste do fary...“

Tieseň popustila i starých i deti.

Prisadli sme k večeri a po radostnom speve

i plači, že či sa na takto rok ešte uvidíme všetci atď., kvapkaly nám slzy do horúcej hriatej pálenky s medom i maslom. Ale zapchali sme žiaľ koláčmi a potom povečerali.

„No, ale aby si hneď neletel“, preriekol otec. Ja som myslel na ujčeka a spoločnosť, na orechy, karty do utierne, a otec — na učiteľa. „On nebude ešte doma.“

„Pravdaže... Vo fare večera... Aspoň raz do roka...“ dokladala neisto mať, hoci sme všetci vedeli, že farár možno i dnes večeria — kyslé mlieko, ako vždy.

Pre obyčaj zahrali sme sa s otcom v karty, mať a deti podriemaly, pospaly, a ja, keď sa mi podarilo všetky orechy prehrať bratom, obliekol som sa a šiel k učiteľovi, hoci mi srdečne bolo ľúto za ujčekom. Otec si zapálil do fajky a sa prevalil pod pec na lavicu, na ktorej mal dočkať polnoc.

V škole sa svieti. Inak ako z večera, keď lampa pod oknom na klavíri tuho prerážala i cez záclonu, ale svieti sa.

Zaklopem. Nič. Chytím kľučku — dvere sa otvoria. Vojdem dnu. Na stole, zastrenom bielym obrusom, vo vysokých svietnikoch horia dve sviečky. Zpomedzi nich práve zodvihol hlavu učiteľ. Hľadím naň — spal? či plakal? Oči má červené, riasy mokré. Podal mi ruku a nechal ju v mojej.

„Čo im je?“ pýtam sa ho mimovoľne slovensky.

„Nič, len mi akosi ľúto prišlo“, odpovie tiež slovensky.

„Za čím?“

„Za našimi. Keby vedeli doma, ako som ja štedre večeral, prvý raz na svojom chlebe...“

„Tak pán dekan neodkázal?“

„Nie.“

„Tak sa človek sklame vo vzdelanom človeku, ktorému najviac dôveruje... A tu u nás kdekoľvek by ich boli vďačne prijali ako svojho, ako mňa. I u nás a po našich domoch kdekoľvek by ich boli vďačne videli“, dokladal som múdre a spustil na dekana a jeho skúposť.

„Veď ja som si to stačil popremýšľať. Nebudem tu žiť podľa jeho rozumu, ale podľa svojho citu. Ako ma už mohli ľudia radi mať, keby som sa nebol naučil sprostej pýche a nepočúval na jeho naučenia...“

„Nech si idú k nám zavečerať...“

„Veď sa mi nežiadalo jesť. Sestra napiekla dosť. Ale chcel by som si bol posedieť trocha s úprimnými, srdečnými ľuďmi...“

„To by sa už ani mne sviatky nerátaly. Ale ešte jedny doma, a potom už tiež v cudzom svete, tak ako oni.“

„Ale, neonikaj mi. Servus!“ — a podal mi ruku. „Ty sa akosi nehanbíš za tento národ, za túto svoju dedinu.“

„Ani teba dekanov príklad nech neláka. On dbal za 30 rokov len o to, aby si už hodne ďaleko pred farou nohy utierali, aby mu svet

riadne interesy donášal, ruky bozkával, klobúk snímal a v pitvore čakal. Poznám ho a počujem, čo vravia o ňom. Nemusíš sa ani ty hanbiť za chudobných našich sedliakov. Maďarský ľud je hádam samá panenka? A keď sa nebudeš hanbiť zaň, najdeš vďačnosti a lásky v každom dome viac, ako na fare."

Asi takto som ho potešoval a bolo mi ho ľúto, že nevečeral s nami. Na druhý deň sa roznieslo po dedine, že dekan nepozval učiteľa na štedrú večeru, a takej bola celá dedina kresťanskej nálady, že by mu boli, čo najlepšie mali, poslali, keby si boli istí bývali, že prijme. Aspoň ho vďačnejšie pozdravili. Obedoval u nás.

Ozaj, aby som nepreskočil: večer, po náležitom vyžialení sa, sme si zavečerali z jeho koláčov i čaju, a ešte v tú noc do utierne naučil sa hrať starodávné naše dedinské piesne na utiereň:

Ležal bača na salaši,
prišli k nemu tria valasi:
vstávaj hore, bača náš,
narodil sa Kristus náš ...

A v škole i okolo školy počalo byť živšie, ako by nám bol pomáhal spievať celý húf anjelov. Boly to deti, mládež, zastavujúca sa pod oknami školy a prespevujúca s nami. A tak cítili sme všetci, že vari skutočne narodil sa nám Mesiáš. Ani dekan nebol mi už protivný, veď som ho takého, akým bol, poznal už roky.

Na druhý deň, že by učiteľ bol čakal na štedrú večeru vo fare, vyhlásili sme za klebetu a ja poslal som od Maťa dekanovi maďarské noviny — neprečítané. Už sme boli Slováci!

Za tristo.

I.

„Páni idú, páni!“

„Nekrič, to sú pán farár!“

Takto pokrikovaly si deti, keď nás troch: farára, inšpektora a mňa videly kráčať hore potokom, ktorý slúžil i za cestu do Tesného, dediny, ležiacej v počiatku ozaj tesnej a krátkej dolinky pod pätou vrchov, ktorých holé končiare siahaly až hen do oblakov.

Dolu na Váhu, trochu vyššie od ústia dolinky, stála píla. Židia zakúpili hory okolo Tesného, tak kým ich srežú, postavili pílu a okolo nej povstala celá dedinka, pravda, len skoro samých chlapov. Iba Žid-krčmár z Tesného a dozorca píly mali tam svoje ženy. Okrem nich dve-tri slúžky — ostatní všetko samí piliari, šindliari, pltníci, slovom, drevotári všelijakej roboty.

Toto však nepatrí do rozprávky, iba natoľko, že tu robili mnohí chlapi i z Tesného a že Žid sem sišiel s krčmou, a tak zostala dedina bez nej (a vy si, naradostení, azda i to pomyslíte, že tam už teraz nikto nepije).

Ale čo nás tam po krčme, poďme len ďalej hore dolinkou. Je pekné, jarné, nedeľné odpoludnie. S jednej i druhej strany potoka sosypané brehy, zavalené skalami, celými balvanmi. Nad

brehmi v úbočiach pásiky roliek, kolečká záhradiek so starými machnatými slivkami a jabloňami. Pomedzi ploty pašienky, leština a ďalej lúky, borovičie a potom nekonečné hory, rúbane a hole.

Medzi zakvitnutými ovocnými i divými stromami okienka, stienky drevených, na jeden spôsob stavaných chalúpok belejú sa nám, ako barance a húsky na pažiti, ktorých pasáci prestali sa baviť, pokrikujú si chýr a potom zadivene hľadia na nás.

Kráčame. Staré husi naťahujú hrdlá a čo bližšie pri ceste i sipia do nás. Húsence, štebotiac, šklbkajú trávičku, ktoré sediac, ktoré neisto klátiac sa na červených nôžkach.

Už sme v dedinke. Tepla ešte málo bolo, žiada sa ho. Preto azda všetci ľudia vysedujú na násypoch a sa shovárajú. Po bielych čistých košeliach, opleckách, na cestu odmetených smetiach poznať i tu nedeľu. Chlapi fajčia a iste rozprávajú si o zárobku, i čo ktorý do týždňa v hore, na píle zažil, počul; kde sa stalo alebo mohlo stať nešťastie, ako obišli pltníci...

Ženy na lonách varujú deti, alebo im iskajú. Mieša sa čistota ľudí so špinou ulice a zo všetkého hľadí chudoba, bieda, zastierajúca sa však do riedkej plachty jara a tak i nových, lepších nádejí.

Prechodíme ulicu, všetko utícha. Deti jedny bežia farárovi i nám ruky bozkávať, iné nemo hľadia na nás a niektoré, hoci i posielané k nám, utekajú s podstenia do dvora. Starí, vyrušení

z oddychovania, hýbu sa, ženy i náhlia pozrieť si nás. Stretajúci pozdravujú nás a sa pristavujú; na nás hľadí každý. Chlapi vážnejú, vstávajú, vyťahujú zapekačky z úst a jedni len nadvihujú klobúky, iní ich i graciózne, úctive prikláňajú a v celom tele ohýbajú sa, kým zajdeme.

Všade pozdravujeme, ľud ďakuje, a čo jeden dom prejdeme, povstáva ruch, šepot, kto sme, čo sme, a hádajú, načo sme prišli.

II.

Razom ozve sa s vežičky sklený hlas malého zvona; ostro zneje dedinkou, ťažko slova rozumieť, lebo počuť už i trasenie a vŕzganie sruba. Celá dedinka je neveľká, so 60 čísel, popriliepaných na strmé úbočie s jednej i druhej strany úzkej, z potôčka sa vydriapavšej skalnatej a zahnojenej cesty. Teda zvonia. „To niečo znamená“, húta si svet.

„Smrť.“

„Ale nebolo počuť, že by kto bol umrel.“

„Veď to nie na pohreb zvonia, ale že bude konvent“, poučujú zbehlejší, vzpomínajúc si, že farár i minulú i túto nedeľu oznámil s kancľa, že popoludní nebudú služby Božie, lebo že bude v Tesnom filiálny konvent.

Ale Tesnô je pol druhej hodiny chôdze od kostola, na kázni bol iba učiteľ a 5—6 mladších mládencov a dievok, a tí sa o konventy neveľa trápia. Preto taký šum, že sa ozval zvon.

Nový farár vo všetkých fíliach zariadil oso-

bitné konventy, aby tým lepšie mohli sa poradiť o svojich zvláštnych potrebách, a naložil zazvoniť miesto svolávania, aby sa nikto nemohol vyhovárať, že ho nevolali.

Za nebohého staručkého farára toho nebývalo. I pochovával iba učiteľ, alebo ak pán rechtor prišli, ale pána farára málo ustávali, len keď nejaký starý, prednejší gazda umrel, žiadali si i jeho.

Od troch rokov majú však nového, mladého farára, horlivého kňaza a verného Slováka. Vyvolili si poriadneho inšpektora, tiež známeho ľudomila a Slováka, a títo starajú sa teraz o národ verne. Za tri roky porobili, čo sa len dalo v matke-cirkvi, teraz obracajú oči už na fílie. Oriadili kostol, postavili novú školu, pozvali ešte jedného učiteľa. V jednej fílii kúpili krčmu na školu a vyvolili školovaného učiteľa, v druhej fílii naťahujú sa s obcou čiže politickou vrchnosťou o pozemok pod školu, a je rad už i na tretej dedinke — Tesnom: treba tiež školu základne zreparovať, poťažne novú postaviť a do nej riadneho učiteľa doviesť.

Za tieto tri roky premenil sa národ tak, farára, inšpektora, učiteľov obľúbil si natoľko, že hoci ťažko nesie veľké dane, ale nesie ich spokojne, majúc radosť z kostola a menovite z detí, ktoré vo dvoch školách viac sa naučia, ako sbité do jednej, pod jedny oči a ruky.

Do dediny s novým farárom prišiel i nový, svieži duch — slovenčina. Vo fare ide všetko

po slovensky. Knižky, novinky, obrazy slovenské! Na ulici slovensky, i páni, čo do fary chodia, všetko samí dobrí Slováci... Ľud sám už od tohto otvára oči.

Na druhý rok — po príchode farára — bola voľba vyslanca na snem, na ktorej pod zástavu slovenskej strany stalo si v matke už zo 120 voličov 50 a po fíliach, ešte i v Tesnom, hlásilo sa k nej z 36 hlasov 23, a vydržalo 12! Títo sa už nedali zaviesť ani pálenkou, ani sľubmi hory, pašienkov, ani hrozbami notára, slúžneho, ani konečne podplácaním.

To nádeje ružové!

III.

Kým mi toto mysľou prebehlo, dochodili sme pod zvonicu. Však ešte prv pohnul sa proti nám od nej istý mladý, pansky odetý šuhaj a, úctive nás pozdraviac, podával ruky, spoznajúc sa so mnou. Bol to učiteľ. Z vrecka trčala mu brošúrka: „Slováci, koho voliť?“ Potešil som sa.

Farár kýval rukou na vežičku, že prestať; ale odtiaľ nevideli, zvonili stále. Zatým mnohí, čo už pred zvonicou stáli, začali tiež kývať, ktorí rukami, ktorí klobúkmi, a všetci, najmä deti, kričali do ohlušenia, že dosť. Najvtipnejší bol konečne učiteľ, ktorý vybehol na zvoničku, a zvon vo chvíli zatíchol.

S vežičky za učiteľom sišiel zahúlený, urazený mendík, ktorý volania nepočul, a predsa dostal z horlivosti za šticu.

Medzitým podávali nám pod zvonicou na dvorci sídení gazdovci ruky, ktorý smelšie a dôvernejšie, ktorý ostýchave, chúlostive, ale všetci úctive. Farár, inšpektor s mnohými sa poznali; ja nikdy nebol som ešte v Tesnom, a preto jeden-druhý dovolil si opýtať sa farára, inšpektora, alebo i priamo, že „tohoto pána nepoznám“, a zvediac, kto som, čo som, podávali si ma z úst do úst.

Prešli sme na cestu, odkiaľ bolo vidieť nahor i nadol celú dedinu. Na niektorých uhloch pristavovali sa sedliaci zvedieť novinu a voľní-nevoľní málo si povedali, i to šeptom. Nikto nechcel predchytávať. Farár kýval a zavolal neďaleko stojacim, aby sa im páčilo do školy a že by kývli i tým dolu nižšie, hore vyššie. Tak sa chlapi, ženy, deti, všetko shromažďovalo okolo nás, a rozprávali sme o dlhej a tuhej zime, jarných robotách, slabých zárobkoch na píle a tvrdých časoch. Sedliaci všetci nariekali, že zle, ťažko bolo cez zimu, mnohí choreli na oči (trachomou), čo si pred pár rokmi z robôt doniesli; že je krmu málo, statok lacný, piliari čo zarobia, i strovia, prepijú, dane veľké, bez dlžoby málokto a vôbec že ťažko je chudobnému človeku žiť na svete.

„Teraz iba pánom dobre“, ohlásil sa ktorýsi, a všetkým sa to páčilo.

„I tí trafia vše na hrču a vyštrbí sa im sekera...“ uvažoval druhý.

I to sa páčilo.

„To sú malí páni, ale už takí mestskí, stoliční...“

„A Židia“, zamiešal sa tretí. „Či ti ten bude takto robiť...?!“

A viedli rozhovor o bohatých, mocných pánoch, Židoch a biednych, utlačených sedliakoch.

Medzitým učiteľ troška poodišiel a ja spýtal som sa, aký je.

Inšpektor ma poučil, že je to vyučený remeselník-čižmár, ktorý sa tam pred štyrmi rokmi osadil, ale keď z remesla nemohol vyžiť — v dedine sú ešte dvaja sedliaci, čo vedia obuv reparovať — chytil sa za učiteľa. Cez zimu učí, v lete pomáha kosiť, hrabať, a tak sa prechová i zarobí. Remeslo síce celkom nenechal, ale podujíma iba novú robotu, lepšiu, majetnejším na svadbu, alebo na nedeľu ušije čižmy, kapce, keď stačí. Občania ho radi majú, lebo je vo všetkom s nimi. Zje, čo navaria, vypije, čo dajú, ale sa neopije, a menovite ako je nový farár, dá si veľký pozor a dbá na seba i ohľadom zovňajšku. I teraz má pobelavé veľké vlnisté vlasy bokom hlavy rozčesané, fúziky sa mu tisnú a na brade tiež už poznať chĺpky. Taká biela, mäkká, široká slovenská tvár. Oblečené má pekné svetlé háby, bielu škrobenú (ale na dedine hladenú) košeľu, retiazku vo veste, prstienok. Len mašličku si iste pred jedlom složil, tej nemá. Teraz je trochu zarazený, červenie sa, v pol otázke už ochotne odpovedá a dľa reči poznať, že i čítava. Hovorí v dlhších vetách a užíva často slová

„ačkoľvek“ a „poneváč“, zavádzajúc reč o posledných číslach našich novín. Prehodil som s ním reč na školu, deti, vyučovanie. Už chodily len cez poludnie na hodinku, na dve (všetko to už páslo), a učiteľ dlho ponosoval sa na „učebné prostriedky“, knižky, písanky a vlastne tvrdosť rodičov, ktorí predtým, kým sedliak učil priamo zo Spevníka, Biblie zväčša len čítať, nedávali na knižky nič a teraz ťažko privykali na výdavky.

IV.

Ja pri tejto rozprávke obzrel som si zvonku „školu“, keď som sa najpvr spýtal, kde je.

„Toto je len dočasná škola v Tesnom“, s nemalou ostýchavosťou ukázal mi inšpektor.

„Toto?!“ zvolal som zadivený.

„A už je tak“, dotvrdil on.

„Nemožno“, myslím si zarazený.

Niže zvonice, s ňou na jednom dvore podľa cesty stála drevená chalúpka, biednejšia, ako ktorýkoľvek súsedný domček. Nad strmým brehom potoka, ktorý nemilosrdne podmýval hlinastopieskovitý breh, chalúpka drevená, z nekresaných brván, iba okolo okienok omazaná a obielená. Strecha šindľová a veľmi deravá, zvlášte od dvier na ľavej polovici nad potokom. K tomu celý domec nakrívený. I krov akoby nalomený so širokým dreveným, tiež šindľom pobitým komínom. Vojdúc do čierneho pitvorca, kde bolo ohnisko, so strany potoka boly otvorené, vlastne s jed-

ného závesku spadnuté dvere na komôrke veľmi vidnej, lebo bolo vidieť až dolu do potoka, keďže zem zpod srubov bola už sbehla, prečo spodné, zbútorelé brvná dosť nebezpečne boly navážené nad vodou. V komôrke v kútiku boly nahádzané polienka, oblinčie, iste školské. Deti po jednom nanosily cez zimu a nespálilo sa.

V čiernom pitvorci visely vahan, lyžičník a lopatka na hádzanie halušiek; v kúte krhla a na múriku po strane ohniska hrnčeky a mištička. Len čo najpotrebnejšie.

Na pravo boly dvere bez kľučky s remencom. Vidiac ho, omladol som, srdečne sa mu usmial, pripomínajúc si našu starootcovskú chalúpku doma, a veselo som ho potiahol. Šťuklo, a dvere sa rozletely do izby, do ktorej sa vystupovalo cez vysoký prah. Izba dosť veľká i vidná, lebo boly do ulice dve okienka a k zvonici tiež jedno, hoci toto iste deti zabily a učiteľ ho zalepil priezračným bielym papierom do jesene, kým totiž nejaký sklár sa sem nezatára. Od dvier na ľavo bol opustený a zapchatý kozub, potom hneď veľká zelenkavá, popukaná hrnčená pec, zjarčená lekvárovými a hlinovými pruhmi. Ďalej do predku nová farbená posteľ; medzi jej hlavným štítom a pecou 2—3 kliny v stene a na nich niektorá vrchná šata, iste učiteľova. Potom bedna, prefarbená na kufor. V pravom rohu medzi oblokmi stolík nefarbený, ale pestrý od černidla, kriedy a špiny. Za ním v kútiku bukový nový stolec. Od stola na pravo popod okná i na ľavo popod

zalepené okience podľa steny jednaké lavice; pred nimi dlhé, široké, všelijakými necudnými figúrami porezané a nezručne, len zpoly ohobľované dva stoly, ako v krčme. Tieto stoly skutočne — pozdejšie som sa dozvedel — pochádzaly z krčmy. Predtým učil deti istý gazda, ktorý za nepatrnú plácu, viac zo záľuby a pre úctu, učil deti hlavne čítať, modlitby a piesne. Keď však prišiel nový farár, uvádzali sa všade — noví učitelia. Žid-krčmár, že práve odchádzal dolu na pílu, daroval cirkvi, vlastne obci stoly, aby ukázal i on gazdom a farárovi dobrú vôľu a prítulnosť k občanom. Jemu spravili na píle nové. Predtým nebolo v škole stolov, deti písaly kolenačky na laviciach, na ktorých teraz sedávajú. Ináč izba nedláždená, len zem. Ale po sklepársky poliata a čisto vymetená. Iste práca učiteľova. V kútiku hneď pri dverách zprava stojí krhla, pri nej na klátiku bľachovec.

V.

Z tohoto zdĺhavého rozprávania ťažko by bolo hádať, keď sa nevyučuje, že opísaná budova je škola, keby vás nezarazil hneď vo dverách „školský duch“ od detí a nevideli ste na stene zprava i zľava nad stolíkom dve ožltnuté, nadtrhnuté čítacie tabule a medzi oknami pribité povestné tri tabuľky: ľudí, opíc a zverov, a otočiac sa, za pecou nezbadali ste veľkú trúbu začadeného papieru a nešípili v ňom nejakú — mapu.

Viac „školského“ v izbičke nebolo. Nevidel som ani len známeho ruského počtovacieho stroja s guľkami, ktorými sme si, chlapci, tak radi na prsty narážali! Chybela mi i „zemeguľa“.

Málo toho bolo, ale tak ma to všetko milo upomínalo na našu školu, na naše tabule, s ktorých sme sa učili s písmenami hneď i veršíky, od ktorých — posledných — nás pán učiteľ len s veľkou biedou a palicou mohli potom horkoťažko odučiť. Lebo keď nám ukázali na tabuli „i“ alebo „u“ a povedali, že je to: „i- ako to páli“, alebo ako žaby kŕkajú; „u — u, pod vodu, pod zelenú jahodu“, to sme sa veršík hneď naučili, ale že si z tých veršíkov máme vybrať len „i“ a „u“, to sme ktorí do roka, ktorí za dva ledva pochopili pri výdatnej pomoci prúta, šticovania a plaču.

Bože, a keď som predsa zabudol na to, čo mi práve pod oči prišlo — zabudol som spomenúť tabuľu, či vlastne čiernu odrenú širokú dosku nad kufrom, na ktorej bolo krasopisne napísané od 1 až do 10, dva riadky malej, veľkej abecedy a na štvrtom veta: „Len tá reč je sladká, čo učila matka.“ Neviem, či ju učiteľ napísal deťom a či nám, no ja som razom zabudol na všetky nedostatky školy, zariadenia a tešil som sa duchu, ktorého som z tejto malej vety v škole badal. Razom sa mi stal milým i učiteľ, čo i pálenku vypije, a mrzelo ma, že som sa tak chladne k nemu choval. Aká vzácna dobrá vôľa

u nás od učiteľa povedať deťom, že materinská reč je sladká!

Kým som ja školu obzeral, nahrnulo sa okolo nej veľa sveta, celá dedina, i ženy a deti.

Inšpektor a farár už boli predniesli — k vôli príprave — návrh, s ktorým prišli. Sedliaci zatíchli, ovesili hlavy, ako by premýšľali, a len jeden-dvaja dávali otázky na vysvetlenie, a keď farár s inšpektorom vošli do školy, sedliaci — ktorí ochotne šli za nimi, ktorí nevoľne, ktorí vonku zostali a ktorí šomrajúc a potichu šeptajúc alebo i nemo vracali sa do dediny a zastavovali sa na treťom-štvrtom rohu vysvetlovať — *novú farchu.*

VI.

Farár si sadol za stolík, inšpektor zprava, ja zľava. Trochu sme ešte čakali, aby stíchla vrava, šum. Poniektorí opozdení ešte privítali farára i nás a tisli sa, vlastne zostávali, hoci sme ich posmeľovali a usádzali, okolo dverí.

Farár vstal, složil ruky a my všetci za ním. Pomodlil sa, prosiac Boha, aby nám osvietil ducha, zapálil srdcia za diela Jemu, cirkvi a národu milé. Modlitba urobila dobrý dojem.

Po tomto rozpovedal farár a za ním inšpektor, čo zamýšľajú za príkladom matky-cirkvi: postaviť novú školu. Hovorili oduševnene. Pripomínali, ako otcovia obetovali hrdlá i statok za vieru, ako mravy upadujú, aký poklad sú deti, čo im môže chudobný rodič viac dať, ako keď si ich dá vyučiť, aby im bolo ľahšie vo svete

— a prešli na školu v Tesnom. „Jej budova — ako vidíte — nezodpovedá ani potrebám dietok, tým menej požiadavkám zákona, a len od svetskej vchnosti (slúžneho, škôldozorcu) závisí, kedy nám prídu školu zamknúť“ — poukazovali na biednu, otrhanú budovu.

„A potom“, tak skončili obidvaja, „postavia vám školu štátnu“, a vysvetlili, čo to znamená.

„Budete na ňu platiť, a nebudete si voliť ani učiteľa, ani nebudete mať na ňu nijakého práva, a dietky vaše budú učiť v cudzej, vám nesrozumiteľnej a nepotrebnej reči maďarskej, že iba osprostejú.“

„Preto žiadame slávny konvent, aby sa vyslovil za cirkevnú, slovenskú školu a uzavrel postaviť novú školskú budovu“, tak vyznely obe reči.

Sedliaci ústami istého Ďuríka, krásneho, ako holub sivého starčeka, potom filiálneho kurátora a niektorých iných spýtali sa na cenu, a keď inšpektor s farárom odhadli, že asi dvetisíc zlatých stála by nová škola, popozerali jeden na druhého, ako by sa čítali, a oduševnení rečami cirkevného statočného predstavenstva vypovedali ako jeden muž, že je to nie toľko na jednu obec, že len aby dali plány spraviť, aby škola do jesene bola hotová.

Inšpektor napísal zápisnicu filiálneho konventu, ktorý jednohlasne, s oduševnením chce sa chytiť ešte tej jari v mene Božom do stavby novej cirkevnej slovenskej školy.

Zápisnicu podpísal každý, kto len písať vedel, a nevediaci — ako i sám starý Ďurík — robili krížiky pri radostnom potešovaní našom, že ich deti a celá dedina nabudúce už iste bude vedieť písať. Prítomného rychtára požiadal inšpektor, aby dal i obecnú pečiatku na zápisnicu. Ten šiel po ňu a podpísal i ako rychtár.

Farár vstal, poďakoval Bohu i občanom, a inšpektor od radosti, s trasúcimi rukami, so slzami v očiach skladal zápisnicu a šli sme pozrieť miesto nad zvonicou s ľavej strany cesty. Štepnička školská, darovaná kedysi cirkvi majetnejším gazdom. Tam bude škola ako v raji.

Odoberajúc sa, farár a inšpektor, ako by to im a nie svojim deťom šli občania stavať školu, stískali gazdom od veľkej vďačnosti ruky a do očú chválili horlivejších, vzdelania svojich dietok dbajúcich rodičov. I deti už pokrikovaly s radosťou, že budú mať novú školu, lebo za nového učiteľa deti boly si vraj veľmi obľúbily školu.

Domov idúc, rozprávali sme si, že sme nemysleli, že to tak hladko, ľahko pôjde stavať novú školu v takej chudobnej, zabudnutej, opustenej dedinke.

Zápisnicu hneď poslali vrchnosti a čakali na potvrdenie.

Boh pomáhaj!

VII.

Ako sa toto notár dozvedel, zavolal si rychtára a povypytoval sa, ako, čo to bolo, a na ne-

deľu šiel do Tesného a dva dni katansky prísne inkasoval dane a posmieval sa mnohým reštujúcim, že máte, dajte, keď chcete školu staväť, „páni z Tesného“. Mnohí sa zahanbili, mnohí neopovážili sa notárovi odpovedať a urazení, rozžialení šli domov.

Na počiatku som bol spomenul, že pri vyslaneckej voľbe slovenská strana pekne sa držala a hoci nezvíťazila ešte proti maďarskej, to jest proti podplácaniu, hrozbám a zavádzaniu, budúcnosť patrí jej. Svitá už i v Tesnom. Učiteľ je usilovný rozširovateľ noviniek, v zime na priadkach, v krčme, v lete na poli učí národné piesne, poučuje, nakoľko môže, i seba i druhých. A už i od samého vetra, aký teraz na Slovensku duje, otvárajú sa svetu oči.

Svetské vrchnosti stoličné, chcejúc víťazstvo slovenčiny zamedziť, vymýšľajú, ako by nás Slovákov oslabovaly. I tu, upozornená svetská vrchnosť oznámením stavby novej cirkevnej slovenskej školy: notár, slúžny, škôldozorca naskutku oznámili rychtárovi, že prídu do Tesného vtedy a vtedy, aby rychtár dal svolať občanov, nakladal prísne notár. Stalo sa. „Prídu páni od stolice!“ strach prejímal obecný výbor. Všetci lietali, behali.

Skutočne, na dvoch kočoch doviezli sa títo stoliční páni i s hajdúchom, a obec, vyháňaná úradskými, vyšla celá ich očakávať, jedni k vôli zaliečaniu sa, druhí od strachu, tretí zo zvedavosti, čo chcú, načo idú. Nikdy toľko úctivosti, toľko poklôn, ako týmto pánom! Sedliaci až sa hrbili

pred pánmi „veľkomožnými“, klobúky nosili v rukách a pod pazuchami, celá dedina ako jedna obnažená hlava otroka; rychtárka vyhnala do večera deti z domu, tri razy si utrela čistú ruku a len tak šla vítať slúžneho i druhého pána veľkomožného. Lebo títo už nevošli do školy, ale k rychtárovi, a keď ich občania ako na komando obhŕkli, oznámili, že počuli, že obec ide školu stavať, že prišli i oni poradiť, pomôcť. A že či vedia, čo bude taká škola stáť. Drevo obec nesmie dať, stolica nepovolí na cirkevnú školu. Ale že toto a takto, že im oni, ak chcú, postavia školu darmo.

„Ej, to, to, veľkomožní páni, dobrí páni“, nezdržal sa rychtár, a výborníci kývali hlavami.

„Vy ste chudobní ľudia“, hovorí slúžny, „načo by ste sa vy do takých trov valili? Štát postaví vám školu darmo. Pán notár napíše také písmo, že ste vy obec chudobná, zadlžená, a pán minister dá vám postaviť školu za štátné peniaze, čo vás nebude ani krajciara stáť“, opakoval slúžny, vediac, že peňažná otázka je tu najšteklivejšia.

Vernosť k cirkevnej škole len tak možno premôcť, ak bude strašiť veľkými nákladkami.

„Ale to bude štátna, a nie naša“, ozval sa smelo starý Ďurík od prípecka.

Sedliaci sa rozstúpili, aby ho bolo vidieť.

„Keď budú vaše deti do nej chodiť, nuž vari len bude vaša“, prevracal ho slúžny, a občania Ďuríka vysmiali.

„Ale že v tej nebudú po slovensky učiť...“ ozval sa kurátor, ktorý viac bol na fare, u inšpektora a čítal novinky, počínajúc chápať panskú politiku.

„To vás už pán farár naučili takej múdrosti... Po slovensky... Akože sa ja s vami shováram? Však po slovensky. Tak i s deťmi, kým nebudú inak vedieť. Ale len vari nebudú za šesť rokov po slovensky učiť? Veď tak ste si ich doma naučili. Ale i po maďarsky, ako v štátnej, krajinskej reči, sa budú dietky vyučovať. Na to je zákon“, vykladal slúžny a zľahčoval kurátora, že sa zmiatol a viac nepovedal, keď je to zákon.

„Keď zákon, tak zákon“, prisviedčali otroci.

Škôldozorca brblal čosi, ale tomu nikto nerozumel a po slovensky ten pán nevedel. Tak potom už len mlčal.

Okrem Ďuríka a kurátora bolo ešte so pár občanov, čo si proti štátnej škole nejasne čosi mysleli; ale proti vrchnosti ktože sa ozve?

Notár môže pripísať daní, preháňať, slúžny — ani sa ti nesníva, za čo — pokutovať. Probuj sa im sprotiviť, biedny človeče!

A keď im povedali, že bude zadarmo a že bude predsa škola, a nie jatka pre deti, to zavážilo najviac.

Zápisnica bola hotová. Traja-štyria občania potichu odišli, toľkí asi povedali, že nevedia „dobre“ písať, boli i čo skutočne nevedeli písať, ale ostatní i s rychtárom podpísali maďarskú

zápisnicu, že odstupujú od stavby cirkevnej školy a že ponížene prosia štátnu.

VIII.

Keď sa im to tak, ako chceli, vydarilo, slúžny a škôldozorca šli očistom pozrieť miesto pod novú cirkevnú školu určené, a dôjdúc za veľkého odprevádzania a ďakovania zaslepených občanov, výborníkov, vymýšľali, čo povedať na miesto.

Že je mokré a škola sa tam postaviť nesmie, lebo by bola zdraviu škodlivá, a vlastne že sa obec už vyslovila a prosí štátnu školu, čím otázka stavby cirkevnej školskej budovy prestáva — odpísali po čase cirkevnej vrchnosti.

Staručký Ďurík i s kurátorom hneď na druhý deň ráno neťažili si zajsť k farárovi i k inšpektorovi do mesta, čo včera páni s obcou spravili.

Hneď na nedeľu farár i s inšpektorom bežali do Tesného, že: „Ľudia Boží, čo ste to urobili?“

Ale ako sa rozniesol chýr, že prišli, zmizli z ulice všetci chlapi, iba Ďurík čakal so slzami v očiach, prišli kurátor, vyslaný podrychtár (rychtár sa už hanbil) a ešte 3—4 občania.

Inšpektor sám zašiel po rychtára, učiteľ z domu do domu chodil, farár zastavoval, kto len prešiel dedinou, ale čakali, čakali i hodinu-dve, kým sa ich pár sišlo.

Rychtár sa i sľúbil, a predsa neprišiel, ako i iní, čo si skrze štátnu maďarskú školu hanbu spravili.

Farár modlil sa ešte horlivejšie, aby Pán

Boh dal dar Ducha svätého, inšpektor trasúcou rukou písal zápisnicu, vysvetľoval, čo je štátna škola.

„Večne budete na ňu platiť, a nikdy vašou nebude!“

Sedliaci jedni prisviedčali, druhí mlčali, tretí krčili už len plecami, že „čože už teraz, keď sa tak stalo“.

„Tak, pán podrychtár, akože vy poviete?“ vyzýval inšpektor mladého, záujem javiaceho sedliaka.

„Ja, prosím, ako ráča... Bolo by to, bolo, ale my úradskí sme pre všetkých. Aby niekto...“ otáľal podrychtár, a inšpektor sa sklamal.

Akoby na jeho potešenie, starý Ďurík, — ktorý nevedel ani písať, ani čítať, lebo pochádzal z veľmi chudobných rodičov, ktorí ho neboli dali do školy, a ktorý sa v živote, keď si nagazdoval majetoček, často musel hanbiť a nemohol nijaký úrad zastávať, a preto mal veľký záujem za školu, — zodvihol sa i teraz a hovoril za školu, a to za cirkevno-slovenskú školu, tak rozumne, srdečne, že to všetkých pohlo a počali rozberať, že keby zostali pri cirkevnej škole, či by sa to teda nedalo lacnejšie spraviť.

„Navalí sa snehu, príde voda, spadne jednak“, hovorí Ďurík.

„Keď sa popraví, nesvalí sa.“

„Odrotovaný hrniec niekedy dlhšie trvá, ako nový“, doložil vtipne druhý, a celý konvent sa zasmial.

„Stará huba vše červivá“, odpovedal Ďurík, a zas prikývli mnohí jemu.

„Môžeš ty mňa obliekať, ako chceš, ja ... len starý budem. Nie, slávny konvent, máme vynaložiť na reparáciu dve-tri stovky a pán učiteľ zas len nebudú mať bývania, to nie, radšej sa posopnime a postavme novú; veď to nie na rok, na dva, to zostane našim deťom.“

„Keď je to len veľa dve tisícky na chudobnú obec“, odpovedali iní.

„I na štátnu budete večne platiť percentá od porcií“, a ukazovali čierno na bielom v zákone.

„To vás iba zavádzali tí páni. Tu je zákon. A toto si vyplatíte, a máte pokoj“. Tak inšpektor.

„A máme i iné plány“, hovorí farár. „Dvetisíc zlatých i s učiteľským bytom, keď cirkev nič nedá. Ak by ste sa však vy podujali skália navoziť, z obecného — ako bolo spomenuté — dreva dať, šindľa narobiť, vápna napáliť, piesku doviezť a robotníkov dať, nuž nestála by len okolo tisíc zlatých“.

„Je to len . . .“ šepnul ktosi.

„Nuž čo, je to svet, tisícka ?“ hovoril Ďurík i kurátor, i skoro všetci ostatní.

„Ale že vrchnosť z hory nepovolí“, nadmieta podrychtár, že tak sa vyslovil slúžny.

„Nuž, veď ste obec, občania, a pre všetkých je škola. Vy povolíte na pekný cieľ. A keď ste, okrem krčmára, všetci jednej viery, nebude závistníkov“, posmeľoval inšpektor.

„To zapelovať!“ horlí jeden-druhý.

„A už robia prekážky, že je grunt mokrý“, podotýka iný.

„I grunt“, hovorí farár, „musí prísť komisia preskúmať, že je to nie pravda; nielen tak, čo sa im zapáči!“

„To už veru nie; kto grunt videl, nepovie“, tak sa posmeľovali prítomní, čoho vlastne skoro ani nebolo treba týmto občanom.

Zápisnica bola hotová: sídení cirkevníci a občania protestujú proti postaveniu štátnej školy, apelujú proti vyhláseniu gruntu pod školu za mokrý, nesúci.

Ešte raz zopakovali farár s inšpektorom, čo je štátna škola: platia večne na ňu, v nej nerozkazujú a deti do nej posielať musia. Štát volí i učiteľa. Budú ich učiť iba samej maďarčine, deti osprostejú, natrápia sa a nebudú sa vedieť ani pomodliť, ani písať, ani čítať poriadne.

To pohlo sedliakmi. Prítomný podrychtár na žiadosť inšpektora šiel po obecnú pečiatku, podpísal zápisnicu a udrel pečať, ako predošle. Všetci ho pochválili a všetci podpísali. Nebolo ich už, pravda, ani polovica.

Zápisnica šla zas k vrchnosti; ale ako na prvú, neodpovedala ani na druhú, lebo už mala podpísanú obec za štátnu školu. Len na osobné chodenie od čerta do diabla poverila notára, aby to preskúmal.

Notár napísal znovu, že je obec za štátnu školu, že to len 2—3 nespokojenci, prepiati Slováci, panslávi, žiadajú cirkevnú školu, že ináč

obec je oduševnená za štátnu školu, a miesto pod cirkevnú školu je rozhodne mokré — to uznáva i obecná vrchnosť, lebo neďaleko je studnička, ktorá i odteká (ako všade vo vrchoch, toho nedoložil).

IX.

Medzitým priblížil sa čas školskej zkúšky. Cirkevná vrchnosť vyviezla i staručkého dekana, i viac priateľov školy a Slovákov šlo nás na zkúšku.

Rodičov však prišlo málo. Iba Ďurík, kurátor, dvaja-traja gazdovia a so pár matiek s maličkými deťmi na rukách, a hneď z počiatku ukazovali sa jeden-dvaja podpití chlapi, čo som po prvý raz nevidel. (Či im nedal niekto schválne peniaze, aby sa opili a robili garazdu?) Lebo ešte sme len išli do školy, už tam postával jeden a povrával sám sebe, že kto chce mať, kto chce stavať, nech dá i peniaze. Oni že nedajú ani krajciara. Inšpektor ho pekne posielal sa vyspať, ale on sa tisol dnu, že čo by on bol opitý! Prišiel potom i druhý, i tretí; svetská vrchnosť sa neukázala, ani rychtár, ani podrychtár už neprišiel. Pozdejšie predsa však aspoň ženy podochodily, že v škole nebolo sa kde hnúť.

Dekan dal znak, že môže sa začať zkúška. Všetko stíchlo. Učiteľ už predtým tíšil, pstkal, okrikoval, odháňal od okien do nich sa tisnúce väčšie deti, ženy, ktoré sa nezmestily.

Začali nábožným spevom, nešťastne vysokým

hlasom. Deti kričaly, učiteľ tiež musel vše v pol slove nechať, čo vyššie nevládal. Proboval jednako udržať hlas, zreval proti deťom, tie za ním a — nechal. Tu sa ukázal, že je teraz neláskave prísny, lebo trhal deti, škúlil, zazeral na ne, posunkoval a potil sa od strachu, či i ďalšie tak pôjde i pri jeho neunavnej usilovnosti, práci, s ktorou deti skoro všetkému tomu naučil, čo sám vedel. Dával otázky z knižky a žiadal doslovné odpovede. Rectoval i on polohlasne za dieťaťom, aby sa nepomýlilo a on vedel mu kdekoľvek hneď pomôcť. Bolo mi ľúto jeho znoja. V tom sa tisol pomedzi svet opitý chlap, že on chce počuť, čo sa jeho „šteňa“ cez zimu naučilo. On ho darmo nechoval. Utíšili sme ho a deti bez smyslu ďalej rectovaly.

„Pokiaľ sa učily katechizmus?“ spytuje sa dekan.

„Po: púhe a verící srdce“, odpovedá učiteľ.

Nikto, ani dekan nevedel, kde je to, lebo to bol — koniec vety. Učiteľ to však hneď našiel a ukázal.

„Z Nového Zákona nevedia menšie deti ani o narodení Krista nič“, soznával prostodušne učiteľ.

„Prečo?“ spytuje sa dekan.

„Lebo rodičia nedávajú učebných prostriedkov“, týmito slovami vyhovára všetko, chudák, zmätený učiteľ.

Ba taký je bez seba, že nevie skoro, čo je

„starý“ a „nový“ Zákon, lebo na knižočke stojí napísané: „Biblie Svatá“.

Prvoročiaci čítajú z pamäti. Učiteľ našepne a dieťa odrectuje. Nemôžu najsť stránočky v šlabikári, ktorú by všetky deti z pamäti nevedely! Povstane tichá škriepka medzi dekanom a učiteľom, že deti nevedia čítať. Učiteľ dokazuje, že vedia všetko, celý šlabikár. Toľko usilovnosti, potu, práce vynaložil, až hrúza, a teraz vraj nevedia čítať. Je mu do plaču, deti sú preľaknuté.

Kým pri stolíku učiteľa poučovali, nastal v škole ruch. Do okien i dvier tisnú sa so smiechom chlapci-šarvanci, aby robili protiveň. V škole sa zotmilo.

„A bodajže ste zkazu vzali!“ kričí istá žena zo školy a všetko ustrnie nad strašnou kliatbou.

Učiteľ letí von nezbedníkov rozháňať.

Na celej zkúške vidieť, že učiteľ je horlivý, ale nepraktický a nevzdelaný ani vo všeobecných základných vedomostiach. Pri zemepise dáva otázku, na koľko čiastok delí sa svet? „Na štyri“, a je dobre. Austrália je vynechaná akýmsi spôsobom zo Školníka, alebo je tlačený prv, ako ju vynašli. To je však pletka! Ale mapa je skrútená na peci i teraz. Učiteľ sa dosť naprizeral na ňu, keď vše bol sám, i bol by ju zavesil na stenu, ale nebolo kde a nebol si istý, kde má hlavu a kde nohy. Bola darovaná — otrhaná. Na neho robila dojem s ktorejkoľvek strany rovnaký a podľa nápisov nedalo sa súdiť, lebo tie boly bo-

kom, rovno, hore nohami a akoby ani nepomyslel krížom-krážom, akoby schválne na pomýlenie.

V tom prišiel prvý prísažný a pretisol sa k stolíku, ako by nič nemal na svedomí. (Že hanbil sa rychtár, podrychtár, teda on ide špehovať!) Nám podával ruku a dekanovi chcel i bozkať. Inšpektor spravil mu miesto, a mne bolo žiaľ pozrieť naň od hanby, že tu bozkáva ruky dekanovi, a zajtra iste pôjde na úrad s tým, čo tu počuje, plaziť sa notárovi, slúžnemu. Veď zato prišiel. „Kde sa vám, ľudia Boží, podelo svedomie?“ svieralo mi hrdlo žiaľom i zlosťou.

Deti mnoho vedely, ale ničomu nerozumely. Bolo však badať medzi nimi i bystré hlavičky. O takom asi 11—12-ročnom, bledom, chudom, veľkých očú chlapcovi, ktorý nás až prekvapoval rozumom, smelosťou, plynným čítaním a vedením všetkého, čo učiteľ i len pripomenul, vzpomínam si, že na konci zkúšky, keď sme ho už verejne obdivovali a mysleli: „Bože, keby to bola iná škola, iný učiteľ, kam by to dieťa vyšlo“, — iba keď sa ozve jeden z opitých chlapov zpod pece, že veď je múdry, keď už i ukradne, kde čo vidí, doma nenocúva. Ale že ho vezme do vreca a do Váhu hodí. Utíšili ho chytro a ja som ľutoval, že som nestačil viac prepýtať sa o tom bystrom chlapcovi a jeho podpitom otcovi.

X.

Zkúška sa skončila veľmi chudobne. Ale predsa bola slovenská! O rok-dva všetko sa

môže napraviť, keby rodičia nadobudli porozumenia za budovu, školský riad a učiteľa, ako má byť.

Po modlitbe a nábožnom speve dekan vstal, poďakoval sa učiteľovi za príkladnú horlivosť, rodičom za horlivosť, s akou posielali dietky do školy, i prítomnosť na zkúške, hovoril deťom o usilovnosti a potom začal to, na čo sme ho vlastne unúvali.

„Milí rodičia!“ pokračoval trasúcim, slabým, ale prenikavým hlasom starca. „Pokladal som si za svätú povinnosť prísť na túto poslednú slovenskú zkúšku. Pokladal som si za povinnosť prísť na pohreb tejto vašej cirkevnej školy . . .“

Dôvtipnejší, ako starý Ďurík a ešte so dvaja, rozumeli; ostatní, hoc i nerozumeli, zvlášte ženy začaly pri tom slove plakať, a potom už všetci, i deti, tak že z ďalšieko sotva čo rozumeli. Dekan spomenul, že je ešte nie ztratené všetko, že by sa cirkevná škola dala ešte vzkriesiť, keby v potomkoch bolo horlivosti náboženskej, ako bolo jej v otcoch našich, ktorí obetovali nielen majetky, ale i životy za vieru atď. Ale to už tak nedojímalo, ako to „poslednú“ a „pohreb“. Keď skončil, za príkladom Ďuríka, kurátora, všetko mu šlo ruky bozkávať, a s plačom sa odberaly ženy od nás.

Po zkúške sišli sme dolu na pílu občerstviť sa pohárikom piva, v nádeji, že dá Boh, všetko sa napraví, len by ľudia chceli.

Bolo pod večer. S vyšného konca dediny pustili sme sa príkrym a potom zas veľmi spád-

nym chodníčkom na pílu. Na chodníčku stretali sme už opitých chlapov. Na píle v krčme bolo pol dediny, viac-menej opitej. Ako nás zbadali, vstávali, klaňali sa, knísajúc sa, a blížili sa po jednom-dvoch k nám, ktorý so šomraním, ktorý úctive, ktorý vyzývave, a jeden chválil, druhý hanil a všetci ľapotali čosi nesrozumiteľného o škole takej alebo takej. Okrikovali, socali, pretekali sa v reči a každý nám chcel múdrejšie od iného povedať. Platiť nám chceli, kričali na krčmára, aby nám dal piva: on, ja, ten zaplatí, — že sme sa museli ponáhľať čím skorej preč. Dekan a inšpektor plakali nad takým národom.

XI.

Na budúcu nedeľu dohrnulo sa pol Tesného do kostola, a to samé matky a deti.

Nie je ani spoveď, ani sviatky, čo je to? A všetci rovno na faru.

„Čo je?“ spytuje sa farár.

Že keď je už tak, darmo je, že teda prišli ešte aspoň na tú „poslednú“ slovenskú spoveď a doviedli i deti (čo pri spovedi ešte ani neboly).

Tak pochopili, chudáci, dekanovu reč.

Popoludní farár s inšpektorom zase svolali konvent a žiadali nazpäť cirkevnú školu. Zase sa poniektorí podpísali.

O týždeň — pekný čas — dali sa vyviezť do Tesného notár a škôldozorcov pisár a z pasie, aby sa i takto posmievali farárovi, inšpektorovi, že oni a nie títo držia obec za šticu, chytali

tých, ktorí sa ešte minule kňazovi podpísali, na svoj hárok, a mnohí sedliaci sa im i skutočne podpísali, nevediac si proti notárovi zastať.

A tak stále od pol roka molestovaní, tri razy oddali školu cirkvi, tri razy štátu, neveriac naposledy ani farárovi, ani inšpektorovi a nečakajúc nič dobrého ani od notára a pánov stoličných. Darmo i potom ešte farár, inšpektor neľutovali trov, ustávania, práce. Získali si len posmech od stoličných panákov, ktorí sa so slúžnym vystatovali, že keby chceli, vzali by farárovi ešte i kurátora, ba i Ďuríka!

Darmo lacnely plány, darmo prosili, uvádzali pekné príklady chudobnejších cirkví, darmo sľubovali sami, oznamovali už došlé menšie podpory od spolkov i jednotlivcov. Do konventu už nikdy neprišli gazdovia tak, ako prvý raz, ale vždy menej a menej, a tí, čo nedošli, povrávali zjavne po dedine, že ak nemá byť škola darmo, nechcú nijakej.

Výbor prevracal: „Nám naši páni povedali, aby sme sa nič nedali farárovi balamutiť, oni nám zadarmo postavia, len by sme chceli! I učiteľa platiť bude štát!“ To sa každému páčilo a naučili sa tú nôtu pomaly všetci.

Rozumnejších okrikovali, aby si platili, keď sú takí múdri . . .

Bieda, chudoba všeobecná, a keď i postavia, kdeže vziať učiteľovi ročne 3—4 stovky, to trajaštyria horlivci nezvládzu, odstúpili, zamĺkli i tí.

Na námietky kurátora, Ďuríka a ešte niekto-

rých slúžny odpovedal pri príležitosti, že je to nie pravda, že by im dali Maďara za učiteľa; že im dajú, akého len budú chcieť — Slováka. „Hoci i pansláva, čo vás nebude inšie učiť, iba „Hej, Slováci“ a „Nad Kriváňom slnko svieti“.

Už ich mali len na posmech.

XII.

Farár v Tesnom svolal ešte jeden konvent, na ktorom už nemohol byť iba svedkom toho, ako sedliaci predávajú školu i štepničku štátu. Prosil ešte naposledy, aby nepredávali dedictvo, ale väčšina bola za odpredaj.

„Ak dobre zaplatia . . .“ a predali nie síce za tridsať, ale za tristo strieborných školu i s pozemkom.

O pol roka zreparovali zvonicu a kúpili za tie peniaze zvon, iste nemysliac na to, že ten niekedy, ak Boh dá, pripomínať bude detným deťom, ako otcovia predali Maďarom to, čo oni nenadobudli!

Zakrývame sa...

„Už tridsať odbilo... Troje detí... Žena cele zmučená... Robíš od rána do noci, a ledva vyžiť... Chalupa letí na hlavu... Novou slamou aspoň posošívať... Ale čo bude potom na zimu krave...? Musíš sa inak obrátiť!“

Takto si prehutoval Miško Koreň, a on už i vedel, ako sa inak obráti...

Mara, žena, čítala mu z tvári, že sa trápi a, tisnúc najmladšie decko, chlapca, k prsiam, dlho nevravela nič, ale len chodila za ním očima. Konečne sa ozvala:

„Ty si na niečom lámeš hlavu, Mišo, a mne nepovieš...“

„Aspoň nech teba nebolí. A keď chceš, tráp sa. Možno, že sa budeš niekedy ešte horšie musieť, ak by som zle obišiel... O tom premýšľam, koľko mi dajú na túto našu čiastku požičky... Ja by za vodu... Zkúsiť šťastie, ako iní...“

„Za vodu, za vodu“, povedala žena a pomyslela si, že sa tam už nejednému dobre povodilo, ale nejeden i život tam položil, nik nezná, kde. „Ale ak sa ti niečo stane, spredajú nás... Ty tam, kto nás ochráni?“ zažialila žena.

„Pán Boh“, vzdychol Mišo a svoje slová rozumel tak, že nikto na svete, iba ak by Pán Boh...

Mara sa presvedčila, že ozaj, hľa, tu bude ešte Pán Boh, ona ako by bola pozabudla naň, a teraz už spokojná, „v mene Božom“ pustila muža vyzvedať sa do banky, koľko by dali na intabuláciu. Či dajú, čo bude na cestu . . .

Dali. I viacej by boli. Veď k chyžke patrilo i kúštik záhradky, záhumnia, i ešte nejaká lúčka. A v akom stave je chyžka, to neprišli pozerať, len že ju hneď tam musel dať Mišo poistiť. „Nová porcia“, pomyslel si a zaplatil.

*

Do Ameriky pošiel Mišo v zlé časy. Na to sa nehľadí, to sa darmo vraví, píše. „Kto sa ako, kam dostane a aké mu dá Pán Boh šťastie . . .“ Ide národ, ako motýľ do svetla.

Do roka predsa preživil sa a poslal 240 korún.

Mara tým vyplatila skoro polovičku dlžoby a ufala sa: ešte rok, a vyplatia sa cele, a potom už zas ich bude chyžka, záhumnie i lúčka. Otec zarobí, pošle, a nikto, ani banka nesmie položiť ruky na ich majetok! Bude deťom. Deťom! Veď, Bože, Miško ju s piatym v farche nechal.

Lenže, Bože, Miško na druhý rok písal, že sú strajky, nerobia, ale ufá sa, že na jeseň predsa len bude môcť zarobiť a poslať, ako vlani. „Len zaplať z niečoho do banky interes, aby ti a deťom nevzali strechu zponad hlavy . . . A len i ty, žena moja, gazduj, gazduj. Ja sa tu veľmi trápim, ktorý deň nerobím, ani nejem, len práve aby som bol živý . . .“

„Bože, ešte sa mu niečo stane, ochorie náš otec dobrý“, a nepomyslí Mara, ako sa ona prebije s deťmi, ale „otec náš, otec ...“ Ale naňho zle tam, tu zas ich nešťastie stihlo, a má interes zaplatiť ... Už sa mu musí priznať ... Napíše mu, darmo je ... A píše:

„Drahý muž a otec náš starostlivý! Už sa tak netráp pre nás, neodtŕhaj si od úst, aby si, Bože, neochorel. My sa už akosi prežijeme s deťmi, aj interes zaplatím, a ty nám nič neposielaj, radšej si kúp mäsa, i si vypi, aby si bol mocný do roboty, keď sa vám otvorí. Nám netreba. Cez zimu ako bolo, už je jar, leto, deti nanosia zeliny, húb, ovocia, predáme, i šalátu som nasiala, podlupky i zemiačik sa ešte najde v jame a nové už kvitnú. Rohaňa nám tiež pojavila, ako jej trávy môžeme našklbať; i tvarohu odhrejem, i masla predám, a máme s deťmi cmaru, polievočky zo srvátky. Janíčko sa už tak nachlipká sám lyžicou, oči by si na ňom nechal a druhé deti nesmú mu do misky ani kuknúť, hneď chropne, kade zachytí ... Jačmeň je krásny ... Všetko som sama s deťmi spravila, spriahly sme sa s Mrvovou a kravičky pooraly i naše i jej, i sme samy posialy ... Ak Pán Boh od škody zachráni, chlebíka budeme mať.

Ale, otec náš, otrubky, komuže otrubky dáme? Veď ťa nechcem zarmútiť, ale akože ti to zjaviť, aby si na mňa vinu nesvalil? Veď som jej robila, čo len ľudia poradili ... I v apatieke som bola ... prachy dali ... a nič, nič nespo-

mohlo. Tam je naša mašička krásna. Čo ti tu už svíň zdochlo od jari u nás i po dedinách... strach a hrúza. Ale ešte sme šťastliví, že nás nezavreli, že sú trhy, a tak ľudia, keď je zle, predajú či na trhu, či mäsiar prijde do dediny, a už čo i za čo chce, ale predsa, keď nás Pán Boh tak navštívil, lepšie vziať i menší peniaz... Ja som schybila, že keď mašica ochorela, že som ju nepredala. Ale akože som mohla, veď som sa ufala prascom. Vieš, že mávala po 10, po 12, a teraz ti len prestala žrať, osvetlela, triasla sa ako list, nič, ani do pysku. Iba vari tie v nej — deväť ich mala — ju držaly za tri dni v trapiech, kým mi ju kmotor nedoklal. Ľudia strašia, že pochorieme, ale keď iní nie, čo tak spravili, i nás Pán Boh ochráni. Upiekla som, i kmotor jedol, i ja som okúsila, a potom som i deťom po kúsku nadelila, a tak sme vyprobovali... a ja sa ufám, že nám teraz už nič nebude. A Cigáni...? a sú predsa len takí ľudia, ako my, a katolíci. Napražila som masti — na celý rok. Mäso je v soli, to bude nám na celé leto po kúsku. Naše deti nemaly nikdy takej hostiny, ako teraz mávajú. Ale i Janíčko je taký, ako klát, a deti ho naučily volať do okna „faťa“, a keď nejaký chlap ide popred okno, hneď volá: „faťa...“

Všade tak robia. Ešte nikto v našej dedine nezakopal. Ani po doktora nikto nebol, a už ich zdochlo, len čo ja viem, i vyše 20 kusov, a veľké. I doktora doviezť, i mu ešte zaplatiť... a čože ten...? „Zakopať!“ A náš rychtár je nie

taký človek. Ani rychtár, ani súsedi nevyjavia. Každý myslí: dneska mne, zajtra tebe, a my ticho, i baby, ako by nikto nič neznal, tak sa pekne zakrývame, len čo na pašu ide svíň so dňa na deň menej... „Pomôž si, Mara moja, ako vieš", povedal mi rychtár. „Ak zakopeš, bude škoda, ak zješ, nemusíš sa trápiť, čo variť..." Dobrý človek, Pán Boh mu daj zdravia, že nás tak zakrýva pred pánmi, chudobných ľudí... Masti vezmem i predať do mesta a kúpim mašičku druhú. Sú lacné. Šesťtyždňové dostaneš i za piatku... Vinšujeme si, aby, keď sa nám bude mať oprasiť, si už doma bol. Je to pri takej veci len vše dobre, keď je gazda doma... Nezabudni na to, a tak sa chystaj. I Rohaňa sa má o Michale oteliť, ak Pán Boh od škody zachová. Keby bola jalovička, prichovala by som ju, čo by som sa ako s deťmi bez mliečka trápila za pár čias... Pozdravujeme ťa..."

Na osobitnej kartičke:

„Ach, muž môj, už som mala list do mesta na poštu zaniesť, už bola i adresa, a rozdriapala som kovertu, aby som ti mohla napísať, že teraz mi pribehla povedať kmotra, že prijdú k nám žandári, že sme sa tak zakrývali pre tie podochnuté svine... Niekto, bohdaj pokoja nemal, nás predsa oznámil vrchnosti. Trasiem sa na celom tele, ak nám ešte poberú mäso, alebo nás do pokuty zaženú. Keby si bol bližšie a keby bolo za čo, či by som utekala i s deťmi za tebou... Matička levočská, ktože mi dá porady, kto po-

moci...? Teraz sa už vraj i rychtár vyhováral v krčme, že on nedovolil, a keď mu bolo nás hlupákov zakríknuť: „nesmieš, taký zákon!“ vtedy bol mäkký a „Mara moja“... Čo to už len s nami porobia...? Podajedni už zamykajú chyže a utekajú od poľa...“

Pavúkovci.

Keď som prišiel do dediny N. za učiteľa, moji Pavúkovci mali už po jedno 50—60 rokov alebo i viac. Zrobenému človeku roky ťažko uhádneš . . .

Za mladi chodili na roboty: do kosby, žatvy v dedine, i ďalej s druhými do repy, a za tie roky nadobudli si za deväťdesiat zlatých chyžku i s gruntom, dvorcom, na ktorom by sa ovšem voz obrátiť nemohol, ale ktorý skopali a nasadili si na ňom rok po roku zeleniny.

Deti že vždy čakali, potom i prosili, a Boh im ich nikdy nedal. I sa ostareli.

Ako organista, nezadlho som zbadal, že každé ráno prichodí do kostola istá ženička — Pavúčka. Už zpred kostola sa žehná, šepce modlitbu, poutiera si obrúskom tvár a pobozká kríž; do svätenej vody zamáča štyri prsty (ako keby vychrániť šla nimi niečo zo sväteničky) a sadá vždy do tej istej lavice, hoci v stredtýždni bývaly všetky prázdné.

Pobadal som tiež, že na ulici, ako školské deti, zďaleka beží farárovi ruku bozkať; ak mňa, ešte nie veľmi známeho dochytí, i mne ju chce bozkávať a s kostolníkom-zvonárom rada si postojí a mu šepce, shovára sa s ním a je veľmi úctivá i k nemu.

Za organom, hoci mám dosť plané uši, nemohol som nezbadať, že medzi staré hlasy žien, ktoré rady diškantom spievajú, mieša sa i najvyšší nesúhlasný spev starej Pavúčky. A rozťahuje pesničky ako harmoniku; vždy je o pol slova napredok a vydrží o celé ďalej. A každé „o“, „u“ je u nej uj, ju, jo. „Jo, Mária...“, „jutiekame...“

Idúc z kostola, utiera si oči. Plakala od rozcítenia... Jej v kostole každá soška je živá. Ako nám obrázky známych ožívajú, tak jej každý svätý, ktorých všetkých v kostole kolenačky obišla, oferujúc každému čo len po tri „Otčenáše“ a „Zdraváse“. Tri, sedem, deväť má i v kostole väčšiu moc, ako štyri, šesť, dvanásť.

A v ceste, na poli neprejde obrázka, aby sa neprihovorila: „Ach, Svätý Vendelínko, opatruj mi môj statoček“ (hoci má iba tri sliepky, čierne ako Cigánky); „Floriánko, ochraňuj nás pred navštívením ohňa“; „Janko (Nepomucký), od potopy a klebiet...“ Od nedávna je i neobyčajnou ctiteľkou sv. Antona. Čo jej má pomáhať hľadať, to ešte neprezradila. Ale „hladkým“ dievkam — i keď je už pozde — káže sa utiekať pod ochranu svätého Alojza; za vydajom bažiacim odporúča Jarolíma. A každému dľa potreby. Od zrádnika pomáha sv. Valent...

*

Má muža, ale on je čudák. Do kostola už i pätnásť rokov nechodí. Ani do kostola, ani na spoveď. I s ňou sa vadí, že by vždy len v kostolíčku sedkala, po púťkach sa motala, a že keď

krajciara v dome niet, ide, požičia ho, ale do zvončeka musí byť. A keď organ reparovali, doniesla i ona 20 krajciarov naň a farár musel ich prijať, lebo že by sa mu (organu) hanbila do očú pozrieť, keby naň nič nedala . . . Taká pobožná osoba. A on ako klát. Klobúka nepodvihne, keď ide popred kostol alebo kríž. Turek, pohan, horší ako žid! Pred koledou sa schová, ujde z domu...

*

Raz v pôste spomenul som si cestou idúc na Pavúkovcov a vošiel som k nim. Starý Pavúk na pozdravenie mi neochotne zaďakoval a hľadel na mňa, ako by sa mi prizeral, či ma pozná alebo nie; s lavice od okna sa však nehol, roboty z ruky nepopustil. Podal som mu ruku. Podal mi svoju i s kriváčkom-nožom; mňa premrazilo, že sa porežem, a on iste nevedel, že sa ruka tak nepodáva. Nuž ale nie div: jemu pán ruky hádam nikdy nepodal...

Ona mi nevedela miesta nájsť; vzala mi ľavú ruku a chcela bozkať, že som sa k nim „ponížil". Aby som jej len povedal, ako som k nim trafil, keď sme u nich s koledou ešte neboli a som v dedine nový človek.

Odpovedal som jej, že som i ich prišiel kuknúť, ako sa majú, a hľadel som zaviesť rozhovor s ním. Ale ona vždy sa plietla do reči, rozprávala o nových pesničkách v kostole, chválila ma a nového kaplána až zbožňovala, hoci ešte iba tri týždne bol v dedine. Ale figliar, obracal

sa pred oltárom ako 80-ročný, vážne, pomaly, o hodinu sme v nedeľu dlhšie boli v kostole — iste zato.

Pavúk strúhal lyžičku a bez slova sedel. Len keď som sa ho na niečo spýtal, odpovedal mi, za aký čas lyžičku alebo vahan spraví, po čom to predáva... Ba začal ešte i klátiky štiepať, že slova bolo ťažko rozumieť. Odišiel som a pomyslel si, že sa dozviem od iných niečo. Ona, vyprevádzajúc ma, šepla mi, že sa pred ním ani modliť, ani si pesničky prespievať nesmie. A ako ona len rada na pr. tú sedemnásťveršovú „Poďakujme Kristu Pánu“... Potajme v pitvorci, vo dvorci si prespevuje a jednak, keď ju začuje, hneď ju zahriakne, aby už toľko „nemiavčala“.

„Taký divný človek“, doložila a prosila ma, aby som sa nehneval, a keď som ju ubezpečoval, že sa nemám prečo, hladkala mi rukáv, ako deti mačke chrbát, a utierala si slzy.

Svet mi len také drobné veci vedel o nich rozprávať. Ako na príklad, že ona dostala v meste od nejakej dobrosrdečnej panej háby. Pravda, keď si ich obliekla — nepoznal ju ani vlastný muž. A len že ich nedriapal s nej... Musela to dať Cigánke.

Takto že statočne žijú so svetom. So dňa na deň si niečo zarobia, cez zimu vystrúha on na riade pár krajciarov, ona pradie gazdinám a rada sa ukradne do súsedov — požalovať sa, poplakať si...

Starý Pavúk sa so svetom nestýkal. Dedinu

obchodil a od 10—15 rokov že nepije, nefajčí, pri nikom sa nepristaví, s nikým neposhovára. Za pozdrav zašomre pod nos, ale on nepozdraví nikoho. Ide a zadumený hľadí do zeme. A predsa nemožno povedať, že by ľudí nemiloval, im dobre nechcel. I keď lyžičku pristruhoval, celý bol zaujatý, aby sa ňou dobre jedlo už či decku, či staršiemu; vahanček, hrable, vidly a čo také, kde myslel, že by sa puknúť mohly — už popredku stiahol kramličkou, drôtom a vyprobúval, či budú na ruky, či sa nebudú prevaľovať ... Drevený jeho riad bol povestný.

Pavúčka by bola celý opak mužovej povahy, lenže vše nemôže... Keď mu začína ako straka rapotať, čo kde videla, počula — a často to boly i prázdné, hlúpe, ľahké reči — odpľuje, utre zápästím ústa, pozre na ňu — už stíchla... Taká je vycvičená.

Bývalo, že riadu nabrali na seba a šli na trh, na jarmok do mesta. Ale sedliaci radi sa jednajú. Pavúk to nemohol zniesť a prestal na trhy a jarmoky chodiť a ženu o pár čias tiež nepustil.

Tohto života chytil sa Pavúk len na starosť. Za mladi sa usiloval, nadobudol z holých rúk, hľa, chyžku a dotiaľ ho v dedine, „čudáka“, nikto nezbadal. Žili ako druhí. A keď sa začal vyrážať z ostatných, nechodiť do roboty, do sveta — čert po ňom! Ako by ho už nebolo.

Žena nariekala, že ak upadnú do choroby, ľahko prejde chalúpka. On sa toho nebojí.

„Ľahnem, povzdychám, nebudem jesť, a zdochnem“, vravieval jej a nedbal na seba ani mak.

Ba trýznil sa: v zime, v lete obliekol sa len aby bolo; zdrapy s neho visely; pod nimi veľmi čierna, chlpatá koža, akoby tiež len na to, aby sa mu kosti nerozsypaly. Mäsa na nich sotva čo bolo. Vlasy, tvár, ako chudý, starý vlk. Surová kapusta, pečené zemiaky bolo všetko jeho jedlo cez zimu. V lete tráva všelijaká...

Ak sa žena pre takýto jeho život s ním škriepiť počala, dobil ju ako hovädo a musela byť ticho. Vôbec žili spolu, ako dvaja áreštanti v jednej izbe, každý dľa svojej hlavy a srdca. Rozišli by sa, ale sa nemôžu a, nevediac sa zbaviť takého života, vliekli ho, ako kýmsi silou na nich naviazané bremeno.

Keď ho zlosť prešla, prihovoril sa žene, rád ju videl a hovoril jej, že vie, kade ju má udrieť, že jej neublížil, aby uznala, že zaslúžila. Ona bola zimomravá, do kostola i v lete chodievala v obrúsku.

„Obrus si rozviaž, do truhly ti plachtu dám!“ zastrájal sa jej muž a rozumel to tak, že ak umre ona prv, než on, plachty nedostane, obrúsok si rozviaži — bude teda „na holom“ ležať.

Ona veľa sedávala pod pecou, ako všetky staré priadky, bola zimomravá a vytierala si oči teplou vodou. Tak sa umývala. On otvoril si jediné okienko v chyžke a tak strúhal i cez zimu a neumyl sa. Ak niečo prala, hneval sa, že derie,

a keď mu dokázala, že je i on špinavý už ako diviak, dobre, šiel na potok obdriapať kôru, čo cez zimu naň naschla, ale musela si nohy močiť, ako on, i ona, a keď kričala, revala, plakala, fŕkal na ňu vodu a smial sa.

„No, pomyslite si, akoby mládenec s dievkou...“

A keď ju tak vymordoval, bol k nej milý, dobrý, ako keď deti myš topia: vyskakujú, ako pláva, a keď sa utopí, je im ľúto, že ju ešte nemôžu — topiť.

*

Ešte raz sme sa za dedinou v poli stretli. Niesol kus javora na pleci.

Pristavil som ho: „Ako ste vy, čo ste vy? Dávno som vás nevidel.“

Spustil javor na zem, oprel o plece a vydýchol si. Vrátil som sa s ním, kládol mu otázky a on horko-ťažko odpovedal, z čoho som vyrozumel, že za mladi bol nešťastný. Prečo? Vraví, ako po biede zadovážili si so ženou tú chalúpku. Deväťdesiat zlatých zgazdovať — to je peniaz! Odpierali si, trápili sa, a komu? Mysleli si, úfali sa, že budú žiť deťom, v deťoch, a Boh ich strestal, nedal im ich... Odsúdil ich, aby zahynuli...

Chcel som ho poučiť, že svoje deti vychovať, tým sa trápiť je povinnosťou každého rodiča, že i zviera svoje mladé vychová. Ale že vyššie je, krajšie, bohumilšie vziať si cudzie,

ktoré nemá rodiča, ktoré na ceste mrzne, hynie hladom a smädom...

Zdalo sa mi, že sa zamyslel nad mojou rečou, alebo si pomyslel, že je už pozde; pokrútil hlavou, iste, že to by nebola jeho krv, a inšie čo by dal komu?

„Keď zhynúť, tak zhynúť!" Tak Boh chce mať, aby vyhubil jeho rod... Nuž že len aby skorej, lebo že mu je už celý svet zunovaný a protivný. Rád by už pod zem, zhniť, večne zhniť . . . Až som tŕpol nad jeho úprimnou žiadosťou.

Rozišli sme sa a onedlho som potom z dediny prešiel na druhú, lepšiu plácu, a viac o Pavúkovcoch som ani nechyroval.

*

Ale vše, keď podobných ľudí vidím, pomyslím na nich. Na Pavúčku: že za deti našla náhradu vo všetkých svätých anjelikoch v kostolíčku, v piesni, modlitbe, a preto úfala sa nebu; na Pavúka: že hoci hlbšie myslel, nevedel sa zachytiť ani za vieru v Boha, ani za lásku k svetu...

Už sa akiste rozsýpajú bez mena, bez potomstva...

List.

I.

Starí Kreškovci mali dvoch synov a jednu dcéru, a keď tieto deti už boly skoro odrástly, po 15. rokoch narodil sa im ešte poškrabok-chlapec. Krešková — načo tajiť? — sa veru i hanbila a zlostila, že nevesta mala už dievča, mladší syn mal teraz na jeseň s vojny prísť a tiež sa oženiť, a dievka — na vydaj... Iba sa bude svet zamýšľať, či dať dievku do Kreškov, alebo brať Kreškovie z domu, keď takto ktože sa zakľaje, že nebude ešte piate, šieste — a čím viac, tým menej majetku na jedno. Ale zbytočné boly strachy, Kreškovcom sa už viac detí nenarodilo a malý Miško kublal sa medzi strýčnymi a totčenými deťmi tak, ako by ani nebol štvrté dieťa starých, ale mladých niektorého. Chlapča bolo útle, slabé, ale múdre, ani nejaký nedorastený ostarok. Nuž iné deti maly každé len jednu mater, jedného otca, a o Miška dbali starí: mať, otec, a oba bratia a obe nevesty, lebo videli, že čím viac lásky oni preukazujú k Miškovi, tým viac vďačnosti dostávajú od materi a hlavne od otca, ktorému bol chlapec miláčkom, lebo mu už ako triročný doniesol zo sklepu „pakjík" dohánu a čochvíľa „nepomýlil" ani fľašky, do ktorej mal Žid-krčmár namerať „starému otcovi"

špiritusu za dva groše a do druhej „starej materi“ octu pol litra. (To len pozdejšie zvedeli, že Žid fľašku ovoňal.) Chlapec bol múdry a keď vychodil dedinskú školu, pomyslel si otec, že dá chlapca do školy, nech sa vyučí, ak sa bude chcieť, hoci za farára a čo len za rechtora. Farár, notár pomohli, napísali svedectvo chudoby a chlapec sa ozaj tak chytil, že len radosť! I seba, i druhých učil, i ho prechovali po alumniach, a ešte od piatej latinskej každé leto doniesol 20—30 i 40 zlatých štipendií. Bolo mu na háby.

Pravda, keď maturoval, otec mal už blízo 70 rokov a matku robota už tiež bola zhrbila, ostarievaly i deti a vnúčatá dorastaly; dievčatá sa vydávaly, chlapci ktorý doma, ktorý na remesle, ktorý v škole, lebo teraz už bedlil Miško na to, aby sa chlapci vyučili, keďže toho majetku nie ľahká vec nashŕňať, a len je veľa na všetky strany u synov, u dcéry tých detí. Starý otec ich už ani nepoznal, ktoré je čie, a mien im už vôbec nevedel. Na starosť i pamäť slabne. A on mal svojho Miška, ktorého už nevedel prenačúvať a ktorý bol taký dobrý, poslušný chlapec, že už ani vinšovať si nemohol poriadnejšieho. Na Vianoce, keď prišiel na pár dní domov zo školy, ukázal sa vo fare, v škole, na pošte, ale potom preobliekol staré háby, obul krpce, pripäl podkovice, a poď s ostatnými do hory, a otcovi vytiahol sane, že si ten mohol chrbát vystrieť, fajčiť a iba ak sa klanice držal. Cez vakácie, ako na Jána zo škôl došiel, tak do septembra bol

v robote: kosbe, žatve, pri dreve... Ešte i v nedeľu šiel s otcom na lúky vodu narážať alebo odrážať, koscov hľadať, a keď nebolo inšie, tak na huby alebo ryby. Starý Kreško bol z tých čias, keď ešte všetko bolo dovolené: pušku mať a strieľať kedykoľvek a čokoľvek, sídla, chlopce staväť, ryby chytať, dohán sadiť, a teraz všetko zakázané... A keď zavše ani celé odpoludnie nechytili jedného-dvoch pstrúžikov, nezabili veverice, orešnice, sojky, starý vyriekol súd: odobrali páni chudobnému ľudu, odobral i im Pán Boh. Nemáš nič, ani srsti, ani peria. „I tie vody vyschnú", zveličoval od žiaľu. Ináč po ceste mal Miškovi vždy čo rozprávať, či zo svojej mladosti, či práve o tom, čo videli alebo počuli. Nepísklo vtáča, aby mu nebol mena vedel; neprešli diery, skaly, vŕška, doliny, o ktorej by nebol vedel povesti o Janošíkovi, zakliatych pokladoch, o nešťastí, čo sa pridalo furmanom, rubačom a svetu vôbec. Miško bol vnímavý šuhaj, rád čítal také príhody, historie, a keď otec ustal jemu rozprávať, rozprával on otcovi, a chudák starý vše sa potom i splietol a rozprával, motal to, čo od Miška počul, ako svoje. Ale celé leto boli nerozluční kamaráti. Otec kúpil rovnaké dve fajočky a dal jednu Miškovi, a hoci Miško šúľal cigarety, musel si do fajočky zapáliť, a hnusil mu „handry", papier. Ak mal za štyri v skleničke a upiekli si slaninky v hore, Miško musel aspoň obliznúť pálenky a len potom sa smel vody napiť. Rovnaké kosy, krátke, vybral otec. „Ja som už starý a ty si ešte primladý."

Miško obliekol do poľa hrubú otcovu košeľu s motúzom na hrdle a tak si jeden druhému narážali, hoveli, a čo oni v dome, proti tomu božechráň sa ozvať. Iba poslúchať. Všetko to už žiarlilo na Miška, a nech nejaký čert povzbudí, ešte bude hriech, že Miško vari preto tak všetko otcovi robí po vôli, lebo pôjde na vysoké školy, aby mu neľutoval, a „my aby sme robili a utiahli ešte hádam i našim deťom“. Ale mať tíšila a všetci usilovali sa pochopiť otcovu prítulnosť k učenému synovi, ktorý otcovi nikdy na priek nepovedal, nespravil, ako schválne i neschválne ostatní, a ktorý ide na vysoké školy a chce sa vyučiť za doktora, a otec už veru slabne i ho zadúša. A v tom klíči nové semä otcovej lásky k synovi, budúcemu doktorovi.

II.

Prvý rok skončil Miško dobre. Stálo to veľa peňazí, ale otec ho už ledva dočkal, lebo z Pešti neprišiel Miško domov iba na leto.

Pribrali si i z vnúčat dvoch chlapcov, čo ‚probovali‘ tiež v meste do školy, a tak v dome žili dvojakí ľudia: starý otec s učeným synom a vnukmi, ktorí nemusia „tak tuho“ robiť, a ostatní všetci so starou materou, ktorým sa tým viac treba obháňať, aby bolo všetkým všetkého dosť. A toho jedla sa ešte len najde, ale tvrdšie sa robia v gazdovskom dome peniaze, a tých treba a riadne, mesačne a na čas. Ale sa potrápia a čo sebe utiahnu, čo by sa hneď i zadlžilo

niečo, ale keď sa deti učia, netreba šanovať: rozum je hoden viacej, ako kus lúčky alebo role. A Miško je už celý doktor! Má tých knižiek, len kukne, a už píše lieky alebo poradí i z hlavy a pomôže najmä otcovi, materi, deťom a všetkým svojim i cudzím. Celé leto nevolali z mesta doktora do dediny. Veď bola robota, a keď kto prechorel, zašli do Kreškov a Miško alebo podľa ucha i domáci poradili, čoho sa držať, čo užívať. Celý dom zmudrel od neho.

Len to bolo čudné domácim — ale nikto sa neozval — že Miško v poli už menej pomáhal; ak vyšiel, doniesol si ‚štuc' (flobertku) alebo knižku a šiel, ľahol pod kríček. A v nedeľu zahral sa kolky a v týždni kedykoľvek sobral sa do mesta a tam bol „u kamaráta" i dva-tri dni a od otca, materi vše pýtal peniaze. Dali bez pomyslu na niečo zbytočného, zlého. Mrzelo ich iba, že mu dochodí veľa novín („ktoré ani čítať nestačí"), listov, a mnohé akousi ženskou rukou písané. Preomáľali, preomáľali listy, počítali noviny, ale mať, božechráň, otvoriť niektorý; zamykala do truhly.

V druhý rok pýtal Miško mesačne vše raz toľko, ako v prvý. Ale nič sa nenaprotivíš, keď si list prečítaš a do haliera najdeš vyrátané, na čo na všetko mu peňazí treba. Vzdychali a posielali.

Na leto už Miško neprišiel domov, že bude chodiť v Pešti do špitála a tam pomáhať a učiť sa na mŕtvych choroby poznávať. „Strašné, čo všetko musí taký doktor vedieť!" mysleli Kreš-

kovci. Mysleli si, že keď už bude pomáhať, že ho za to aspoň prechovajú. Ale veru nie. Len pošlite, pošlite! Počali sa trápiť, lebo už museli na zmenky požičiavať. A keď preto počal byť v dome nepokoj, vystúpila z úzadia mať, prešla k notárovi a ako nikto nevedel, požičiavala na svoju čiastku a posielala. Popri peniazoch však Miško počal dostávať i listy, plné prosieb, plaču, že by sa utiahol, že nemajú toľko, že už toľko a toľko dlhujú do banky a že ak to takto pôjde, vyjdú na mizinu, a potom bratia, švagrovia i spolu i osve začali sa vyhrážať i grobianske listy mu písať, lebo nedalo sa utajiť, o Miškovom živote v Pešti došly všelijaké nepekné chýry. Lumpuje, pije — krátke, ale stručné dve slová pre rodiča, ktorým ani veriť nechce. Dusí v mysli, v srdci, sotre tajnú slzu, vzdychá, spať, jesť nemôže, a len dusí, len ukrýva. Celý svet bude hovoriť o planom decku, a ty predsa odpovieš: „Ešte ta... dobre. Učí sa. Bude z neho človek...“ Tak i Kreškovci. Doma plačú, zúfajú, a pred svetom sa len držia a svet, čo sa už dopočul o živote Miškovom, obviňujú zo závisti, neprajnosti, a hotové sú hnevy... Miškovi to všetko napíšu a on sa vyhovára a v čom môže, do čoho sa na dedine nikto nerozumie, o učení a zkúškach klame.

Potom už jeden z bratov mu nenapíše do listu: „Milý bratku“, lež hneď začne, že ich na mizinu nesie; druhý ho tituluje: „Ty lump!“ Chlapci píšu strýcovi, čo mať v žiali nadiktuje.

Konečne priprú otca, aby mu ešte on napísal. Akože písať, keď on už tridsať rokov nepísal, iba ak svoje meno, ako toť na tie zmenky... Musí. Sídu sa v nedeľu popoludní všetci starí, chlapi prichystajú papier, atrament a pero. Založia okuliare s motúzom vôkol šedivej hlavy starého otca a podávajú mu pero, len aby písal, že oni budú diktovať. Každý si už premýšľal, čo citného zadiktuje, čím ovalí. Starému sa ruka trasie, na široké fúzy tečú slzy a rovno na papier. Utre sa rukávom a chce písať: „Milý synu", ale okrem materi všetci sa ozvú, že tak nebude nič, tak si k srdcu nepripustí. Podajú druhý papier. Starý dumá, akože nenapísať „milý", keď mu za 20 rokov planého slova nedal... I sane vytiahol... i pokosil za neho... Rodina dopustí napísať: „Syn môj!" Akože ďalej? „Napísať mu, koľko tisíc už stojí, že nás na žobrotu nesie, a ak má ešte svedomie..." „Nemá ten už", pochybuje druhý. A otec, uvážiac všetko, píše trasľavým švabachom a chlapci čítajú zpod pera: „Čože si tak splanel, syn môj milý?" Nesúhlasí nik a počínajú otcovi dohovárať, papier zpod ruky ťahať. Otec teda pokračuje: „Či ťa nátura prenasleduje a či kamarátstvo hubí?" „Má rozum, nie je chlapec, sám je oplan!" začne jeden i druhý a všetci si vylejú svoju zlosť podľa Miška i na otcovi, materi, ktorá už iba tíško plače. Otec počuje vzlyk a ďalej nemôže... No musí ešte dopísať: „Príď robiť, ak sa učiť nevládzeš", a myslí si, ožije mu celá mladosť Miškova, keď

bol takým dobrým, robotným chlapcom. A dopisuje zo svojej vôle: „Veď ti ja, kým sa chytíš, ťažkej roboty nedám. Ešte sme tu, ešte i ja, čo vyvládzeme i za teba. Len už poď domov.“

To sa nepáčilo. Načo ho volať? Robiť nebude a bolvana chovať nebudú. Netreba mu poslať, nech tam väzy láme, keď sa zopsil...

Otec nechcel viacej ani čiarky. Vzali teda papier iní a Miškovi nakládli, ako planému koňovi šariny za rebrinu, a všetci sa popodpisujúc, list na druhý deň poslali. „Nech sa hanbí, ak sa vie“, uspokojovali sa navzájom.

* * *

Zhumpľovaný, o zdravie donesený Miško prečítal list od kraja do konca. Dostal už takých dosť. Ale tie prvé riadky, tú ruku poznáva. „Čože si tak splanel, syn môj milý... Ešte sme tu, ešte i ja...“ a Miško váži riadky od rodiny a riadky od otca. Spomienky detstva budia sa v duši, jasné, radostné. Ide na prechádzku, vojde do kaviarne, berie noviny a nerozumie, čo číta. Myseľ inde letí. Vráti sa v noci na byt a vyťahuje list. Hľadí na otcove slová, azda i tú roztretú slzu vidí, a myslí, čo teraz. Dvadsať rokov ako sklo, ale tri posledné nechvalné... „Ale ešte je otec tu...“ A Miško napísal mu list, že príde domov, zreparovať pokazené zdravie, a potom sa ukáže, čoho sa chytiť...

Ťažký boj.

V smutnom kraji slovenskom, v zmaďarizovanom meste stolice N. slovenská banka otvorila filiálku a postavila do nej svojho činného úradníka Andreja Kôrku.

Kôrka pochodí z dediny, s ľudom shovárať sa, zaobchodiť vie, ako treba, aby získal dôveru pre banku a i pre slovenčinu.

Mesto zmaďarčené. Kôrka najal si byt v postrannej ulici, kde bývajú z dedín prisťahovalí bohatí gazdovia. K týmto — ešte nezkazeným mestom a jeho obyčajmi a náhľadmi — skorej sa dostane, ako pristúpi pánom, úradníkom alebo odvislým remeselníkom.

U nás sú mestá už tak zmaďarčené, že len ľudia z dedín, zachovalých mravov, môžu ich osviežiť a udržať národu.

Kôrka, ženatý človek, najsamprv ponavštevoval, ako sa patrí, súsedov-gazdov, ktorí tu v meste navidomočí bohatnú, lebo čo by ani len nepomyslel, v meste všetko môžu speňažiť a potrieb nemajú veľkých, nuž bohatnú.

Najviac sa mu zapáčil súsed Drobný, ktorý má všetkého — ani sám nevie, koľko! Prišiel pred 15. rokmi z dediny s 21 tisíc zlatými a tu sa zakúpil.

Hneď ho povodili po celom dome, pivniciach,

povalách, sýpkach, stajniach a komorách. Bolo to na jar, ale ešte mal s tristo centov zemiakov, v sýpke hŕby zrna, 3 izby plné postieľ a peria, plátna, vo vozoch 6 koní, v stajni s 8—10 kráv a pri svinských chlievikoch povstal taký kvik, že nebolo rozumieť, v ktorom koľko a akých je zavretých. Iba jednu starú opachu-ošípanú vypustili s 12. mladými, že to bolo na čudo!

Kôrka hneď sa zjednal na 2 prasce po desiatke, a bola známosť hotová.

Horkýže hotová! Trvalo to s mesiac návštev, kým ako-tak všetkých v dome poznal. Lebo súsed Drobný má takúto čeľaď: prvý je on, asi 56-ročný, zdravý, červený, ešte svižký chlap; jeho žena, tiež v jeho veku, ale proti nemu starenka, sťaby jeho mať: malá, suchá, bezzubá. Štyria synovia: dvaja ženatí, tretí vojak tu v meste, ale už tiež ženatý, štvrtý mládenec; dve svobodné dcéry (jedna ešte len dievča 12-ročné), tretia vydatá v súsedstve, odkiaľ má prvý syn ženu. Detí v dome — ak mi z počtu niektoré nevypadlo — šestoro a siedme, ôsme narodí sa dnes-zajtra. Cudzích ľudí, sluhov v dome niet, iba azda dvaja starkí, čo dvor čistia, hnoj kydajú, drevo štiepu a sviniam zelinu varia, ale keď sa poschodia svatovci, kmotrovci, švagrovci, sú ich plné dve izby a ešte mladé ženy zostanú v kuchyni variť, chystať, chlapov obchodiť a čo mladšie sa i hanbia — medzi toľkých chlapov, kde ešte i „otec“ robia fígle s mladými ženami.

Bože, tento dom získať, národu prebudiť!

Za 20—30 rokov bude ich na jednu dedinu! Tí dobyjú mesto! Majú už — ako sami vravia — spolu celá família do 300 jutár poľa okolo mesta, v ulici 11 fundusov a s roka na rok kupujú zbytky panských majetností a chyže, záhrady. Toť kúpili v súsedstve starý domec a prerobili ho na stajeň. „To sa nám vyplatí. Naše kravy po dve-tri stovky . . . a mlieko po 14 krajciarov.“

Kôrkovi sluchy trhá od nadšenia a nemešká, dáva sa do práce: uvedomiť ich ako Slovákov i ako roľníkov, že oni, lebo majú zem, sú samostatní a povolaní byť hradbou slovenčiny a národnej hrdosti.

Kto má vyše 6 rokov, každý zná čítať i písať; všetci chodili do školy, ba malé deti vodia i do „uvody“. Starí bývali na dedinách i rychtármi, úradskými.

Kôrka obzerá kasne, police, komory, hrady, ale knižiek nenachodí. Len modlitebné a spevníky, i v slonovej kosti, i v šagríne, v pozlátených spinkách. „Nič viac?“ spytuje sa sám seba. „Nič“, hovoria mu všetky vymetené kúty, do ktorých len nazrel.

Neboj sa, o pol roka, o rok bude tu knižiek, novín — až ťažko policiam. I ty znáš, i tvoja žena zná predávať knižky, novinky predplácať. Len ich oduševniť! Peňazí majú. Už sa spytovali, koľko platí naša banka interesu od stovky. Kdeže by nie! Dva-tri páry koní vozia deň po deň piesok, tehly; zarobia na páre denne 12—13

zlatých. Mlieko predávajú od 8—10 kráv po 12—14 krajciarov liter. Zeleniny zo záhrady, zemiakov, zrna s poľa; svine, kury, husi, vajcia... No, kto by vyrátal, za čo a z čoho im peniaze skoro tečú do truhly!

„Žena! Nože sa maj okolo tých súsediek. Aby si mi nesedela doma nad knižkou. Iď a čítaj, poučuj, prebúdzaj."

„Veď len i ty... Ale akosi dlho hútaš a nechytáš sa do práce."

„Dobre si treba premyslieť, aby sa nenazdali, že je to manéver, pasca na ich krajciare, ale že čo chceme, im k dobru chceme. Ale ja už na nedeľu pôjdem", strojil sa Kôrka.

Boly práve veľkonočné sviatky. Prvý. Ráno Kôrka videl, ako súsedovci všetci, azda deviati, v jednom rade šli do kostola a už bola jedna popoludní, keď sa vracali. „Najedia sa — pôjdem."

Noviniek, knižiek, samých veľkonočných poviedok mal už prichystaných hŕbu. On vie, prečo, ako ľudí získať.

Popoludní vybrali sa spolu so ženou. Súsedky, stará i mladé, hoci po kuse odhadzujú, predsa nosia ešte nejakú vyšívanú, doma tkanú hábu, ba keď idú na dedinu k rodine na návštevu, idú cele v roľníckom kroji. Tam by sa hanbily paniami ukázať.

„To je sila dedičného mravu!" poučuje ženu Kôrka.

Nevesty ešte dojily; mladí chlapi napájali rehtajúce kone; potom prišiel rad na kravy,

ktoré už obracaly k nim hlavy, vykrúcajúc krk so širokým lalkom. Na dvore čipčalo 300 kureniec za kvočkami, ktoré sa bily i medzi sebou i s prasci. V chlievoch grúlily svine a kohút na hnoji počal kikiríkať, trepúc krýdlami, prenasledovaný vše jednou, vše zas druhou kvočkou.

Väčšie deti vybehly Kôrkovcom naproti a Kôrková počala sa im po mene prihovárať, ale neuhádla mena, iba azda 12-ročnému dievčaťu.

Kôrková zastavila sa pri nevestách, koľko mlieka nadoja denne, a keď híkala, čo za to peňazí utŕžia, nevesty zakrývaly zásterami mlieko, aby im ho Kôrková „očami nezjedla“, neuriekla. „Že som štipku soli nevzala“, iste banovala v duchu najstaršia. „Ak mi mať zvedia... Ale len azda neublíži...“ dumala.

Kôrka vošiel do chyže. Dievka umývala riad, stará utierala. Deti tri: jedno sedelo na kolíske a mĺzlo kosť; druhé ležalo na druhej ako váľok tučné a pchalo si, dudrúc, košieľku do ústočiek; tretie chodilo štvornožky po kuchyni a aby si košieľku neušpinilo, zaviazala mu ju opatrná stará mať do uzlíka na chrbátik. Traja-štyria väčší chlapci, jeden už asi 9—10-ročný, vošli za Kôrkom nazízať...

Kôrku privítali a stará, podajúc mu utretú, ale teplú, mastnú ruku, viedla ho do izby k starému. Sedel ešte za stolom pri poháre vína a fajčil.

„Pán súsed!“

„Pán súsed!... Žena, dajže, dajže pohárik“, a súsedia sa srdečne svítali.

Drobnej nebolo treba ani vravieť, už niesla z kredenca čistý pohárik. Starý nalial, prelial schválne, a ponúkol. Kôrka nepije, ale tu neodoprel.

„A čože to majú?“ spytoval sa starý, vidiac, že Kôrka stíska pod pazuchou novinky a knižky.

„Veľkonočné rozprávky, pán súsed. Ak stačíte, môžeme si čítať“, a vytiahol poviedky od Grigoroviča i Korolenku a začal.

Znal čítať, vysvetľovať, a starý súsed načúval, načúval, prikyvkoval, až mu oči kliply — zadriemal. Kôrka pozerá, hľadí, nevie, či ďalej a či čo. V rozpakoch stíšil hlas a pomaly, opatrne, v akejsi tiesni, zatíchol a čítal sebe, ani sa nehnúc, a hútal si o súsedovi. „Iste víno... Sviatky...“ Súsed sa v tom prebudil, pomaly zodvihol hlavu a, akoby nič, ponúkol Kôrku, aby sa mu páčilo hrdlo preliať, dokladajúc:

„Ja som počul, všetko som počul...“

„Nevyschlo mi“, trochu nepokojne odpovedal Kôrka.

Ale starý si už bol prištrngol — musel obliznúť i Kôrka.

Prišli mladí, prišly ženy. Nové vítanie.

Kôrková im už v kuchyni bola začala chváliť uteráky, tkané prikrývadlo na posteli; ženy začaly otvárať truhly, kasne, šifonére a ukazovať, že majú ešte „i inakšie“. Čítať sa už nedalo. Ženy

medzitým počaly sa strojiť do kostola, obliekať polomestský, polodedinský kroj.

Chválil, obdivoval výšivky, tkanivá i Kôrka. Čo mal robiť?

Mladí chlapci pozreli niektoré knižočky, i prevracali ich a šlabikovali šeptmo i hlasne. Predsa! Chytil sa toho Kôrka a chcel pokračovať, vlastne znovu začať. I začal.

„No, len počúvajte. Ja som to už“, vstal starý a bral sa von.

Ženy, deti robily žarty, smiechy; dievky našly pesničku: „Ešte sa nevydám štyri rôčky, ešte, bola by ja blázon — keď ma nikto nechce.“ Krik, smiech. Ktosi pozrel na hodiny, bolo treba zase ísť do kostola.

Zvali i Kôrku; on nechodieva, lebo si myslí, že by ho obyčajný kňaz nemohol už poučiť. Premýšľa o živote a smrti sám i podľa Písma i podľa iných knižiek a rozumov. Ale teraz šiel a úfal sa, že keď sa vráťa, budú čítať.

Prišli z kostola, no bolo treba ísť k statku, a pri Kôrkovi postál, posedel chvíľu jeden, chvíľu druhý, i starý bol tam kdesi dozerať, vošla ktorási žena, deti... Na dvore medzi statkom začal sa boj o žrádlo, nápoj... Krik, piskot, rev, grúlenie, i v chyži detský plač a plienky...

Kôrka zmárnil popoludnie a domov prišiel rozladený, s bolením hlavy, lebo musel víno smrkať, piť.

Kôrková vykonala viac. Požičala si kroja na najbližšiu zábavu do Martina. I ju obliekly.

Starému súsedovi sa tak zapáčila, že ju potľapkal, ale pekne pýtal za „prepáčenie".

„Ale aspoň som slovom, rečou niečo vykonal. Musí to mať účinok", pripomínal si Kôrka, čo všetko povedal o otázkach, akých sa dotkli.

Ako toto jedno popoludnie, tak minulo sa už Kôrkovi za pol druha roka aspoň 100 takých popoludní. Už sa boji, že ho vezmú ľudia v reč, že sa do súsedov chodí vše sám, vše so ženou najesť, napiť, dary odnášať.

Súsedovci sú veľmi vďační, štedrí. Ak čo pošle Kôrková kúpiť, dajú darmo, za pol ceny, raz toľko, tak že Kôrkovci už ani nechodia kupovať.

Kôrku a jeho ženu majú radi, ako „neobyčajne" priateľských, dobrých, milých ľudí. Počuť, že by ich mali za kmotrovcov volať, len sa ešte nemôžu osmeliť ich osloviť a hútajú, či staršej neveste, či dcére, či dočkať, až sa dievka vydá, lebo tú si najviac obľubujú . . . „Toť v jej hábach bola na bále tam kdesi..."

A čím sa Kôrkovci viac odťahujú od hostín a darov, tým ich súsedi viac volajú, im z každej novinky pošlú a sú pyšní, že taký „predsa už len pán, ako direktor v kase, a i ona pekná pani, a nejdú medzi pánov, ale len vše po súsedoch", a už najviac k nim. „Milí ľudia, tí Kôrkovci." A hrdí sú menovite na to, že sa Kôrka nehanbí za svoj sedliacky rod, ani za to, že jeho stará mať slúžila. „Čo by to už ani vravieť nemusel . . ."

Aký on, Kôrka, vďačný k nim dobrým slovom, tak oni k nemu dobrým vínom a mastným jedlom. Vše príde domov, že mu je zle od trungu. Už sa im zaklial, že nepije, nebude; ale mu dokázali, že Pán Boh i trúnok na to stvoril, aby ho ľudia „mierne užívali". Lebo že i Kristus Pán v Káne Galilejskej atď....

Na fašiangy boly tri dni — polosviatky. Kôrka sa tešil.

Chlapci fašangovali po rodine, alebo rodina u nich; ženy podobne: piekly šišky a sa hostily. Vynukovaly i Kôrkovú a maly plno rečí o tom, ktorej sliepky už nesú, kedy začnú už husi, kedy tkať a čo a ako.

Ale Kôrkovci sú bohatí na trpelivosť, lásku k dielu a k cieľu, pre ktoré chodia do súsedov.

Súsedovci sú bohatší na majetky. Kôrka dočká v čítaní, v rozprávaní, a nič tým čakaním neztratia; ale toľký statok na dvore, toľké zrno, krm v poli nedočká, nedonesie úžitku, ak sa neopatrí.

Idú traja-štyria kamaráti domáceho mládenca. „Hoj, to bude pamätné odpoludnie!" uteká Kôrka do súsedov. Berie knižky, letí, číta pre mládež súce, oduševňujúce veci, hrdinské verše o Janošíkovi, poviedky... Trochu počúvajú, potom sa potratia po jednom a dievčatu sa v druhej izbe alebo v záhrade, na podstení a kde zaliečajú. Všetci chcú veci lásky, nie hrdinstva! Lásky, ale takej, o ktorej sa nevraví...

Mladé ženy! Tie už viažu deti, nemôžu odísť, ako mládež. K tým sa!

Do týždňa zrobené, ako, neprirovnávajúc, statok v stajni, v nedeľu na poriadky: jedny do kostola, druhé variť, v domácnosti poriadiť. Ledva stačia popoludní trochu si poískať, podriemať, vycifrovať seba i deti a ísť k rodine, po meste, do kostola, na cintorín... A tie deti — krik, plač. Ani so ženami nie je možná iná, duševná práca.

„Bože, veď vy máte vychovať slovenskému národu nový podrost!“ narieka Kôrka a trasú sa mu úzkosťou žily v tele, rozbolí ho hlava od zúfalstva.

Chlapi šli vše do poľa úrodu pozerať, hájiť, vše ju ešte i v nedeľu sberajú, alebo sa trápia, čo bude, ak dážď padne, ak mráz švihne a pšenicu, jarec (a krásné sú ako múr!) búrka sotne...

Sviňa zdochla, kurčatá sa topia, sliepky v záhrade priesadu hrabú, ovocie červäč kazí, kravy na paprčky chorejú, jarmoky zavreli, koňovi starý sluha z neopatrnosti železnými vidlami do venčeka pichol, tam je denne 6 zlatých a treba koňa kúpiť, tento, čert vie, kedy stupí na nohu, potiahne...

Ozaj! Kôrka zná očkovať, štepiť. To znajú i súsedovci. Ale Kôrka zná recept na štepársky vosk. To už súsedovci neznajú a kupujú ho draho od pernikára. Ej, to je už niečo! Spravil im ho so tri funty a štepili i chválili.

Prvôska-krava kope, ani pristúpiť. I ju bijú, vyväzujú — nepomáha.

Kôrka! Kôrka! Dá mu Pán Boh vnuknutie, že on čítal kdesi nedávno, že takej krave mokré vrece na kríže... Vydarilo sa. Sláva!

Už ich má! Chytí to za praktický, hospodársky koniec. A dá doniesť novín slovenských, českých, knižiek hospodárskych. Číta — smejú sa; probujú — nevydarí sa.

„Najlepšia zkúsenosť", vypovie starý sentenciu a koniec — knihám.

„A nebudeme vždy len čítať, trochu sa i shovárajme." (To jest: porapocme si ako straky... Čo sa stalo, čo v ulici, v meste nového a také chýry — a to sa Kôrkovi nechce. To sú klebety.)

Kôrka premyslí iné.

Synovia boli vojakmi, jeden ešte slúži. Teda vojenské otázky, poviedly a tak vyviesť názory o vojne a prečo sa ľudia zabíjajú...

O „otázkach" sa nedá hovoriť.

Lebo podľa nich, mudrovcov, je vojna od Boha ustanovená. „I deti, keď ich je vraj dvoje v živote matky, sa bijú, nie by ľudia..." Rozprávky? Zažili ich synovia viac a inakších, ako má Kôrka na papieri.

K deťom sa! Tie vše počúvajú, počúvajú Kôrku, vyvaľujú naň očká, že ich až hnať musia k hydu, dozerať. Ta im „Noviny Malých", „Zorničku", rozprávky.

Pokukaly obrázky — a dosť. „Čítajte." Znajú

čítať, ale nie slovensky. V meste sú len maďarské školy. 12-ročný chlapec ani k vôli otcovi, nahovorenému Kôrkovci, nechcel ísť na slovenskú spoveď. Učil sa to maďarsky. „A slovensky sa znovu nebudem!“ vypovedal a ani hnúť s ním nijakým vysvetľovaním, ktoré, jestli by si pripustil, musel by sa učiť, a on radšej — poháňa.

„Dobré deti, tak sa berú do roboty — až radosť“, a starí vyratujú, čo na ktoré už naložiť môžu.

*

Po roku sa starý súsed zase spýtal Kôrku, ako ide banke.

„Obstojne.“

„No, veď sa ľudia naučia pomaly. A od peňazí ešte vše platia pol piata?“

„Hej, vše.“

„No, tak už donesiem i ja na próbu nejakú stovku. Veď azda len nepadne tá banka, ako v meste počuť . . .“

A hrdý doniesol na druhý deň dve stovky.

Večer si dal zavolať Kôrku, aby mu na svedomie povedal, či sú mu peniaze v tejto banke isté, že by on ešte i viac . . .

„To je dôvery, získanej do roka!“ zlostil sa Kôrka. „Ale neustanem!“ Ponúkol knižky, noviny na predaj. Boháči, čo by nedali do roka 10 korún. Keď zaplatia, azda skorej budú zvedaví, za čo zaplatili.

„Vezmeme, čože by nie! Nech mladí čítajú.“

Vzali za 4 koruny a predplatili novinky.

Kôrka sa už tešil. Už obetovali na slovenčinu, budú čítať, prebudia sa a budú osožní sebe i národu.

Sotva prišly 3—4 čísla novín, dal si mestský kapitán zavolať starého súseda:

„Čo to? Za 15 rokov mali ste pokoj s panslávskymi novinami, a teraz, že ten pansláv prišiel sem bývať, dáte sa, rozumný človek, pobalamutiť... A podpíšte...“

Starý súsed, preľaknutý na smrť, podpísal sa, že novinky nechce, a pochválil sa, že veď ich nečítali, že to už len, no, že nechceli Kôrkovi vôľu zlomiť...

No, veď že tak je v poriadku. Že aby si dali pozor, lebo: „Veď toho čert vezme i s jeho bankou už čo chvíľa...“ šepnul starému do ucha čo najdôvernejšie.

Kôrka do týždňa nemohol zo starého vysnovať, čo všetko mu na mestskom dome pohovorili. Hneval sa, škrípal zubmi, plakal.

Na tretí deň prišiel súsed po dve stovky, že kúpil nejaký kúsok poľa. A to nebola pravda.

*

Kôrkovci za dva týždne neboli u súsedov, a tí ich, čo sa raz stretli, volali, im dohovárali, že či by sa azda pre tie novinky hnevali? Že veď to nestojí zato.

„A keď sa nahnevám, just si ich dám nosiť. Čože mne, ktože mne kapitán? Ja mám viac, ako kapitán! Ja platím vyše troch stovák porcií...

a on čo?“ stavia sa starý súsed, zvlášte keď má v hlave.

Kôrka ho v tom povzbudzuje, a starý si ešte vypije a potom už hovorí:

„Ale vrchnosti poddaný buď, syn môj; lebo vrchnosť je od Boha, počujeme neraz v kázni...“

Kôrka by mal sto chutí zapáliť kostol, v ktorom súsedovci takýchto svätých hlúpostí napočúvali. Starý mu však do mysli nevidí a a pokračuje:

„Ale slúchať musíš... A kto zlú vrchnosť ustanovil, nech si je za ňu pred Bohom zodpovedný...“

Malo by to Kôrkovcov potešiť. Ale keď oni do kostola nechodia a na takú zodpovednosť neveria, nevládnym, je im iba smutno, nekonečne smutno...

Umrel Tomášik.

Je štvrtok, trhový deň vo veľkom dolnozemskom slovenskom meste.

Predavači a kupci zaplnia celé námestie; v priechodoch ulíc, na asfalte zastávajú, že človeku, ponáhľajúcemu sa za nejakou povinnosťou, až prekážajú. Hlavne okolo obecného bubenníka sbíja sa sveta na stá, v zimný čas na tisíce. Pomedzi svet tmolia sa Židia-kupci a kým sa bubenník ohlási, rozpráva si svet o cenách obilia. Jedni sa škrabú, že lacno predali pred týždňom, druhí sa jednajú, tretí (a týchto je najviac) by dali i lacnejšie, len by bolo čo predať.

Tu sa pretriasajú medzitým obecné, cirkevné, rodinné veci, až razom tramtaratatam! dá signál bubenník, kruh vôkol neho sa zúži a svet zatíchne, aby vypočúval, kde koho predávajú, komu sa prasa, teľa ztratilo, po čom je kde mäso z dorezaného statku atď.

Vo veliťánskom klbku národa hýbe sa len kde-tu jeden-druhý, ktorého tie veci nezaujímajú. Tak i ja. Toho mäsa sme si už doniesli, kupovať niet za čo, predávať niet čo, nuž pretisnem sa svetom, bije 8 hodín, idem do úradu. Dnes bude tuhý deň! Je po Hromniciach, svet si už vytrovil komôrky, ide tuho o nové požičky...

Pretisnem sa. A tu na rohu kostola, ako ja,

tak nedbá o bubenníka ešte jeden človek: starý Tomášik, vysoký, suchý 55—60-ročný chlap, v lete kresár, v zime predavač... *Predavač slovenského slova!* To je radosť v dnešné časy. Bože, koľkí sa hanbia, boja i len povedať slovo *slovenčina*, a tento ho tlačené verejne na námestí predáva. Ba horký predáva! Dá za to, za čo kto chce, i niže ceny... A predsa nepredá hocičo. Večer došiel zo starodávnej svojej krčmičky, už bolo 8 hodín, preniesol zponad stola lampu nad posteľ, zapálil si do fajky, ľahol a čítal, čítal. Už bolo po polnoci, keď v lampe nad hlavou vyšiel olej a starý Tomášik musel odložiť knižku. Zašomral žene, že je málo oleja, ale žena mu len slovo, že je ešte menej peňazí, a on porozumel. Predsa večer za večerom, ak len niekto nedá nejakú robotu, žena, deti, ticho! otec bude čítať. V nedeľu dôjdú odrastlejšie dcéry zo služby na návštevu, otcovi došly nové knižky, čítajú všetci. Sídu sa súsedi a nasmejú sa, naplačú i nadriemu dosť...

Tak starý Tomášik vie všetko, čo predáva, ako len tí trnavskí pesničkári, ktorí, ak za 2 krajciare kúpiš nejakú pútnickú pieseň, naučia ťa ju hneď i spievať. Starý Tomášik ti tiež všetko rozpovie, čo je v knižke, a potom kúpiš, ak ti je dosť veselé, ak nie, má i smutné... Ak sa ti predsa nepáči, i vrátiť mu môžeš. Z týchto príčin je jeho tovar zväčša zafúľaný; ale to je vraj dobrá knižka, ktorá je hodne zababraná (len nech je nie daňová).

Starý Tomášik je dotyčne spania — panský človek: rád býva dlho do noci hore a ráno si pospí... Ale tej zimy je nejaký nanič. Nemôže vôbec spávať, zadúša ho, slabne. Bol už i u doktora a ten mu povedal, že už dozrieva pre hrob. Premáha sa však. Trúnok mal vždy rád, teraz ho ten drží.

I dnes vstal zavčasu, povyberal, poprezeral tovar, uložil do kufríka a naložil na fúrik; na to dve kozičky-nôžky a dve doštičky — to je celý krám. Okrútil okolo hrdla červeno-zelený šál, zapálil do nerozlučnej svojej vrčkavej fajočky a pošiel s fúrikom na námestie. Koliesko na fúriku pišťalo, ako desať myší. Idúc popred známy uhol, pomyslel si, že koliesko piští, ruky od mrazu oziaba, hrdlo vyschlo, dohánu v mechúre málo — vojde do krčmičky a kúpi dohánu. Toľko krajciarov ešte má. A veď niečo utŕži, donesie. Na tento účet a pri tej príležitosti, aby nemusel dva razy chodiť, vyoblizuje pol deci terkeličky. Dobrá medicína: i zohreje, i fajká sa na ňu sladšie. A do poludnia sa dosť nastojí na námestí. „Svetu je knižky kupovať i tak posledná vec", myslí si a nevraví nič, len si ešte štopne, že veď stačí. On vôbec nerád veľa hovorí, a kým nemusí, neozve sa. Zvláštna vec: tak veľa číta a málo rozpráva. I to nie tak, ako iní v meste. Má svoju reč z kníh a keď má v hlave, hovorí biblicky, ako je v Písme svätom. Ťažko sa vyslovuje a tak je nie nejaký obľúbený besedník. Vie o tom a dá iným hovoriť.

I teraz — ako v krčme, stavia sa, no i druhí — počúva ich reči a hoci vyšiel z domu, ešte sa len, ako v zime, dnilo, je už osem hodín, kým obchodom došiel na svoje stanovisko. A nedbajúc na bubenníka, pomaly, ako starý človek, postaví dve kozičky, na to dve doštičky a rozkladá po nich z kufríka knižočky.

— Čože máte nového, báťa Tomášik? — spytujem sa ho.

— Ten váš „Ženský zákon“ chycú baby, ako by ho darmo dával, — odpovie krátko, hodiac plecom.

— Vy mi lichotíte, — hovorím a myslím si: „Šťastný názov knižočky ju predáva.“ — A kalendárov máte ešte veľa?

— Míňajú sa i tie. Martinský, Týždenníkov sa už minuly; ešte mám niektorý Tranovský...

— Dávate ich teraz už lacnejšie?

— Aba! Práve drahšie. Dosť bolo lacnoty, kým som maďarónske vytisol. Z Pešti. Veď vám Židák chcel konkurovať so mnou. Ale ja poď z dom' do domu, kde som myslel, a dal i niže ceny, ako mňa stály. Ej, čert ťa vzal, duša židovská... Teraz už kto príde kalendár dovedať, tomu ho už alebo deti rozdriapaly, alebo sa mu ztratil, a keď chceš mať — zaplať.

Medzitým prezerám jeho výklad. Má okrem kalendárov spevníčky svetské i kostolné, pohrebné, a kadejaké pre ľud vydané povesti malé i veľké, a egyptské snáre tiež nechybia. Skromný výklad. Všetkého hádam za 20—30 korún, a predsa aké

mi je to všetko, a zvlášte tu, na tejto dolnozemskej púšti, milé!

Prišlo dievča kúpiť si „za 6 krajciarov pesničiek a za 6 princeznu". Prídu dovedať také veci, čo bys' ani nepomyslel: lekárske knihy, zákony, a Tomášik objedná, čo komu načim, akú len kto dovedá knižku... Vie o každej, alebo hovorí, že ju aspoň „v rukách mal", už či je pravda alebo nie, a odporúča „druhú, lepšiu"... Po mene pozná všetkých slovenských spisovateľov, a čo mu od nich do ruky prišlo, všetko prečítal. Je povedomý Slovák, horlivec, ale chudobný, nevládny. Chudobný, že ani daň zaplatiť nevládze, a preto pre hanbu nejde radšej ani do kostola. No i to mu odpúšťajú a má ho rado celé okolie. Veď nemôže vraj byť vo všetkom každý človek dokonalý, tak súďa súsedi a priatelia. On dosť, že knižky predáva!

Do poludnia utŕži 2—3 koruny, niekedy ani toľko, vše i viac. Na poludnie spakuje do kufríka, naloží na fúrik a voľne, pomaly odchádza popri známom uhle. Vojde porátať si. Lebo má plnú knižku značiek, kde čo je dlžen, odkiaľ čo objednal, kde mu koľko percentov dali a kde by bolo treba niečo aspoň na zatretie očú poslať. Poráta si, čo predal, čo zarobil, a z ľudskej slabosti, uzimený, vysmädnutý, dá si naliať do sklenička, i druhej, i tretej, a keď sa trafí dobrý človek, zameškâ sa s ním i do poludnia, do večera... Tam je zárobok — tu dlžoba.

Prichodia listy, otázky: či mu možno sveriť

pár korún? Možno, odpovie každý horlivý Slovák. Či má niečo? či by sa oddalo ho žalovať? spytujú sa. Má chalúpku, ale píše sa: „Nemá, iba ten kufrík s tými knižkami a slovenskú dušu v tele“, odpovie zas každý Slovák. A keď ho cudzí zradí, príde a popýta, napíšeme, aby mu čakali a deťom nevzali tú striešku zponad hlavy, a Slováci, dobráci, ztratia pri ňom, ale čakajú...

Večer opitý tiahne domov, prevaľujúc fúrik s boka na bok. Alebo keď je zle, odvedú ho žena a deti.

No on, po starom zvyku, i vtedy berie knižku a číta, číta, až zaspí...

V chyži zima, deti v službe, žena chorá... A rady ho vidia, ľúbia si múdreho otca svojho, odpúšťajú mu tú vinu, za ktorú už azda ani nemôže, a hrdí sú naň! Lebo tak čítať, tak zabávať celú štvrť mesta nevie iba ich otec!

* * *

I mne bol milý, či opitý, či triezvy. A keď pomyslím, koľko on — hoci knižkami, za ktoré dlžni zostali mu ľudia a hlavne on vydavateľom — národa prebudil, od pijatyky odtiahol, zošľachtil, synovsky vďačne stískal som mu a stisol by mu ruku i teraz, keby nedelily nás dve veci: diaľka a — ako mi píšu — smrť, ktorá azda osvobodila starého Tomášika od všelijakých bied a nedostatkov, krehkostí a chýb ľudských, ale ktorá — i v osihotenom dolnozemskom slovenskom

meste — zasypala studničku šľachtenej zábavky, vzdelania a slovenčiny.

Miesto starého Tomášika, slovenskí nakladatelia, majte vedomie, že zaplatí vám to národ, ktorý starý Tomášik vašimi knihami budil. Prajte mu pokoja, nehľaďte na krehkosti ľudské. I kňaz sa vraj pomýli. Nuž a on bol kňazom slovenskej myšlienky... Ja oltár jeho, na ktorom národu slúžil, tie dve kozičky a dve doštičky, keby som bol direktorom Muzea, dal by som preniesť do najpoprednejšej siene, a na miestečko, na ktorom za 20—30 rokov stával jeho šiatrik, rád by som postaviť nástupcu, alebo aspoň tabuľku s nápisom: „Tu predával Tomášik za 30 rokov slovenské knižky.“

Na hodoch.

Chodil som po slovenskom kraji pýtať od skúpych a opatrných Slovákov na budovu Muzea a zašiel som i na okolie mesta Č. Ba Č. mi bolo za pár dní centrom.

Katolícko-židovské mesto. Chystalo sa práve k odpustu. Mladými jedlicami bol už ozdobený kostol, sochy, kríže, kaplice. Na rynku sbíjali, rozťahovali šiatre rozličnί remeselníci a lakôtkári. „Ringlšpíľ" točili za trochu povezenia väčší-menší chlapci; neďaleko ticho, s veľkým napínaním zpoza motúzovej ohrady hádzali parobci kariky na nožíky a hodinky. Na krížnej ceste poniže vŕzgal verklík a zelený papagáj ťahal planéty, ak mal komu, a keď nie, oberal si všice. Cudzí svet dochodil v húfoch do kostola na spoveď, ale chlapci zastávali a z tvárí žiarila im radosť.

Mešťania celý týždeň bielili, zametali predomia, zasýpali blato. Len na vyšnom konci, kde práve bolo zhorelo 30—40 domov, bolo pusto, iba čo na rovinke tesári sbíjali s chvatom veľkú búdu z nových dosák... Barák pre krčmu.

Z Č. vybral som sa včas ráno, aby ma slnce neomarilo, kým dôjdem do dediny Z.

Bola jar, ale ešte skorá. Šiel som strmým poľom i lesom. V dolinkách pod zápačou ešte ticho stekal čierny ľad, džurdžaly potôčky. Šiel

som chodníkmi a hôrnymi cestami, po ktorých ešte nešlo tej jari voza. V starých koľajach svietila alebo černela sa voda, podľa toho, či blyslo na ňu slnce, alebo bola v tmavom chládku lesa. Krovie pučilo, rakyta už kvitla, na sosnách pohvizdovaly drozdy a pinky, i divý holub šibol. V celku však bolo ešte akosi prázdno v prírode, riedko.

Prechodil som poľanky, čistiny a v dolinke pod úbočím videl som už i chalúpky: jednu, dve i tri spolu. Kopanice čiže lazy.

S vŕšku chalúpky svojimi obielenými okienkami, svätými obrázkami hľadely na mňa ako kvočky, kryjúc cieničky, chlievky, komôrky, humienka a plevníčky pod krýdla zčiastky šindľových, zväčša slamených striech, spustených s troch strán až cele na trávnik.

Pri osamelej chalúpke nad chodníčkom zastavil som sa. Dvere boly otvorené. Pozdraviac po katolícky ešte na prahu, spytoval som sa:

— Či je gazda doma?

— Nie sú, — znela odpoveď z chyže.

Vošiel som otvorenými dvermi do tmavej, od povaly do pol stien začadenej izby a našiel dievča 11—12-ročné. Sedelo na klátiku, zaviazané na kríž v špinavom bielom obrúsku, a škrabalo lyžicou zemiačky, nie väčšie od žĺtkov a i také pekné ako jeden. Splašené dievčatko nevstávalo, ale ochotne mi odpovedalo, že otec s bratom sú „vo svete“ a mamka s nevestou a dvoma

deťmi bratovými sú v dedine na spovedi. Ona má naškrabať i navariť pre všetkých zemiačkov.

— Navar, dievka moja, prídem i ja na obed s vašimi.

Dievča sa usmialo a ja som pošiel, pustiac sa dolu chodníčkom k potoku. Čím nižšie, tým viac života: i jarček žblnká, i spevu vtačieho viac, i ľudí stretneš, dohoníš. Babky v bielych plachtičkách, s knižkami, pátričkami. Úctive ťa pozdravujú, a ak sa prihovoríš, zastavíš, zastanú i ony a odpovieš, že sa na faru ponáhľaš, spamätajú sa a idú ti niektoré ruku bozkávať, a ty dávaš deťom po krajciari, aby si si získal dôveru. A ide to. Teraz zvlášte sú biele moje babky vďačné, v zbožnej nálade: idú k spovedi a zajtra na Č. pôjdu prijímať. Tam bude odpust. A ja rozprávam im o vyzdobenom kostole a sochách, o šiatroch a „ringlšpíli". Veselo sbehneme do dediny.

Po pol treťa hodinovej schôdzi ledva som sa vtisol do fary pre ženy i starých chlapov. Zle som trafil. Nemohli meškať. Spovedal i farár i kaplán. Predsa predniesol som svoje poslanie, farár vyčítal mi 4 koruny, len na podporu „Muzea"... „Hľa, nemám, len čo mi za Otčenášky babky doniesly... samé drobné." Ja, vďačný, bol by som chcel pomýliť i kaplána, ale z farárových rečí som vyrozumel, že by to bolo preň nebezpečné a doviedol by som ho azda do rozpakov, ak nemá...

Poďakujúc sa, vracal som sa na Č. Ale

aspoň prejdem dedinou, kuknem do krčmy. Bolo tam i chlapov i žien drahne, práve raňajkovali — pálenku a chlebíček. Všetko svet s lazov. Kúpil som cukríkov pre malú kuchárku tam pod horou a bral sa zpät.

Doháňal i predbiehal som biele ženičky, huňatých chlapov s fajočkami, a čím vyššie, tým redšie, lebo tratili sa po lazoch ...

Len jednu babku, obstarnú, som ešte dohonil. Nebola oblečená sviatočne.

— A vy ste neboli na spovedi? — a známosť bola hotová.

— Ja len zajtra pôjdem, v meste. Človek do rána ešte veľa môže nahrešiť, — vzdychla. — Ja mám nevestu, čo ma z chalupy vyháňa a syn jej ide po vôli ... Môj je úžitok do smrti i v chyži i na grunte; ale ja odstúpim ... Aby si ty užívala kedysi tak svojho vdovského života, ako ho mne žičíš ...

A ženička sa rozvravela, zohriala strmšou chôdzou za mnou i ako by jej bolo „niečo" do hlavy udrelo ... Mala ťažké srdce na deti a rozpovedala mi, že jej ani jesť nedajú, ani pálenky do skleničky, a ona je už stará, žily potrebovaly by už poživy ... Ale ona si premyslela! Nech vidí syn i tá planá nevesta, ako budú bez nej. Ona sa sľúbila gazdovi „do sveta". Nemá nič pod rukou, všetko jej odobraly deti, iba čo pár vajíček Židkovi zaniesla a z toho si nejaký krajciar spravila.

— I toto som si na dlžobu vzala, — a vy-

tiahla zpod bielej plachtičky, ktorou bola priodetá, motyku. — Mne dajú, lebo vedia, že na jeseň statočne zaplatím.

— A čo vám budú za to rátať?

— Čože môžu? Ako v meste: 60 krajciarov akby. A za počkanie pôjdeme niečo pomôcť. Jeden deň, ale chovu dá, a pálenky i päť ráz. Náš Židko je veľmi statočný človek. On má od sveta a svet od neho. A pálenky z prachu narobí! Len už aká je to! Ja som ešte takej nepila. Chlapom v hore len kázal dve krhly vody doniesť, a tak sa popili, ležali ako brvná... A hlava nebolela. Čo teraz nevymyslia!

A babka čaká, či i ja tak budem obdivovať pálenku z prachu.

— Čože my tu vieme, ale páni v meste! Teraz má pálené sto chutí...

A ja som chápal, prečo syn a nevesta tak zaobchodia s materou, a márne som vysvetľoval babke, že je to všetko planá chuť a lepšie je mlieko.

— Dobré je i mliečko... Všetko nám Pánbožkc na úžitok stvorili, — zastávala moja babka trúnok, až sme sa rozišli.

Apolienku, ktorej som sa sľúbil na zemiačky, našiel som zas nad hrncom a opálkou. Dal som jej cukríky, i osmelila sa. Jedny už varila na obed, nové škrabala na večeru a raňajky. A zajtra že zas, a pozajtre zas a zas...

Vrátil som sa na Č. a bolo mi ísť popri zhorenisku. Že tak všetko do vzniku zhorelo!

Domce boly drevené. Len popol a čierne brvná, porozťahované, a kde-tu múriky, azda kamenné podstenia... Ľud potratený, ako by ho tam nebolo bývalo. A bol. Predsa chlp domov zhorel. A zhorela i Židova krčma. Ešte tiež drevená. Boh zná, prečo ju ešte neboli vymurovali, veď tam tak radi jeho tovar...

Svitlo ráno. Pekný deň, slnce. Ľudu sa už bolo nahrnulo na stá, ba tisíce.

V baráku z rána a do poludnia Žid meral ešte potichu. Vypiješ si a ideš do kostola. Sú stále sväté omše a bude veľká kázeň. Mladý r—ský kaplán sa na ňu pripravil, a je ešte iba druhý rok kňazom; má hlavu dobrú, srdce horlivé. I kázal. O hriešnikoch a pekle. Istému chýrnemu kazateľovi vraj naložil biskup, aby 30 dní po smrti prišiel mu povedať, ako je na druhom svete. A kazateľ i prišiel. V biskupskom paláci smrad, síra, belavý plameň na zadusenie, a z neho sa vynoril chýrny kazateľ. Nebol totižto v nebi, ale v pekle, a rozpovedal, aké hrozné je peklo pre hriešnikov, ako bol i on, lebo nekázal pre česť Božiu, ale slávu svoju. Tak ta príde i každý hriešnik svetský, ktorý hľadá mamonu (ó, biedny slovenský kraj!) a nechodí na spoveď. S vŕšku, z kostola a z hrobitova od kostola rozliehal sa mohutný spev pútnikov, sprevádzaný veľkým organom. Ľud na kolenách chodil po cintoríne okolo kostola a spieval, modlil sa. Sňal som klobúk a strachom prechodil ma mráz pred skrú-

šenou modlitbou, polohlasnou, a slzami, vzdychmi, ľúbaním sôch a krížov...

Prečo ich nevyslyšíš? Vyslyš ich, Bože! zažialil a vzdychol som so zástupom. Ako skrúšene oči upiera na kríže, na pomníky okolo kostola, len hľadieť, hľadieť na niečo. A tie biele babky! Ani keby sa shováraly s Matkou Božou a jej umučeným Synom. Mráz mi šiel chrbtom od skrúšenej modlitby. Bože, vyslyš ich; nemožno, Bože, aby si sa nesmiloval! Koľké pátričky, ako orechy, nedaj ich na márno premŕvať... I deti už z kniežtičiek sa modlily, pekné, čisté babulienky a učesaní, uhladení chlapci, parobci dedinskí... A odrastlý svet! Spovedal sa doma, ako i v Z. včera, a teraz od včera poludnia spovedali 4 kňazi až do tmavej noci. Tak sa starajú o jeho duševnú spásu. Kiež ich Boh vyslyší a dá tomu národu aspoň po smrti obísť tú hrúzu, v ktorej bol a je ten chýrny kazateľ, dá veselosti a slávy, keď tu iného potešenia nemá, až na ten barák...

O jednej sa ľud vyvalil z kostola. Ulice sa ním zaplnily. Zvony hučaly, všetky, kdejaký... Baby, deti ožily. Krik. Všetko sa tisne k šiatrom, k pernikárom, krčmárom, druhí sadajú a rozkrúcajú na cintoríne batôžky a jedia.

Kňazi vošli do fary obedovať. Zaslúžili veru! Po chvíli zvonia znovu. Ľud sa hrnie zas do kostola odbaviť litánie. Z fary ide už len chudý, vysoký kaplánik. Celý svet ho pozdravuje a mu ruky bozkáva. On celou cestou nestačí viac, ako: Na veky, na veky, na veky...

Bolo s vyložením, ale litánie predsa dlho netrvaly. Azda mali ohľad, že ľud má ešte i domov ísť, hodiny a hodiny cesty.

Začalo byť inak. Dievky smiech, mládenci s perkami za klobúkmi, pokrikovanie, smiechy, naťahovačky. Chlapci v ústach harmoniky alebo cigarety; daj si pozor, aby ťa neopľuli, lebo ich je ulica. Ožil i barák na pohorenisku. Veselosť! Prišli 3—4 Cigáni a začali hrať a pod večer ľud v bielych, „Amerikáni" v čiernych hábach, sedliaci v huniach, a všetko pustilo sa už bolo do tanca a roztancovalo sa po čiernom pohorenisku a miešali popol azda z poslednej čejsi truhly, postele, hlavnice, šaty... I pomyslel som si na spoveď, na celý odpust, a žiaľ taký, ako nikdy... Väčší, ako strach predpoludním. Prišiel starý otrhaný žobrák a vraj „pohorenec". Sňal klobúk vo vrátach baráku a vošiel medzi tancujúcich a zabávajúcich sa pri stoloch.

— Dobrí ľudia... Vyspovedali ste sa, ste bez hriechov, dobrí, milosrdní... Vidíte toto naše pohorenisko... Koľko biedy, hladu a plaču, sĺz preliato... Složte sa bedárovi... pohorelcovi, sirotám... Nedajte všetko Židovi, oferujte... Kresťanský skutok...

— Mohli ste sa nezapáliť! — sekol mu ktosi.

— Ktože ho vie... A všetci sme sa len nezapálili...

Cigáni hrali, nepočúvali starca, iba najbližší a triezvejší postáli trochu v tanci, obišli ho, iní zas smiali sa a socali ho. Tu „Amerikán" hodil

žobrákovi šesták. Zhíkli. Ten už, poznať, videl sveta, azda i sám pýtal. Jedna žena mu dala koláča. Akýsi mládenec pol pára virštlí. Chudák, azda teraz, raz do roka ich jie, a má srdce. Zatým jeden furták, práve pil — nalial mu zo širokej pollitrovky pálenky do klobúka... a bol ohromný smiech. Žobrák všetko pritisol pod pazuchu a stál ako sprostý, vyjavený... Ešte väčší smiech.

Večer šli sme sa prejsť i na štúdium. Zašli sme až na most. Stál na ňom s jednej strany sv. Ján Nepomucký, s druhej sv. Florian. Dobrí svätí, budete vy mať dnes roboty... ľutujem ich. A skutočne, zadržali sa: ani ráno, ani potom nebolo počuť, nikto sa neutopil, ani ohňa nebolo...

Vrátili sme sa. Vedľa pohoreniska. Vôkol baráka cudzích už bolo menej, boli sa rozišli; tým viac bolo dievok a paholkov domácich. Porobili si, prišli sa zabaviť a tí, ktorí sa nezmestili do baráka, tancovali už vonku, veď Žid osvietil, dobre vediac, že i tí budú z jeho pálenky piť.

Povytierané sklo stajňových lampášov zastieralo sa zlatým prachom, zodvihnutým veselým dupotom mladých nôh z trosiek biedneho náradia a šúchov 40 pohorelých rodín... Vôkol i od noci i od pohoreniska všetko sa černelo, len tieto ľudské duše boly jasné, tancovaly...

Pani urodzená.

U Milanov od jesene bolo ako na súdnom dni. Hrčaly mašiny, krik, spev sa ozývaly, svetlo až do pozdnej noci...

Šily najmladšej dcére výbavu.

A keď bola hotová, v osobitnej izbe poukladaná, chodily ju pozerať pani sestry, súsedky, slúžky, a kde-kto prišiel kus tlače kúpiť alebo doniesol plátno do mangľa, každého zaviedli pozrieť výbavu.

V nedeľu ráno, idúc do kostola, musela sa staviť i pani advokátová u Milanov.

„Kedyže sa to už stane, pani Milanka?“ spýtala sa advokátka, javiac účastenstvo, vskutku sa však mrziac sama na seba, prečo nešla druhou stranou ulice.

„Na utorok, milosťpani, sa osvobodím. Kamže? Do kostola. Ach, ja by sa tiež rada Bohu pomodliť, ale nestačím. Aké ja mám trápenie, starosti, a mne nikto neuzná“, pustila sa plakať na ulici stará pani Milanka, farbiarska vdova. „A či nevojdete?“ doložila pani advokátovej v slzách a chytala ju za rukáv.

Hoci už boli odzvonili, nebolo možno nevojsť.

Pozerali výbavu a pani Milanka nariekala, čo to stojí, čo sa natrápila od jesene...

„A keby aspoň bolo komu! Ale handár,

žobrák, po uši v dlžobách sedí, a platu tri stovky, a príde po moju dcéru!“

„Pani 'rodzená, pani 'rodzená!“ zavolala v tom slúžka do dvier.

„Jaj, aby ťa... Čože reveš? Ako ma trhlo. Čože chceš?“ staväla sa, ako obyčajne, nazlostenou stará pani Milanka, že ju vytrhla slúžka, keď mala takú vzácnu návštevu.

Slúžka, privyknutá na taký hlas panej, nezarazila sa, povedala pani advokátovej „ruky bozkávam“ a šepkala panej, že by sa páčilo do veľkej izby, že poštár doniesol telegram, treba podpísať.

Inokedy boly telegramy a poštári vôbec pani Milanke dosť nemilé prekvapenia, lebo donášali obchodné veci, obyčajne zdraženie tovaru surového, upomienky na dlžoby, zmenky, protesty atď., teraz však, čo vydáva tretiu dcéru, vše priletí od nastávajúceho zaťka telegram, i listy každý deň, i dva.

„Či ma čert po ňom!“ vrkla slúžke, ale vstala predsa a pani advokátová použila príležitosti a ponáhľala sa do kostola, lebo keby nie telegramu, bola by iste u Milanov musela ak nie odbaviť, aspoň zameškať pol kázne.

Kým sa rozlúčily, poštár už bol odišiel. Telegram odobrala mladá nevesta a už ho i prečítala. Slúžka vlastne vbehla k starej panej iba z prílišnej horlivosti a preto, že poštár mal v obyčaji volať hneď vo dverach: „Podpísať!“

„Mama, Greško že už dnes príde, telegra-

fuje . . .“ víta schválne ľahostajnou robiaca sa Božena mať, nevediac, čo lepšieho povedať materi, keď vošla do „veľkej“.

„Preto ma unúvaš... Moje nohy ustaté...“ vytkla plačlivým hlasom mať. „Čo ma po ňom! Príde — nepríde. No veru! Má i kto prísť! Mal prečo telegrafovať. Trhan, bedár“, popudzovala sa vlastnými slovami pani Milanka. Ovšem všetky jej kriky a hnevy boly len naoko, o čom každý v dome dobre vedel. „Nie že by si radšej na dlžoby odložil pár šestákov. Príde, bude tu. Aký pán! Ešte ti telegrafuje . . . Ba poletíme ti všetci naproti! Zavrem dom a pôjdeme ťa vítať, rechtora, bedára. Hanbiť by som sa musela . . .“

Ešte i viac nelichotivých poznámok spravila na budúceho zaťka, že Božene slzy zalialy oči, svet sa jej zakrútil nad toľkým znevážením svojho vyvoleného. Ale vypočula, slovom ho nebránila, len si pomyslela, že on už tri roky čaká za ňou, a ona nepočula, že by bol taký, ako ho mať spomína. A predsa jej „všetko“ povedal, i kde akú kedy „lásku“ mal. Ešte do „spevu“ chodila, keď sa mu sľúbila, a teraz čím bližšie svadba, tým ho mať viac prezývala, tak že pred ňou ani jeho mena spomenúť. Ale bude už i tomu koniec na utorok...

Mať, vidiac, že dcére ublížila, staväla sa ešte vždy nahnevanou, ale spýtala sa, kedy príde.

„S rýchlikom“, musela zjaviť Božka, hoci by príchod svojho snúbenca v tejto chvíli, k vôli

materi, bola odložila na lacnejší „osobný“ a hoci do večera. Nemýlila sa.

„Jaj, s rýchlikom! Máš peňazí...“ Ale tu nestrelil do umu pani Milanke dosť ostrý výraz, nemohla v tom tóne pokračovať. Zvrtla. „A čo už ide? Čo tu bude za tri dni robiť?“

„Len za dva“, dovolila si skromne poznamenať Božka, dobre majúc vyrátané, že od nedele do utorka sú najviac ak dva dni. Veď v utorok už nebude materina...

Mať pozrela na ňu; kto vie, čo si pomyslela, a pokračovala viac pre seba:

„Ba budem ti vyvárať, chystať... Počkaj! Naješ sa, čo ti dám...“

Zvrtla sa a vyšla, lebo v skutočnosti prišlo jej na myseľ, že keď už príde, musí spraviť lepší obed. I aby sa preukázala, že i môže i vie, už nech je, ako chce. Vyšla.

Boženka, nevediac v žiali čo lepšieho začať, vytiahla ešte raz skrčený telegram, prečítala si ho, a predstavil sa jej Greško: ako živý, že by som sa márne usiloval ho opísať. Slovom pekný, milý! A ešte jedno: hoci učiteľ, ale aký učiteľ! V „Pohľadoch“ verše, v „Národných“ besednice. Koľko ich už i jej venoval... V Sporiteľni vraj čosi dlhu, priznal sa jej po zasnúbení, ale ju že neberie pre peniaze, o tom si je istá. Veď nevie, či mama niečo dá. Sberajú sa z čistej, ideálnej lásky! A ona ide zaň a budú skromne žiť, ona bude robiť, bude učiť dievčatá šiť, vyšívať, vyžijú, dlhy poplatia i nagazdujú si.

„Zuza, kde si s tým drevom?“ rozčuľuje sa z kuchyne pani Milanka, preháňa slúžku, nemôže najsť „štrimfľu“ s drobnými peniazmi a durí slúžku po mäso, lebo je už desať hodín.

„A Jožа, paholka, mi pošli dnu! A že by si si nezastala niekde, lebo ti hlavu prebijem!“ vyhráža sa Zuzke, 15-ročnej slúžke, dobrému decku, ktoré, poznajúc panine spôsoby, s dobrou vôľou lieta a iba sa smeje tým vyhrážkam a ponáhľa sa i bez toho, lebo vie, že tým i slečinke spraví po vôli. Ona slečinku veľmi rada. Čo pani na nich, alebo na „mladého pána“ (rechtora) povedali, všetko im vybľabotala, či to bolo dobré, či plané.

„Pani vás volajú!“ zavolala, búšiac do dvier na stajni paholkovi, ktorý ležal hore na posteli nad teliatkami.

Lebo že sú fašiangy a nedeľa, oriadil kone, statok, pekne sa vyobliekal, vymastil vlasy i čižmy, a majúc od panej vyjednaný na každú nedeľu šesták, šiel si i dnes poň, ešte neboli vstali, a na lačný žalúdok ho prepil a teraz „oddychuje“ (trezvie). Posedel by si bol ešte v krčme, ale nebolo peňazí. Šiel by bol do kuchyne, ale tam by musel robiť horšie služby, najlepší pokoj má — v stajni.

Keď Jožko na krik otvoril oči, cítil, že má v ústach planú chuť. „Hja, ale bola dobrá za rána, kým šesták trval“, pomyslel si. Eh, čo bude gazdovať! A teraz ešte v dome všetko štedré! Pán tovariš alebo slečinka požičajú mu, ak by

potreboval. Pani sú tiež dobrá, čo i krik robia. No a slečinka taká sú teraz štedrá a nepýtajú — vrátiť. Mohol by i odtajiť, nevedia, koľko mu už dali. Malý, ostarok-paholok. V jeseni ho trochu na nohu drevo pritislo, od tých čias vždy kríva, a čím bol viac opitý, tým väčšmi. Dokyvkal sa i teraz do pitvora a, spraviac veľmi nevinnú, sprostú tvár, spýtal sa:

„Čo rozkážete, pani urodzená?“

„Jožko, veď ste vy otrieblený!“ víta ho pani, zalomiac proti nemu rukami, ako pri počutí nejakej neslýchanej hrôzy, hoci Jožko býval vždy opitý, keď len mohol k nápoju prísť.

Jožko tituloval pani Milanku „pani urodzená“, lebo bola zemianka; ona mu tiež v riadnych okolnostiach dvojila, hoci mal len nejakých 30 rokov a bol svobodný. Len keď sa hnevali, bolo „ty“ a „pani majstrová“.

„A čo by bol, pani urodzená“, bral Jožko panej poznámku úplne ľahostajne. „Vypil som za 4 krajciare na fruštik, nuž vari to by mi vošlo do hlavy? A keby aj, nuž ak na lačnô“, doložil.

„Veď ťa nohy nedržia, ty korheľ, kdeže pôjdeš takýto? Ja sa ani neobzrem!“ plačlivým hlasom a s hnevom riekla pani Milanka a zvrtla sa do kuchyne, lebo zas ju nadišla nálada robiť krik a ukazovať sa ustarostenou.

„Keby od trungu, bolo by chvalabohu, ale (chytil si nohu niže kolena) nebudem ja na túto svoju čaptu už azda nikdy pravo chodiť“, za-

žialil Jožko a na dôkaz chcel pokročiť, ale sa potočil.

„I vtedy si bol ožratý!“ hodila mu z kuchyne do pitvora pani Milanka.

„Azda od tých mrvancov, čo som ráno zjedol... Len potom mi dali od bolesti, pani moja urodzená. Lebo som sa nazdal, že azda zamdliem od bôľa“, pripomínal a bránil sa Jožko.

„Nože sa mi pakuj ta, do stajne. Ja si najmem, aby si vedel! Ty, ty...“ okríkla ho pani.

I takej hanby sa už dožil, že keď nemohol, najali miesto neho, a nezhorel od nej. Kývol plecom a vyšiel. Keď bol na dvore, vybehla za ním pani Milanka do dvier a kričala naň menom, len sa tak ozývalo:

„Jožko! Kdeže idete? Nuž či som vás na to dala volať? Ale mňa len zlostiť, trápiť každé v dome, ešte i ten, ten... Ani je tu nie, a už čo mám trápenia preň...“ nariekajúc, vošla do kuchyne, potisla hrniec, že voda z neho vyčľapla na platňu, zovrela a narobilo sa pary a smradu.

Boženka, chúďa, všetko do izby počula, ale si našla nejakú vážnu robotu, a cíťac úzkosť, ako kedysi pred buchnátom, ani sa nepohla, nedýchala.

Jožko sa vrátil a zastal v pitvore urazený.

„Nuž čože neriadite kone a vozík? Čože ste si zastali, ako pán veľkomožný?“ miernila sa pani.

„Ako ste rozkázali, pani urodzená. Kone čisté, vozík tiež. Len rozkážte, spraví sa . . .“

Slovo „rozkážte“ pani Milanku obmäkčilo. Premenila hlas a ticho, dobrácky doložila Jožkovi, aby o 11. zapriahol do vozíka, že pôjde po „mladého pána“ na stanicu.

„Po ktorého, pani urodzená? Vari toho — nového?“ spýtal sa Jožko z vďačnosti za dobré slovo.

„Jaj, ešte sa ma vyzvedaj i ty!“ zase hnevala sa naoko pani Milanka.

Jožko vyšiel, lebo Zuzka doniesla mäso a pani Milanka jej ho vychytila. Obzrúc ho, hodila ho zpät do košíka a buchla dievča do chrbta, aby si ho zjedla, alebo šla hodiť mäsiarovi.

Vyšla Božka.

„No, len hľaď“, vraví jej mať a Zuzku tak točila, ako keby ju bol na „ringlšpíľ“ uchytil, „či to také mäso má doniesť, mäsiar takú zdochlinu má poslať?“

Tri razy ho vyňala, ukázala a hádzala do košíka. A horekovala, čo ona z toho odreže, komu to bude, komu to dá, a konečne hodila mäso posledný raz do košíka.

Slúžka ho uchytila a bežala. Ale keď bola na sto krokov na ulici, vybehla za ňou pani urodzená a, pomysliac si azda, že len by i také mal niekedy ten otrhaný zaťko — rechtor, kričala za slúžkou, aby sa vrátila. „Čože sa budem s ním oškliviť, a keď dá vše i bez peňazí a kedykoľvek pošlem . . .“ šepkala si pani Milanka,

ináče dobrá osoba, mäkkého, dobrého srdca, ale tvrdej ostrej reči, pritom úprimná, až prostoreká.

Preto ide o nej chýr, že je jazyčná, klebetná. A ona má iba tú chybu, že napočúva tých rečí doma i po jarmokoch, nepamätá si, čo kde počula, nevie, čo doložila, a preto o nej ten chýr. Zlého nič nikomu nemyslí, nechce, a jednako často vyhorí. A kde sa bráni, tam sa zas len zamoce, lebo si popletie ľudí a ich reči. Čo poslednú, tretiu dcéru vydáva, už radšej ani nikde nejde na posedenie a je veľmi opatrná, aby nepovstaly nejaké klebety, lebo i zaťko i jeho rodičia sa jej páčia. Sú majetní. „Pobeseduje si" radšej takto s domácimi.

O chvíľu len taký pleskot-treskot stál v kuchyni. Pani Milanka chystala svoj kuchársky „majsterštuk" — sekané šnicle. Slúžka sháňala všetko behom. Božka vyšla k Jožkovi, ktorý robil sa hlúpym, aby od nej prvej zvedel, že už prídu mladý zať.

„Telegrafovali! Hm, to je už istô... keď telegrafuje. Dobrý pán, slečinka naša, a aký...! Bude vám sveta žiť!..." A Božka počala odstupovať, aby Jožko nepovedal niečo, za čo by sa musela červenať. „Korunu mi dali... A čo som doniesol vydať — nechali mi. To sú pán!... Ale i slečinka sú dobrá stvora. Dohovárajú pre tú pálenku, ale mi jej neutiahnu", lichotil.

„Len keď stará meria, i preleje, i len predsa na pol prsta chybí z pohára, tak ho rovno drží",

myslel si ďalej. A to preháňanie! Ale keď i podstúpi na tých jarmokoch, predsa len i užije. Takto dumal a dudral Jožko a čistil kone i vozík.

Slečna Boženka, keď počula, že mama neprirodzene silne mäso seká, nevedela od strachu, čo. Inokedy ona varila, ale jej veľmi rozpaľuje tvár pri sporáku, nuž ju od pár čias a tak i dnes odmieňa mama. Šiplala sa okolo materi, posluhovala jej a že počula kone, vozík spomenúť, veľmi by bola chcela vyskúmať mamu, či niekto a kto pôjde Greškovi naproti.

„Pomôžem ti aspoň posekať, mama“, ponúkala sa Boženka a chytala sa.

Pani Milanka, staväjúc sa zahanbenou, nič jej nekázala spraviť, ale od vďačnosti Boženkinej ponežnela predsa.

„Dievka moja, tomu galganovi tvojmu aby šiel hádam i niekto naproti...“ začala sama. „Ja nejdem, ja nemôžem. Kdeže sa ja pohnem od tých hrncov? (Varilo sa i čeľadi.) A mňa hlava bolí, ja si musím ľahnúť. Donesže mi chladný uterák.“

„Nemusela si sa trápiť, mama; ja by som bola navarila“, vďačne povedala Boženka a už máčala uterák do chladnej vody. „Alebo ak by si myslela, aby šla...“

Len to jej bolo treba povedať!

„Ani na krok! Do rečí sa chceš doniesť? Ty odídeš, ja budem počúvať? Len mňa budú obviňovať, že som ťa pustila. Nie dosť, že sa ty pochabíš za ním, ešte i mňa vezmú ľudia v reč...

Nech ide tovariš ... Stiahni ... Jožko ho dovezie. Pozná ho, i on kone.“

Boženka uväzovala mame uterák na čelo, ale radšej by jej ho bola cez ústa, ani nie od zlosti, ale od žiaľu. Na mokrý uterák suchý, potom ručník, zas vlniak, a mama bola, ako keby hodnú červenú burgyňu do uzla zaviazal. Zo všetkého trčal jej iba končitý nos a hlboko kdesi v hlave mihaly sa čierne prenikavé oči.

„Už ti je jedno, mama, prosím ťa. Či dnes, či zajtra sa poveziem s ním ...“ ako k ťažkému hriechu odvažovala sa Boženka na próbu, či mať nezmäkne od vďačnej obsluhy.

A skutočne!

„Urob si, ako chceš. Už som ťa mu zadrhla, mne je už jedno ... Mám sa ja naplakať, natrápiť, nasužovať, navykladať nad tebou ... Ale čo si robíš, sebe robíš. Ja už dlho žiť nebudem ...“

„Čože by si mala plakať? ...“

„No, ja už budem plakať. To mi ty nepovedz! Teraz ja len zviem, čo je plač a žiaľ ...“ a zadrhlo jej reč, pustila sa do fikania, lebo jej prišlo na um, že ešte jeden-dva dni, a bude sama — iba cudzia čeľad jej zostane ...

Boženka objala mať a plakaly obe: mať, že ju dcéra nechá, dcéra zas k vôli materi, no nie veľmi citne ...

Jožko prišiel oznámiť, že kone sú už zapriahnuté.

„Tovariša niet doma“, pohútala pani Mi-

lanka, a či sa patrí, či nie, oželela a povedala Božke:

„Nuž teda choď si ho vítať.“

Božka si vydýchla, ale ako by nebola dobre počula. Nehla sa, nebola si istá, či to mať myslí naozaj.

„Mama, veď som ja nie tak oblečená. A už treba ísť“, povedala vzrušene.

„Už som vám očistila bundu i kapce“, zastarela sa slúžka.

„A ty čože papuľujes? Čože sa starieš? Teda pomysli si: ona ti nás špehuje, počúva, čo sa shovárame, a vykročí, už bude vykladať, čo počula...“

„Tak mám ísť?“ spýtala sa Božka.

„A či ma čert po vás!“ povedala mať. „Len keby ja mala navarené“, starala sa ďalej o hrnce pani Milanka.

Božka ako osprostená vošla do izby a zastala. Obliecť sa — čo bude s mamou? Nejsť — čo povie Greško? Predsa si pomyslela, že pre milého nič ťažkého, a chytro sa schystala.

„Mama, ja idem“, oznámila v pitvore a čakala ešte búrku.

„Nuž a či ste ešte doma? Veď nedôjdete na stanicu...“ hľadí na staré hodiny, ktoré v kúte kuchyne štrkotaly, ako by skalky v truhlici presýpal.

„Koníkom je zima“, prišiel znovu Jožko.

„Sadajme!“ bežala už veselá Božka, neča-

kajúc na bundu a pokrovec, s ktorým mama poslala slúžku.

„Pohnite, Jožko! Dám vám vína na utorok.“

Jožko šibol podľa koní, že len tak vytrhly, a len potom začal rozberať Božkine slová:

„Nepomyslíte na mňa v utorok, keď budete mať muža“, vtipkoval.

Ako sa Božka s Greškom uvítali, ako jej do vozíka chcel pomáhať, no ona obehla a vyskočila sťa pierko, hoci dosť ťažká, s druhej strany — tým by som rozprával známe veci zamilovaných.

Jediné, čo zaznačujem, je, že sa Boženka odťahovala; ani objať, ani bozkať sa nedala, nie pre seba, ale sa bála, že za každým stromom a uhlom strežie na ňu mať alebo nejaké iné okále.

Jožko zabudol krívať, vypäl sa, vyložil si podľa seba kufrík „mladého“ a vyleteli so stanice do mesta.

So stanice pešo idúci sa obzerali a istá kamarátka Boženkina zavolala jej:

„Ej, ty striga, ani sa neobzreš?“

Božka sa obzrela a privolola: „servus“ a dievčatá kývaly si ručníčkami: „pá-pá“. Figliarky, kto vie, čo si ktorá myslela.

Blížiac sa k domu, Greško zvážnel, a že mal z minulosti, ako sa vraví, maslo na hlave, o ktorom pani Milanka iste počula, choval sa k nej nadmieru úctive, bozkal jej ruku a vďačne sa usmieval.

„Vitajte“, prehovorila srdečne.

„Tento papek“, myslela potom sladko v kuchyni pani Milanka, „kde to len nabral tých panských spôsobov na sprostej dedine? Ale či to doma obsedí? Veď každý týždeň bol tu, kým nás nepodviedol“, hútala pani mama a brala na misky.

Božka s Greškom vo veľkej izbe prikrývali stôl; Božke riad v rukách veľmi hrčal a ona sa bála, že mať otvorí dvere. Verejne mu „vykala“, teraz „tykala“ i ona, a Greško bol tým smelší.

Slúžkou zavolaný, došiel pán tovariš, starý robotník, Čech. Veľký národovec, ktorý vše nadával na Maďarov, v hostinci vyspevoval „Hej, Slované“ a stalo sa, že i na ulici v noci, až ho raz dal slúžny i zavrieť. Potom vravieval, že neumre, kým nepôjde do Prahy a nepovie tam, akí sú Maďari národ... Držal si i svoje novinky, „Politiku“.

Slúžka otvorila dvere do korán pred pani Milankou; tá ju okríkla, že skoro vraj do nej vrazila, pochábeľ pochabý, a sladkým hlasom doložila:

„Nechže sa vám páči. Božka, ponaberaj. Mne nie, len vy jedzte...“

„Ale, mama, polievočky akej si dobrej navarila“, naberala jej prvej Božka.

„Znamenitá!“ doložil Greško, hoci nebol ešte ani okúsil, a len chcel zalichotiť, vtip spraviť a Božke sa uškrnúť.

Pani Milanke však skutočne zalichotilo, do-

niesla mäso, šnicle i palacinky a tak ponúkala, že nezostalo skoro nič.

„Zráč!“ myslí si pani Milanka. „Čo by si ho desať ráz ponúkla, desať ráz si vezme. Prejedia moje mozole. Čože z rechtorského platu? Vyhladovený, zadlžený ... Vydávam ťa ...“ pomyslela na dcéru, ale len ponúkla ešte.

„No, teraz prejdite do druhej izby. Ja si jarmok neopustím“, trápila sa mať, vzpomenúc si, že zajtra má byť na jarmoku v Ž.

Mladí len to čakali. Greško ponúkol tovariša, zapálili si a vyšli do druhej izby shovárať sa o národných veciach slovenských i českých.

„Ja ti pomôžem, mama“, ponúkala sa z povinnosti Božka.

„Pomôž, keď chceš“, smutne prehovorila mama, pomysliac si, že posledný raz jej Božka pomôže. Potom už len jej prichodí naťahovať sa s plátnom, tlačou po jarmokoch.

Keď Božka nechodila, Greško prišiel za ňou, a aby boli skorej sami, pomáhal testinej ukladať do truhly, obskakujúc, a čo slovo, to „mama“, „mamička naša“ a „ruky bozkávam“ a samá stelesnená vďačnosť a úsmev. Naložili. Truhlu si pani Milanka zamkla a, hľadajúc v spodnej sukni vrecko, že sa Božka až zapýrila, položila si doň kľúč.

Do večera boli mladí sami, lebo pani Milanku rozbolela hlava ešte väčšmi od „trápenia“. Tak povedala zkrátka, keď sa jej spýtali, od čoho. Greškovi by radšej bola povedala: „Pre teba,

ty nehodník!“ ale už vedela, že tej „záhuby“ od dcéry neodvráti. Ľahla po večeri do postele a dala sa obkladať studenými handrami.

Božka obsluhovala mať, ako vždy, starostlive; ale vše vybehla ku Greškovi a jeho spoločníkovi, tovarišovi, ktorí rozprávali o Prahe. Greško už bol i tam, chválil, preto si ho tovariš razom obľúbil a opustil dnes večer i pivo, alebo pôjde pozdejšie. Tak sa i stalo. Mať navrhla, aby Božka radšej zavolala toho „forgoňa“, lebo iba dvermi sa vrázdi.

Božka, neveriac sluchu, červenala sa, že ju mať zbadala, prečo toľko chodí prelievať studenú vodu na obkladky. Tovariš sberal sa „na pivo“, Greško vážne vošiel a bozkal mateři ruku, sadnúc si k posteli, a trápil sa hlasne, od čoho by ju prestala hlava bolieť.

Pani Milanke nesmierne lichotilo, keď sa niekto s ňou zamestnával, ju ľutoval aspoň rečou.

„Povedsteže mi, deti moje, keď sa už tak stalo, z čoho vy budete žiť?“

Božka veru nevedela a bola by odpovedala, že „z lásky“, ale Greško pochopil, že na to sa mať nevyvedá, a rozprával čo už má všetko v komore a v chlievcoch: dal zomlieť na chlieb, na varenie z vlastného zrna; otruby už prasa žerie, čaká na Božku, budú zabíjať. Má aspoň 100 kilo. Masti budú mať do roka dosť. Tri mláďky. Nenesú ešte, ale jedna už krákorí, budú sedieť, budú kuriatka, nemusia kúpiť. Strovy: bôbu, hrachu, sušienok nanosily novej gazdinej ženy

už plnú komoru, a vychválil sa, ako vedel, nedoložiac, že zrno vzal si z platu napredok, že je za bravca dlžen a z tých darov že do týždňa nevyžijú.

Pani Milanka myslela si v duši, že predsa len nebude zaťko taký, ako ho maľujú, ako si sama dosiaľ o ňom myslela, keď teda má také gazdovstvo. Dávala im naučenia, pritom sa i poplakala, Božka s ňou, a Greško mal príležitosť sľúbiť všetky sľuby. Na spečatenie bozkal materi ruku, Božke uplakané líčko a ešte sľúbil, že už bude dobrý, nebude piť, nebude fajčiť, karát do ruky nevezme, do krčmy nevkročí atď., odriekal sa všetkých spáchaných i nespáchaných hriechov a nešľachetností.

„Vďačne to opustím pre svoju Božku! Ona mi bude náhradou za všetko. Uvidíte, mama naša, že tak bude!“

Pani Milanka pripomnela mu opäť vážnosť stavu manželského a poučovala ich, ako by mali gazdovať, ako treba Greškovi zachodiť s Božkou.

„Ona je naučená robiť. Chodila na jarmoky, keď som ja nemohla, a dobre vykonala“, vzdychala mať.

„Mama moja, ak by si dovolila, ja by som šla i zajtra ešte do Ž. za teba, keď si chorá, aby si na utorok nebola horšie“, predišla Božka mať.

„I ja pôjdem! Aspoň uvidím, ako je to. Budem mať z toho besednicu“, ponúkal sa Greško.

„Dobre, deti moje, choďte, ešte naposledy za mňa. Veď som sa ja dosť natrápila za vás“, plakala mať. „Aby ste si vedeli tých pár zlatých zašanovať, čo ti mám dať...“ hovorila dcére. „Bože, keď som sa ja vydala! Na tretí deň poď na jarmok, a nie na železnici, ako teraz chodíme, ale v predvečer na voze. Ideme s pol hodiny, a nebohý otec vraví: „Marka moja, tu sídeme, pôjdeme hore vŕškom“, a poď po snehu do kolien. Vydriapali sme sa po biede. Voz zastane. Ja sa driapem naň. Otec vraví: „Nesadaj, je veľmi strmo a nad vodou, ak by sa niečo stalo na voze . . . Keď sídeme do doliny.“ Neplačže už potom . . . A tak celú noc. Čože vy viete, čo som ja za vás vystála . . . A potom: jedno na rukách, druhé v živote a: „Len iď, a ja pôjdem ta alebo ta. Na dvoje viac utŕžime.“

Rozprávala, ako bolo, dávajúc dobré príklady, od ktorých sa mladí vše červenali, a neboli by pozreli na seba ani za svet.

Keď mať povedala, aby vyšli, že oprobuje driemať, Greško odobral sa a chcel ísť do hostínca nocovať.

„Netrovte si, dieťa moje; šanujte si tie krajciare. V druhej izbe máte postlané. Božka pôjde k Ľudmilke do súsedov“, doložila, aby vyrazila Greškovi akúkoľvek myšlienku a aby si svet nemyslel, že nevie, čo sa patrí. (O tom sa už boly mať s dcérou hneď z večera dohovorily.)

Božka bozkala mamu, Greško jej ruku a šiel Božku vyprevadiť do súsedov. Zima bola a

museli si, kým tých pár krokov prešli, i ruky pchať pod pazuchy — ovšem splietli si vlastné. U Ľudmilky ešte svietili, čakali Božku. Dôjdúc, musela im vykladať o Greškovi a mame. Nespaly s Ľudmilkou celú noc a ráno o šiestej bolo treba sa hýbať za Jožkom na jarmok.

Prvý raz sami pocestujú. „Bude to akoby svadobná cesta", snívala Božka a zababušená do flanelu, kožucha, vlniakov a kapcov (lebo bude celý deň stáť a dnes píše sa 11-ho februára!) vyšla s Greškom na stanicu. Greško vymenil lístky na II. triedu.

Čo bolo po ceste, to sa volá: cez sklo med lízať. Cestujúcich, jarmočníkov nával!

Božka vedela, kde Jožka v Ž. hľadať: v krčme, kde obyčajne nocúval. Našli ho, a Jožko už veľmi kríval, ponosujúc sa na planú, chladnú noc, zimu. V skutočnosti, ako došli po polnoci, paholci presedeli za stolom. Greško porozumel narážku a dal mu šesták. Jožko pozrel naň, potom na šesták a pomyslel si, ako vždy v taký čas, že prepije ho čím skorej, aby ho neztratil a sa zohrial.

Pani Milankin šiator bol složený v krčme v cieni, kde i iní jarmočníci mávali svoje. Bolo už 8—9 hodín, svet sa spytoval, či tá, čo tú tlač predáva, Milanka, nepríde.

„Tu má tovar", ukazovali súsedi na truhlu, ktorú bol nad ránom Jožko zaviezol pod bránu, kde stávali.

„Jožko, chytro šiator!“ nakladá Božka, prechádzajúc sa po podlúbí s Greškom.

„Už, už, pani slečinka“, chcel ju uctiť Jožko. „Len táto moja noha ma už azda nikdy dobre nosiť nebude“, zažialil a chytil sa za zasneženú, zamrznutú čižmu, znak, že už mal hodne pod čiapkou.

„Zavolajte si niekoho“, ponúkol mu Greško.

„To, pán rechtor, to. Hneď bude“, a pustil sa, obzerajúc sa, ulicou.

O chvíľu pechorili sa už traja so šiatrom. Boli to akoby vyberaní uličníci, otrhaní, v handrách, špinaví a opití, že žŕďky, dosky po ulici vliekli, tratili, pokrikovali jeden na druhého a Jožko padal. A boli by ste ich videli šiator staväť! Všetko popremieňané, chybné, staré, dolámané — trápenie pre triezvych, a nad opilými zlosť a smiech. Šťastie, že nebolo veľa jarmočníkov, a čo i boli, keď im Božka povedala, aby len počkali, že hneď vypakujú, že je ona dcérou tej Milanky, ženičky nedôverčive pozerały na ňu a, vidiac pri nej Grešku točiť sa s bradou, pokladały ju i s ním za Židov. Ony poznały len starú majstrovú, Milanku, od 30 rokov, ktorá ich vše i metrom bila, keď na posmech za tovar sľubovały.

Konečne žart prešiel a bolo treba trochu sa i hanbiť za ten šiator, paholka a jeho pomocníkov. Pomohol i Greško staväť, i Božka i súsedi: podopreli ho truhlou, uviazali o dvere na bráne, priťažili plátnom, a tak sa udržal.

Do poludnia utŕžili okolo 12 zlatých. Premrznutí (zvlášte Greško) spakovali, šiator ani neviem, či tam nechali, či dali odniesť a šli si niečo kúpiť do gazdovstva.

Strovili všetky peniaze.

„Čo povieme mame?“ zľakla sa Božka.

„Že sme nič neutŕžili“, narádzal so smiechom Greško.

„A čo som kúpila, to že si mi ty...“

Sadli na železnicu a šli domov.

„No, akože sa vám vodilo, deti moje?“ spytovala sa mať vo dverách.

„Planý jarmok, nič sme neutŕžili“, začal Greško.

„Koľko?!“ preľakla sa Milanka a už sa hnevala, že sama nešla.

„Dvanásť zlatých iba“, šla s pravdou Božka, no už bolo zle.

„Nemožná vec! Veď ja tam utŕžim 100—120 zlatých.“

„Vás i dovedaly, mama“, zalichotil Greško.

„Teda ja, že si zajtrajší deň tým odbavím, a tu máš! Dvanásť zlatých... To sa mi nepáči, dievka moja. Ty si inakšia bývala. Ty si teraz o jarmok nedbala, ty si si na mňa a moje výdavky nemyslela. A to si čoho nakúpila? Pletky: čipky, vejár, koralky, slnečník, daromnosti... Kde sú peniaze?“ vyhŕkla mať. „Ukáž pudilár!“

Božka vyložila 3 zlaté a hľadela na Greška; ten, ofľasnutý, hľadal chytro peňaženku, ale mať už neverila.

„No, to sa vy pekne chystáte gazdovať! Ja sa dožijem radosti z vás. Ja sa vám tu osvedčujem, že čo som si to ako rozmyslela“, nariekala pani Milanka, „ja vám peňazí nedám. Akože — zmárniť! Čo som ti nadelila (obrátila sa k Božke), nebude vám. Trápte sa, keď sa chcete sobrať. Ja nedám! Nepoviem, vašim deťom — ale vám nedám, nedám!“

Greško, stúlený, žmolil cigaretu, Božka, ako podlomená, hľadela do zeme a za svet by nebola pozrela na nikoho.

Bola to nálada, ako po lumpovaní. Napravila sa až večer. Pani Milanka sa naoko ešte i vtedy hnevala, že prvý deň sami, a už potrovili, kde aké peniaze mali.

Na druhý deň predsa odbavili svadbu. Jožko sa objedol, opil a spieval, tancoval na krivej nohe, ako medveď na svorke.

Po roku prišli Greškovci už i s malou Božou na návštevu k starej materi — ako im bola prisľúbila, po materino veno. Stará mať knižku od peňazí vydala. Ale čo? Je na nej poznámka, že sa vklad vypláca len na jej dovolenie... Či to všetko pre ten nešťastný jarmok?

Ale Greškovcov to nezarmútilo, neurazilo, a to uspokojuje i pani Milanku a hýčka na rukách jedno s druhým už vari pätnáste vnúča, cmuká mu a usudzuje, že je pekné ako mať a múdre ako otec.

OBSAH:

	Strana
Kosec Môcik	3
Štedrý večer	23
Za tristo	37
Zakrývame sa	69
Pavúkovci	77
List	87
Ťažký boj	97
Umrel Tomášik	113
Na hodoch	123
Pani urodzená	135

BINDING LIST AUG 1 1949

LSK
G8216
483739
Gregor-Tajovský, Jozef
Spisy.
v.5. Trpky.

DATE.	NAME OF BORROWER

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED